

**TC
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALİ YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİMDALİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

“19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA URFA’DA SANCAK İDARESİ”

**DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. İlhan PALALI**

**HAZIRLAYAN
Mahmut ERDEM**

ŞANLIURFA 2009

Onay Belgesi

Yrd.Doç.Dr. İlhan PALALI'nın danışmanlığında, Mahmut ERDEM'in hazırladığı “ **19.Yüzyılın İkinci Yarısında Urfa'da Sancak İdaresi**” konulu bu çalışma .../.../2009 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Yrd. Doç. Dr. İlhan PALALI

Üye :

Üye :

Bu tezin Tarih Anabilim Dalında yapıldığını ve Enstitümüz Kayıtlarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Zuhal KARAHAN KARA
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılarının, çizelge,şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	1
1. KLASİK DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİNDE TAŞRA İDARESİ.....	1
2. TANZİMATTA İSLAHAT FERMANINA KADAR TAŞRA YÖNETİMİYLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER:.....	3
2-1. İslahat Fermanı ve Taşra Yönetimine Etkileri.....	5
2-2. Lübnan Olayları ve Lübnan Nizamnamesinin Hazırlanması:	7
2-3 Vilayet Yönetiminin Yeniden Düzenlenmesi ve Taşra Teşkilatı:	8

I.BÖLÜM

URFA SANCAĞININ İDARİ TAKSİMATI

1-1864-1871 VİLAYET NİZAMNAMESİNE GÖRE ÜLKENİN

İDARİ TAKSİMATI.....	13
1-1Vilayet İdare Meclisleri:.....	15
1-2. Liva İdare Meclisleri:.....	16
1-3. Kaza İdare Meclisleri:.....	17
1-4 İhtisas Komisyonları :.....	17
1-5. Yargı Kurumları :.....	17
1-6. Ticaret Meclisleri :.....	18
1-7. Özel İhtisas Komisyonları :.....	18

2- URFA SANCAĞININ İDARİ TARİHİ

2-1. Urfa Sancağının Coğrafi Konumu ve Özellikleri:.....	19
2-2.Başlangıçtan Osmanlıya Kadar Urfa Sancağı'nın İdari Tarihi	20

2-3. Osmanlıdan Cumhuriyete Urfa Sancağı'nın İdari Tarihi:	22
3-TANZİMATIN İLANINDAN SONRA URFA SANCAĞI'NIN İDARİ TAKSİMATI...	23
3-1. Urfa Merkez Kazasının İdari Taksimatı:.....	25
3-2. Birecik Kazasının İdari Taksimatı:.....	25
3-3. Rumkale Kazasının İdari Taksimatı:.....	25
3-4. Suruç Kazasının İdari Taksimatı:.....	26
3-5. Harran Kazasının İdari Taksimatı :.....	26

II. BÖLÜM

URFA SANCAĞI'NIN İDARESİ

1-SANCAK İDARESİNDE MUTASARRIF VE GÖREVLERİ...	27
1-1. Mutasarrıf:.....	27
1-2.Mutasarrıfın Görevleri ve yetkileri:.....	28
2-URFA SANCAĞI	
MUTASARRIFLARI.....	31
3-SANCAK İDARE	
MECLİSLERİ:.....	32
Urfa Sancak İdare Meclisleri:.....	35
4- DEFTERDARLIK :.....	38
Muhasebeci:	41
5-KOMİSYONLAR(ZİRAAT, NAFİA, MAARİF vb)	41
Urfa Sancağı Komisyonları:.....	41
6. POSTA İDARESİ VE TELGRAFHANELER:.....	45
Urfa Sancağı Posta İdaresi ve Telgrafhanesi:.....	46
7. KAZA İDARE MECLİSLERİ:.....	47

III. BÖLÜM

ADLİ YÖNETİM

1-ADLİ ALANDA YAPILAN DÜZENLEMELER.....	50
--	-----------

1-1.Mahkemeler :.....	51
1-2. Şeriat Mahkemeleri:	53
2- URFA SANCAĞI	
MAHKEMELERİ.....	53

IV. BÖLÜM

ASKERİ YÖNETİM

1-ASKERİ YÖNETİMDE YAPILAN DÜZENLEMELER...	58
Zaptiye Teşkilatının Kurulması:.....	59
2-URFA SANCAĞI ASKERİ YÖNETİMİ.....	60

V. BÖLÜM

BELEDİYE YÖNETİMİ

1-BELEDİYELERİN KURULMASI.....	63
1-1. Vilayet Nizamnamelerine kadar Belediye Örgütü...	64
1-1. 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Sonrasında Belediye Örgütü	66
2-URFA SANCAĞI BELEDİYESİ VE BELEDİYE MECLİSİ	70
SONUÇ.....	73
EKLER.....	74

ÖNSÖZ

Tarih araştırmalarının en temel koşulu özgün olması, daha önce araştırılmamış konuların araştırılması veya eksik yapılan araştırmaların tamamlanmasıdır. Bu çalışmada ise daha fazla birinci elden kaynaklara inebildiğimi dūřünüyorum. Ancak, yine de tam anlamıyla özgün bir çalışma olmadığı kanısındayım. Çünkü yaptığım çalışmada “Urfa Sancağında Tařra Yönetimi” ile ilgili bilinenlere "yeni" bir şeyler ekleyemedim. Yine de bu araştırmamın amacına ulaştığı kanısındayım. Çünkü tez hazırlamamızın nedeni araştırma yapabilme konusunda deneyim kazanmak, öğrendiğimiz araştırma yöntemlerini uygulama becerisi kazanabilmektir. Bu açıdan dikkat ve emek harcayarak yaptığım bu çalışmayı amacına ulaşmış olarak kabul ediyorum.

Yadığım alışma beş bölümden oluşmaktadır:

1.Bölümde; Urfa Sancağı'nın İdari Taksimatı başlığı altında, 1864 ve 1871 vilayet Nizamnamelerinden sonra oluşan genel idari taksimat ve oluşan yerel yönetim organlarını, daha sonra Urfa Sancağı'nın idari tarihi ve coğrafyası ve Urfa Sancağı İlçelerini anlatmaya çalıştım. Bu bölümde yararlandığım başlıca kaynaklar ise, Yurt Ansiklopedisi Urfa Maddesi, Hilmi BAYRAKTAR'ın “ Tanzimattan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı” adlı kitabı, İlhan şAHİN'in “Osmanlı Klasik Dönemi Urfa'sı” adlı makalesinden, İlber ORTAYLI'nın " Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)" isimli kitabı, Enver Ziya KARAL'ın "Osmanlı Ansiklopedisi" ve “ Musa ÇADIRCI'nın Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı " adlı eseri ve Halep Vilayet Salnameleri oldu.

2.Bölümde; Urfa sancak idaresi ve idari birimlerinden, sancak idare meclislerinden, ve sancaktaki bazı birimlerden ve bu kurumlarının Urfa Sancağındaki durumları gibi konulardan bahsettim. Bu bölüm için, Cengiz EROĞLU, Murat BABUÇOĞLU, Mehmet KÖÇER'in "Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep" adlı eserinden, yine Hilmi BAYRAKTAR'ın "Tanzimattan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı" adlı kitabından, yine İlber ORTAYLI' nın " Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880) ve " Musa ÇADIRCI' nın Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı " adlı eserinden ve Halep Vilayet Salnamelerinden yararlandım.

3.Bölümde; 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra oluşan ve değişen adli yapıdan, mahkemelerden ve bu değişikliklerin Urfa Sancağındaki yansımalarından bahsettim. Bu bölümde yararlandığım başlıca kaynaklar Halep Vilayet Salnameleri ve 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Transkripsiyonu ve ayrıca Musa ÇADIRCI' nın Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı " adlı eseri oldu.

4.Bölümde; Osmanlı yenileşmesinin baş aktörü olan Askeri alandaki değişimleri özellikle Tanzimat Dönemiyle birlikte hız kazanan yenilikleri, bu değişimin taşra teşkilatlarına yansımalarını ve Urfa Sancağı askeri idaresinden bahsettim. Yine bu bölümde de Halep Vilayet Salnameleri ve 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Transkripsiyonu ve ayrıca Musa ÇADIRCI' nın Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı " adlı eseri yararlandığım başlıca kaynaklar oldu.

5.Bölümde; klasik dönemden 19.yüzyıla kadar beledi hizmetlerin durumu ve belediye örgütünün oluşumunu, ayrıca Urfa Sancağı belediye teşkilatından bahsettim. Bu bölümde yararlandığım başlıca kaynak, İlber

ORTAYLI' nın " Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880), Halep Vilayet Salnameleri ve 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Transkripsiyonu oldu. Araştırmamı yaparken, yerel yönetimlerle ilgili çalışmalara ihtiyaç olduğunu çünkü bu alanda yapılacak çalışmaların Türkiye Cumhuriyetinin demokratik yapısının ve Türkiye'deki yerel birimlerde demokrasinin oluşum aşamalarının anlaşılmasında büyük yararı olacağını gördüm.

Çalışmam sırasında başta konu ve kaynak tespitinde olmak üzere her konuda rehberlik eden ve yol gösteren danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. İlhan PALALI' ya, yine araştırma teknikleri ve diğer konularda desteğini esirgemeyen değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim İSLAM' a ve katkısı olan herkese teşekkür ederim.

Şanlıurfa 2009
Mahmut ERDEM

GİRİŞ

2. KLASİK DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİNDE TAŞRA İDARESİ

Osmanlı Devleti yönetimi bütün imparatorluklar gibi mahalli değil merkeziyetçi bir yapıya sahipti. Geleneksel devlet otoriter olmak zorundaydı. Yalnız bu otoriterlik toplumu ezen bir totaliter yönetim anlamına gelmiyordu. Yönetim kadar toplumun yaşam tarzı da yönetim üzerinde etkili olmaktan ve geniş siyasal katılımdan uzaktı. Yöneten halkın can ve mal güvenliğini esas alır; yönetilenler de vergi vermek ve kanunlara uymak gibi yönetime karşı olan görevlerini yerine getirmekle mükellefi.

19.yüzyıla kadar klasik yönetim yöneticileri taşrada ahalinin yönetime katılmasını aklına bile getirmemiştir. Zaten ahalinin de bu tarz bir istek ve mücadeleden çok uzak olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü çağdaş diğer devletlerde veya geçmiş gerek İslam gerekse Avrupa devletlerinde de böyle bir uygulama görülmemiştir. Yani bu durum, yönetenlere yönetilenler arasındaki denge, o yıllarda uluslar arası bir kuraldır. Ancak Osmanlı Devleti gibi sınırları geniş bir ülkede hem de teknolojik gelişmenin ve ulaşımın yeterli olmadığı bir çağda idari ve mali görevlerin merkezden idaresi oldukça zor bir işti.

Osmanlı Devletinde klasik idari taksimat eyalet ile başlar. Bu sistem içerisinden aşağıdan yukarıya doğru sıralama yapılırsa, köy, kaza, sancak ve Beylerbeylik şeklinde idari, askeri, bir taksimata tabi tutulmuştu.

Beylerbeylik ilk dönemde bir tane idi. Daha sonra beylerbeylik Rumeli ve Anadolu olmak üzere ikiye ayrıldı. Osmanlı Devleti genişledikçe ve

zamanın şartlarına göre bu eyaletlerin sayısı artmıştı. Eyaletlerin toplamı 35, Livaların 142, kazaların 1320 idi.¹

Klasik dönemde Osmanlı Şehrinin idaresi ve yargı görevi, ilmiye sınıfından olan kâdılara bırakılmıştı. Yani kâdı o bölgenin adli, idari, mali ve güvenlik işlerinin başıydı. Geleneksel Osmanlı bürokrasisinde devamlı görevi olan kurumsallaşmış memur kadrosu çok azdı. Genelde büyük memurların personeli kendilerinin özel hizmetlilerinden oluşuyordu. Kâdılar da görev yerlerine kendi özel personeli (hizmetlileri) ile gelir ve giderdi veya bu personeli gittiği yerden temin ederek istihdam ederdi. Mahkeme görevlileri de (mahkeme veya şehir kâtibi) değişmeyen sürekli memurlardı ancak bu görevliler her yerde yoktu çok az sayıdaydılar.²

Kâdı veya yardımcı personelinin yerli halk tarafından seçilip denetlenmesi veya idareye halk temsilcilerinin belli kurallara göre katılmaları söz konusu değildi. Ancak ekonomik işlerde (fiyat tespiti, narh konması), kolluk görevinin yerine getirilmesinde, mali işlemlerin yürütülmesinde (vergi toplanması veya yeni vergilerin konması gibi) Kâdı halkın ve esnafın önde gelenlerine başvurduğu takdirde yardımcı olurlardı.³

¹ E. Ziya KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III. Cilt , 1983 Ankara, s.156.

² İlber ORTAYLI, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s. 14.

³ ORTAYLI, *a.g.e*, s. 15.

2. TANZİMATTAN ISLAHAT FERMANINA KADAR TAŞRA YÖNETİMİYLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

3 Kasım 1839 tarihinde İmparatorluğun devlet ve toplum hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra bürokrasi daha etkili bir hale gelerek bozulan merkezi otoriteyi yeniden kurmak, idari, adli, mali olanlarda devleti yeni bir yapıya kavuşturmak için yönetimde daha etkili hale gelmiştir. Bu fermanı diğer benzeri fermanlardan ayıran tüm tebaayı kapsamasıydı. Bu ferman bir Fransız yasının taklidi olmadığı gibi, tepeden gelen veya bir sınıfın baskısıyla da oluşturulmamıştı. Asıl amaç Tanzimatçı devlet adamlarının ülke sorunlarına bir çözüm bulma kaygısıydı. Bütün tebaaya hitap etmesi klasik Osmanlı reaya anlayışını değiştirmiş eşitlik esas alınarak bir “Osmanlılık ruhu” oluşturulmaya çalışılmıştır.⁴

Tanzimat döneminin beraberinde getirdiği modernleşme süreci, özellikle idari modernleşmeyi kaçınılmaz kılmaktaydı. 19.yüzyılda tarımda, sanayide önemli değişiklikler beraberinde mahalli grupların eyalet yönetimine bir ölçüde katılmalarını gerekli kılıyordu. 19.yüzyılda kadar devletin bazı hizmetleri mahalli gruplara, dini cemaatlere, vakıflara veya şehir sakinlerinin önde gelenlerine yaptırdığından daha önce bahsetmiştik. Tanzimat döneminde bu hizmetlerin de merkezden yürütülmesine çalışılmıştır.⁵

Tanzimat döneminin idari reformları Osmanlı Devleti’nde yerel yönetimin doğuşu için gerekli ortamı da hazırlamıştı. Ancak bu Tanzimat bürokratlarının bir amacı değildi sadece onların amaçladığı adil kanuni bir idare oluşturmanın önceliğiydi. 19.yüzyılın ikinci yarısına doğru yaklaşırken Osmanlı İmparatorluğu modern merkeziyetçi bir yapıya doğru ilerliyordu;

⁴ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 15.

⁵ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 17.

doğal olarak bu modern yapı da yerel yönetimlerin oluşmasına zemin hazırlıyordu.

Tanzimat döneminde batı devletlerinin (İngiltere-Fransa) etkisi gittikçe artmış. Bu devletler dış politikanın yanı sıra ülkenin iç politikasında da söz sahibi olmaya başlamışlardır. Tanzimat Yöneticileri şark meselesini yumuşatmak, Mehmet Ali Paşa (Mısır) sorununu savuşturabilmek amacıyla, kısmen kalkınmanın bedeli olarak bu dış devletlere ödünler veriyorlardı. Tanzimat yenilikçiliği, II. Mahmut döneminden beri idareyi merkezileştirmeye önem veriyordu. Taşra yönetimleri bu doğrultuda bir görev ayrışmasına sahne oluyordu. Taşrada idari, siyasi, askeri ve mali alanda yetkili olan paşaların yerine üç ayrı otorite konulacaktı.

Valiler idari otoriteye, ulema adli otoriteye, muhassıllar ve defterdar mali otoritenin başına getirilmişti. Bunun dışında taşra yönetiminde hemen her kademede seçimle oluşmuş meclislerin kurulması da Tanzimat döneminin bir ürünüdür. Bu meclisler Tanzimat döneminin en liberal kurumları olmuşlardır. Bu meclisler tüm olumsuzluk ve imkânsızlıklara rağmen ileriki yılların taşralı mebuslarının yetişmesini sağlaması bakımından oldukça önemli bir işlev görmüşlerdir.⁶

Tanzimat'tan sonra yönetimi düzenleyen direkt bir kanun çıkarılmamıştır. Ancak ceza kanununun olarak düzenlenmiş üç ayrı kanunda yönetim ve memurlarla ilgili hükümler yer almıştır. 1838 yılında uygulamaya konulan “Tarik-i İlmiye’ye Dair Ceza Kanunnâme-i Hümayunu” ile kâdı ve naiblerin atanma, görev ve yetkileri belirlenmiş. Özellikle rüşveti engellemeyi amaçlayan kanun, bunu gerçekleştirmek için bir takım kurallar getirmiştir. Daha sonra 1840 yılında bu içerikle bir Ceza Kanunnamesi yayınlanmış söz konusu kanunnameler 1851 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Mevcut kanunnamedeki eksiklik ve yetersizlikler üzerine 1851 yılında yeni bir ceza kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunnamede öncekilere ek olarak devlet aleyhine işlenen suçlar, adam öldürme, suça teşvik, yol kesme, güvenlik görevlilerine karşı koyma vb. konulara yer verilmiştir. 1858 yılında ise Fransız ceza kanunu

⁶ Bülent TANÖR, *Osmanlı Türk Anaysal Gelişmeleri*, İstanbul 2004, s.108.

esas alınarak yeni bir ceza kanunnamesi çıkarılmıştır. Bu kanun 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Yasama, yürütme ve adaleti temsil eden güçler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve aksaklıkları önlemeye yönelik kanunlaşma

çabaları hemen sonuç vermese de uzun vadede bir hukuk geleneği oluşturmuştur. Ancak Tanzimat dönemi boyunca her alanda olduğu gibi hukuk alanında da bir “ikilik” uzun süre varlığını korumuştur.⁷

Bir yanda şeriat dışı mahkemelerin oluşturulup yargılama yapması, bunun dışında “Eyalet Meclislerinin” adeta bir yargı organı gibi faaliyet göstermesi, İstanbul’da “Meclis-i Vâlâ”nın bir yüksek mahkeme gibi çalışması bu dönemin en belirgin özelliğidir. Çıkarılan kanunlar Tanzimat doğrultusunda can, mal ve namus güvenliğini esas almalarının yanı sıra yöneticilerin görev yerlerindeki eski alışkanlıklarını sürdürmelerini önlemeye yönelik yeni hükümler de içermekteydi.⁸

2-1. Islahat Fermanı ve Taşra Yönetimine Etkileri

Islahat Fermanı halkın hürriyeti, güvenliği ve refahı bakımından Tanzimat Fermanından farklı hükümler içermiyordu. Bu fermanda Avrupa devletlerinin amacı, Osmanlı topraklarında daha etkin ve güçlü olabilmek için gerekli hukuki zemini hazırlamaktır. Zaten Islahat Fermanı oluşum bakımından ve ilan şekli olarak da Tanzimat Fermanından çok farklıdır. Tanzimat Fermanı iç dinamiklerle oluşmuş tamamen yerli bir kanunname iken Islahat Fermanı dış baskı (Avrupa devletlerinin baskısı) sonucu oluşmuş üstelik Paris Antlaşmasında da yer almıştır. Islahat Fermanı bu yönüyle tamamen Avrupa devletlerinin çıkarlarına hizmet etmekteydi. Avrupalı devletler Osmanlı Devletinde yaşayan gayri Müslimler üzerindeki himayecilik vazifelerini güçlendirip, onları yeni durumlarda lehlerine yeni hak ve imtiyazlar elde etmek amacıyla bu belgeyi ilan ettirmişlerdi.

⁷ Musa ÇADIRCI, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s:200, 201, 202.

⁸ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s:205, 206.

Eyalet yönetiminin oluşan bu yeni duruma göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Ali ve Fuat Paşa, Cevdet Paşa'yı göreve çağırarak vilayet idaresini yeniden düzenlemesini istediler. Cevdet Paşa vilayet idaresini düzenlerken Hıristiyan azınlıkların özerklik isteklerini ve Avrupa'nın baskılarını yavaşlatıp dizginlemeyi biliyordu. Cevdet ve Fuat paşa teftiş komisyonlarındaki çalışmalarıyla dikkat çekmişlerdi. Fuat Paşa, taşradaki yeni sistemi, sınırları genişletilmiş vilayet ve livalara mali ve idari yetkiler vermenin merkezîyetçiliği zayıflatacağı kanaatindeydi. Cevdet Paşaya göre ise, çok uluslu bir yapıya sahip imparatorluk olan Osmanlı devletinde taşra yönetimine bu derece geniş yetki vermenin sakıncalı olabileceğini düşünüyordu. Ancak Eyalet yönetiminde o yıllarda bu tür uygulamalar artık kaçınılmaz hale gelmişti. Islahat Fermanı eyaletlerde farklı amaçlı isyanlara, ayaklanmalara yol açıyordu. Islahat Fermanı ne Müslümanları ne de gayrimüslimleri memnun etmişti. Önceleri Avrupa devletlerinin veya Rusya'nın kışkırtmalarıyla çıkan ayaklanmalara Osmanlı Devleti alışkındı, ancak artık Müslümanlar da ayaklanıyordu.

1860-61 yıllarında Suriye'de çıkan kanlı ayaklanma ve isyanları bastırmak için dış işleri bakanı Fuat Paşa başkanlığında bir heyet bölgeye gitmişti. Yapılan inceleme ve yargılamalar neticesinde şiddet ve cezalarla bu isyan bastırılabilmişti. "Bu olaylardan hemen önce (5 Eylül 1859)' da Avrupa devletlerinin elçileri reformların uygulanmadığı bahanesiyle bir memorandum(nota)* vermişlerdi."⁹ Rusya da Bosna-Hersek ve Bulgaristan için yeni haklar isteyince hükümet Slav vilayetlerine Osmanlı memurlarından kurulu bir komisyon göndereceğini ve bu komisyonda gayri Müslimlerden de üyeler olacağını bildirdi. Ancak bu girişimler çözüm getirmede. 1859'da Niş'te çıkan karışıklıklara Rusya ve Avrupa devletleri tepki verince, bu durum hükümet değişikliğine neden oldu. Yeni sadrazam Avrupa'nın da baskısı sonucu uluslararası bir komisyon kurulmasını engellemek için, içinde Rum ve Bulgar üyelerinde olduğu bir komisyon oluşturup Varna'ya ulaştı. Komisyon

* Memorandum: Bir durumu açıklamak için hükümetler arasında verilen nota, muhtıra.(Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1994 , s.755.)

⁹ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 50.

Niş'ten Saraybosna'ya hareket edeceği sırada bu defa da Lübnan'da olaylar patlak verdi ve heyet yeniden İstanbul'a dönmek zorunda kaldı.

2-2. Lübnan Olayları ve Lübnan Nizamnamesinin Hazırlanması

Lübnan'daki olaylarda rakip iki halk gurubu vardı: Maruniler ve Dürziler. Lübnan'da meydana gelen 1845 olaylarından sonra hazırlanan çift kaymakamlık sistemi isteneni verememiş - yürümemişti. Son zamanlarda Lübnan'da yeniden adı geçen halk gurupları arasında biraz da dış destekli olarak yeniden karışıklıklar çıkmaya başlamıştı. Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmak için fırsat kollayan Avrupa Devletleri Lübnan'daki karışıklıkları bahane göstererek Lübnan'a asker çıkardılar. Böylece bir i sorun olan Lübnan olaylarına Avrupa devletleri fiilen müdahale etmiş oluyorlardı ki bu da doğal olarak bir i sorun olan Lübnan meselesini uluslar arası bir boyuta taşıyordu. Oysa Lübnan'da durum görünenden farklıydı halkın ileri gelenleri Avrupa devletleriyle kurdukları ticari ilişkilere göre çıkarlarını kollamış ve her grup farklı bir devlete yakınlaşmıştı. Osmanlı devletiyle tam bir bütünleşme yoktu. Fransa Marunîleri, İngiltere Dürzîleri kışkırtıp örgütliyordu. Bu devletlerin amacı Doğu Akdeniz limanlarına hükmeden bir noktada olan Lübnan'da güçlü bir konuma gelmek ve kendi ticari çıkarlarını kollamaktı. Olaylar patlak verince İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devletinin temsilcilerinden oluşmuş bir komisyon 9 Haziran 1861 tarihli "Lübnan Nizamnamesini hazırladı.¹⁰ Nizamnameye göre Lübnan, Beyrut vilayetinden ayrı bir statüye sahip olacaktı.

Bu nizamname, Osmanlı Eyalet yönetiminde yerinden yönetimin ilk ve somut bir örneğini oluşturmuştur. Ancak bu nizamnameyle Lübnan neredeyse bağımsız hale gelmişti. Lübnan ne Suriye'ye ne Beyrut vilayetlerine bağlıydı. Osmanlı Devletiyle de vergi vermek dışında pek bir bağı kalmamıştı. Mali ve adli alanda yerel halktan seçilen meclislere tam yetkiliydi. Hele zabitanın

¹⁰ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 51.

yönetiminin yerel güçlere devredilmesi çok sakıncalıydı. Bu nedenle sonraki nizamnamelerde halkın idare meclislerine, mahkemelere katılması sınırlandırılmış, özellikle zabitanın yönetimi asla yerel halka bırakılmamıştır. Zaten Lübnan Nizamnamesinde meclis ve mahkemelere cemaatlerin seçimle vekil göndermesi de diğer nizamnamelerde yer almamış Lübnan Nizamnamesine özgü bir uygulama olarak kalmıştır.¹¹

2-3 Vilayet Yönetiminin Yeniden Düzenlenmesi ve Taşra Teşkilatı

Sultan Abdülaziz döneminde sadarete getirilen Fuat Paşa, Lübnan ve Suriye isyanlarının bastırılmasında görev alıp önemli roller üstlenen bir devlet adamıydı. Fuat Paşa daha bu yıllarda mülki idarenin yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünüyordu ona göre mülki idarenin iyi bir tarzda çalışabilmesi iyi, vasıflı, iş bilen memurların göreve getirilmesiyle mümkündü. Aksi takdirde idarenin merkeziyetçi veya yerinden yönetim anlayışında olması çok önem arz etmiyordu. Bunun yanı sıra halkında alışmış olduğu idare tarzından yeni bir idare tarzına geçerek bu yeni durumdan memnun edilmesi alıştırılması kısa sürede gerçekleşecek bir iş değildi. Sultan Abdülaziz,1864 yılında vilayetlerin ıslah edilmesi amacıyla girişimlere başlamıştı. Padişahın çok değer verdiği ve pek çok önemli görevi elinde tutan ülke içinde mutlak güç sahibi bir devlet adamı olan Fuad Paşa vilayet idaresi alanında yapılan ıslahatların fikir babasıydı. Fuad Paşanın inisiyatifiyle oluşturulan vilayet idari bölgeleri Fransa'daki "prefecture" diye adlandırılan idari bölgelere benziyordu.¹²

Cevdet Paşa, Fuat Paşa'nın bu düşüncesinden yana değildi. Çünkü o, Osmanlı eyaletlerinin çoğu coğrafi şartlar ve bölge halkı bakımından birbirinden çok farklı kozmopolit bir yapıdaydı. Bu farklılıktan dolayı her bölgenin özel şartları ve geçmişten günümüze geçirdiği tarih seyri göz önüne alınarak mülki idarede ıslahat yapılmalıdır. Bu doğrultuda ıslahat yapmak da bilgi, tecrübe, yetenek ve yeterli zaman gibi önemli alt yapı unsurlarını gerektirmektedir. Fakat gelişen olaylar ve mevcut dış basımlar gerekli altı

¹¹ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 52.

¹² Nicolae,YORGA, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5.Cilt, çev: Nilüfer EPÇELİ, İstanbul 2005 , s.442.

yapının hazırlanmasına fırsat vermeden harekete geçilmesini zorunlu kılıyordu. Bu doğrultuda Sadrazam Fuat Paşa harekete geçti.¹³

Yukarıda saydığımız amaçlarla 7 Kasım 1864 tarihinde (7 Cemaze'l-ahir 1281) bir vilayet nizamnamesi hazırlanarak yayınlandı. Bu nizamnameye göre Osmanlı klasik döneminden o yıllara kadar uygulanan mülki idare sistemi olan eyalet ve sancak yönetimi kaldırılarak yerine yenileri getirilmiştir. Bu yönüyle 1864 vilayet nizamnamesi (eskiyi tamamen kaldırıp yeni getirmesi) yerel yönetim alanında bir devrim niteliğindedir. Yeni teşkilatta yapılan düzenlemelerle Osmanlı toprakları yeniden idari bölümlere ayrılarak bunların en büyüğüne vilayet denilmiştir. Vilayetler de sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar karyelere (köylere), ayrılmış ve her bir karye bir belediye idaresi olarak kabul edilmiştir.

Vilayetteki en yetkili amire Vali, sancakların yöneticilerine Mutasarrıf, kazaların âmirlerine kaymakam denilmekteydi. Karyeler ise halkın seçeceği Muhtar tarafından idare edilecekti. Oluşturulan vilayet idaresinin yetkileri ve ilgi alanına giren başlıca konular şu şekilde özetleyebiliriz : Mülkiye işleri, maliye işleri, zaptiye işleri, siyasi işler (politika) hukuk işleri, vilayetin genel idaresi valilere, maliye işleri defterdar unvanıyla merkezden atanacak bir maliye memuruna (bu memur valinin emri altında olmakla beraber hesap işlerinde doğrudan Maliye Nezaretine bağlıydı). Siyasi işler Hariciye Nezareti tarafından atanan bir memura verilmiştir. Zaptiye işlerinden direkt vali sorumlu tutulmuştur. Bundan başka yine valinin inisiyatifiyle oluşturulacak ve valiye karşı sorumlu olan bir "Nafia Müdürü" (Bayındırlık, imar), ticaret ve ziraat işlerini organize etmek için de bir "Ziraat Müdürü" atanmıştır.

1864 Vilayet Nizamnamesine göre her vilayette bir "İdare Meclisi" de oluşturulmuştur. Bu meclis valinin başkanlığında toplanır. Şerri Mahkemeler Müfettişi, Defterdar, Mektupçu, Siyasi İşler Müdürü ve halk tarafından seçilen iki Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan iki üye eşliğinde bu meclis

¹³ KARAL, *a.g.e.*, s.152.

toplanır. Ancak vali meclis başkanı olmasına rağmen hukuk işlerine müdahalesi yasaklanmıştır. Bunun dışında her vilayette bir de “Vilayet Umumi Meclisi” bulunacaktı. Bu meclis her sancak tarafından seçilen ikisi Müslüman, ikisi gayrimüslim üyelerin valinin başkanlığında toplanması suretiyle oluşturulmuştu. Bu meclis kendi vilayetin yol, resmi binalar, ziraat, bayındırlık ve vergi gibi konularda vilayete sunulan dilek, şikâyet ve teklifleri incelemek ve çözüm önerileri sunmakla görevliydi.¹⁴

Meclislerin oluşturulması ve meclisin yetkileri belirtilmesine rağmen en büyük karışıklık ve tepki yine bu noktada olmuştur. Başta Cevdet Paşa, Müslüman nüfusun çok olduğu yerlerde meclislerdeki yarı yarıya temsil ilkesine karşı çıkmıştı. Örnek olarak da Halep vilayetinde gayrimüslimlerin az olduğunu ileri sürerek Halep için, gayrimüslim aza ve seçilmiş üye sayısının yarıya düşürülmesi şartını koymuştur. 1864 Vilayet Nizamnamesi hazırlanırken büyük oranda Fransız “departemente usulü” taklit edilmişti ama çeşitli nedenlerle bu usul birebir taklit edilmemiş bu yapının dışına çıkmıştır. Çünkü Fransa gibi ulusal bir devletin sistemi Osmanlı Devleti gibi çok uluslu çeşitli din, dil ve kavimlerden müteşekkil bir toplama aynen uygulanamazdı. Ayrıca Osmanlı devlet adamlarının amacı yerel yönetimleri güçlendirmek değil merkezi yönetimi güçlendirmektir. Bu nedenle sürekli olarak, yerel yönetimleri güçlendiren destekleyen bir hüküm, merkezi kontrolü sağlayan başka bir hükümle dengeleniyordu.¹⁵

Vilayet örgütlerinin yeniden düzenlenmesinde mahalli kurullara taşra yönetiminde yer verilmesi ıslahat fermanının da getirdiği bir kaide idi. Tanzimat bürokratları katı merkezîyetçi yapıyı, taşrada mahalli kurullar oluşturup halkı bu kurullar vasıtasıyla yönetime katarak, yumuşatmayı düşünüyorlardı. Tabi bunda Avrupa devletlerinin baskıları da vardı. Osmanlı bürokratları yeni düzenlemeyi uygulamadan önce deneme yapmak ve olumlu sonuç alındıktan sonra tüm ülke topraklarında yeni yönetimi uygulamaya

¹⁴ KARAL, *a.g.e.* s.155.

¹⁵ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 54.

koymayı düşünüyorlardı. Bu amaçla öncelikle işe Balkanlardaki idari ve sosyal yapıyı incelemekle başladılar. 1860'larda Balkan Ulusçuluğu daha gelişmemiş henüz federasyoncu bir eğilim aşamasındaydı. Tanzimat bürokratları bu durumdan faydalanarak yeni nizamnameyi uygulama işine öncelikle bu bölgeden başladılar. Onlara göre vilayetlerin yeniden düzenlenmesinin üç amacı vardı;

- a) Bürokrasinin her bölümü bir merkeze bağlanacak ve yürütme gücü işlerlik kazanacaktı (Bu amaçta başarı sağlanmıştır.)
- b) Yargının düzenlenmesi
- c) Memleket meclisleri düzenlenerek üyelerin halk tarafından seçilmesi ve memleketin yönetimine, imarına vb. işlerine ait sorunların her vilayetin umumi meclislerinde görüşülerek çözümünü sağlamak, ülkenin her tarafının zenginleşmesi için reformların uygulamaya konulması.

Bu amaçları sağlamaya yönelik nizamname Edirne, Trablusgarp, Bosna, Erzurum, Halep'te uygulandı ve başarılı sonuçlar sağlandı. Özerk bir yönetimi olan Trablusgarp'ta dahi merkezi yönetim ağırlığını duyurmaya başladı. Bu yerlerde uygulanan nizamname, birtakım ufak değişiklikleri saymazsak, daha önce Tuna vilayetinde uygulanan ve başarı getiren "Tuna Vilayet Nizamnamesi"(8 Ekim 1864) olmuştur. Tuna vilayeti uygulaması genel hatları ve sağladığı sonuçlar bakımından yeni vilayet yönetimi ve yerel yönetimler için önemli, başarılı, örnek bir deney olmuştur.¹⁶

Mithat Paşa Niş valiliği sırasında sağladığı başarılarından ötürü vilayet nizamnamesini hazırlayan komisyonda yer almış "Osmanlı" devlet adamlarının tipik bir örneğiydi. Yakın çalışma arkadaşları da "Osmanlılık"*

¹⁶ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 58.

* Osmanlılık, "Osmanlı memleketlerindeki Müslim ve gayrimüslim ahaliye aynı siyasi hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek; böylece aralarında tam müsavat husule getirmek, fikirlerce ve dince tam serbesti vermek" Yusuf AKÇURA, , Üç Tarz-ı Siyaset, *Türkiye Günlüğü Dergisi* sayı:31./Ankara Kasım-Aralık 1994, s.9.

fikrini benimsemiş kişilerdi. 1864 yılı Ekim ayında Tuna vilayeti yöneticileri ilan edildi. Bu ilanda Mithat Paşa, vezir rütbesiyle vali olarak Tuna vilayetine atanmıştı ve Merkez-i Vilayet Rusçuktu.¹⁷

Mithat Paşa'nın üç buçuk yıllık Tuna valiliği sırasında 3000 km yol ve 1400 köprü yaptırıldı. Halk ortak yardımlaşma ile bayındırlık hizmetlerine katılıyor ve cemaat liderleri aracılığıyla bu tür işlere ikna ediliyordu. Meclislerin üyeleri ve memleket eşrafından yardım toplanıyordu. Mithat paşa Niş'te vali iken de öncelikle bölgedeki Müslüman ve Hıristiyan cemaat liderleri ve halkın ileri gelenleriyle anlaşıp, vilayetin, yol, köprü ve diğer bayındırlık tesislerinin yapım ve onarımı için yardımlarını sağlamaya çalışmıştı. Bu yöntem Osmanlı taşra idarecilerinin sürekli başvurduğu bir yöntem olmuştur. Ancak Mithat Paşa'da bu sistem daha fazla sonuç vermiş ve yatırımlar hızla artmıştı. Yapılan yol, köprü ve asayişi sağlayan karakolların varlığı tarımdan elde edilen ve diğer yollarla bölgeye ulaşan ürünlerin Selanik, Filibe gibi limanlar üzerinden sevkini arttırmıştı. Bölgedeki ekonomik ve ticari hayatta meydana gelen artış ve yönetimdeki iyileşme bölge halkının diğer yerlere göçünü de durdurmuştur.¹⁸

Bu başarıların sağlanmasında Mithat Paşa'nın şahsi meziyetlerinin (yeteneklerinin, becerilerinin) ve teşkilatçılığını büyük payı bulunmakla birlikte mülki idarede kabul edilmiş olan yeni kurallar sisteminin (Vilayet Nizamnamesinin) de sağladığı imkanların payını inkâr edemeyiz. 1865 yılından itibaren Rumeli'de Anadolu'da Arabistan'a ve diğer bölgelerde Tuna Vilayeti Teşkilatı örnek alınarak yeni vilayetler oluşturuldu. Vilayetlerin sınırları 19.yy.dan itibaren yeniden canlanan Akdeniz ticaretinin(Süveyş kanalının açılması) bazı sancakları hızla geliştirmesinin de etkisiyle sürekli değişmeye uğradı ve nihayet 1867 yılında Ali Paşa'nın sadrazamlığında bütün vilayetleri kapsayacak bir Vilayet Nizamnamesi düzenlendi. Ancak bu yeni

¹⁷ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 60.

¹⁸Ortaylı, *a.g.e.*, s.60.

nizamname de büyük ölçüde Tuna Vilayet Nizamnamesinin ana hatlarından ve genel prensiplerinden oluşuyordu.¹⁹

¹⁹ Çadırcı, *a.g.e.*, s.251.

I.BÖLÜM

URFA SANCAĞININ İDARİ TAKSİMATI

1- 1864-1871 VİLAYET NİZAMNAMESİNE GÖRE ÜLKENİN İDARİ TAKSİMATI

“1864 Vilayet Nizamnamesi”nin getirdiği düzenleme ile Osmanlı topraklarının Avrupa’da kalan kısmında 10 vilayet, 44 sancak, Asya’da kalan topraklarda ise 16 vilayet, 74 sancak; Afrika’da 1 vilayet, 5 sancak oluşturulmuştur. Lübnan’da özel statüden dolayı, Mısır, Bosna ve Girit özel durumlarından dolayı, Hicaz ve Yemen uzaklıkları ve aşiret düzenine dayanan yapılarından dolayı, İstanbul ise başkent olmasından ötürü yeni nizamnamenin uygulanmadığı yerlerdi.²⁰

Daha önce 1849’da eyalet meclisleri nizamnamesi hükümlerine göre yürütülen taşra yönetimi işleri 1864’ten sonra yeni tüzük ve yönetmeliklere uygulanmaya başlamış 1867 yılına gelindiğinde uygulanma tamamlanmıştı. Yeni nizamnameye göre yönetim birimleri Vilayet, Sancak, Kaza ve Köy şeklinde düzenlenmişti. Bu düzenlemeler yöneticilerin unvan, görev ve atama şekillerinin dışında önceki idari düzenlemeden pek farklı değildi. Eyaleti vali, sancak veya yeni adıyla Livaları Mutasarrıf kazalarda ise Kaza Müdürü yerine hükümetçe atanan Kaymakam göreve getirilmişti. Tanzimat’tan sonra oluşturulan ve yönetimde az da olsa halkın yer almasını amaçlayan meclisler, “1864 Vilayet Nizamnamesi”nden sonra geliştirilerek varlıklarını sürdürmüşlerdir.

²⁰ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.251.

Vilayet yönetimi için oluşturulan organlara bakacak olursak, vilayet merkezinde oluşturulan “Vilayet İdare Meclisi”, Livalarda Mutasarrıf başkanlığında çalışacak “Liva idare meclisi” ile kazalarda aynı şekilde

oluşturulan “Kaza İdare Meclisi” kurulmuştur. Vilayet idare meclisine Hâkim, Mektupçu, Defterdar, Hariciye Memuru doğal üyeler olarak alınırken bunların dışında Müftü ile gayri Müslim gurupların dini önderleri de meclisin üyesiydiler. Ayrıca halk tarafından seçilen iki Müslim ve iki gayrimüslim üye bu mecliste yer alıyordu.

İlk defa “1864 Vilayet Nizamnamesi” ile idari bir birim olarak oluşturulan “Nahiye” , kaza sınırları içindeki köy ve çiftliklerin yakınlık ve diğer ilişkileri göz önüne alınarak sınıflandırılması sonucu oluşturulmuştu. 500 ve daha fazla kişiden oluşan köy ve çiftlikler kaza idare meclisinin hazırlayacağı bir öneriyi “Liva İdare Meclisine” incelendikten sonra uygun görülürse bu meclis de “Vilayet Umum Meclisi” ’ne sunacak burada da incelenip onaylandıktan sonra padişahın bilgisine sunularak gerekli izin alınacaktı.²¹ Nahiye müdürü nahiyesine bağlı köylerin ihtiyar heyetlerinin katılımıyla oluşturulacak “Nahiye Meclisi” ‘ne başkanlık eder ve bu meclise danışarak yönetim işlerini sürdürürdü. . Ayrıca yasa ve yönetmeliklerin, emir ve fermanların halka duyurulması, ölüm, doğum, arazi anlaşmazlıkları vb. konulardaki bilgi ve şikâyetleri, kaz kaymakamlığına ileterek gerekli işlemlerin yapılmasını sağlamak gibi önemli görevleri üstlenmişti.

Tanzimatla başlayıp “1864 Vilayet Nizamnamesi” düzenlemesiyle ayrıntılarına inilen ve görev bölüşüm sınırları-alanları iyice belirginleşen vilayet, sancak(liva) ve kazalardaki meclislerin yöneticilerle birlikte yönetimde etkin hale gelmeleri, yöneticileri görevsel ve yetkisel bakımdan kısıtlamaları, taşrada görev yapan yöneticilerin otoriter, baskıcı, dediği dedik bir yapıdan daha toleranslı, demokrat, danışarak karar veren ve halkın istek ve durumunu

²¹ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.253.

dikkate alarak icraat yapan bir yapıya bürünmelerine neden olmuştur. 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi genel olarak adem-i merkeziyetçi bir nitelikte ise de, aslında otoritenin merkezi niteliğini vilayet düzeyinde güçlendirmiş, devlet gücünü vilayette yoğunlaştırmıştır. Nizamnamenin felsefesi merkezin denetimi ile yerel otoriteyi uzlaştırmak, kamusal işleri vilayet merkezlerine dağıtarak kolaylaştırmak ve yerel meclislerin temsil kabiliyetini geliştirmektir.²²

2.1 Vilayet İdare Meclisleri:

Önceleri “Memleket Meclisi” daha sonra “Büyük Meclis” adıyla kurulmuş olan meclislerin yerini 1864’te yayınlanan Vilayet Nizamnamesi ile beraber “Vilayet İdare Meclisleri” almıştır. Bu meclislerin doğal üyeleri: Defterdar, Mektupçu, Müfettiş-i Hukkam-ı Şer’iye(şerri işler müfettişi), Umur-ı Ecnebiye Müdüründen ibaretti. Mecliste Vali, başkan olarak görev almıştı, ayrıca mecliste halk tarafından seçilen iki Müslüman iki de gayrimüslim üye kendi topluluklarını temsil ediyordu. Bu meclisler her ne kadar Usul-i Meşverete göre faaliyet yapsa da nihayetinde vali herhangi bir anlaşmazlık durumunda hangi taraftan yana tavır alırsa işler o yöne doğru hareket ediyordu. Çünkü vali, sonuç itibarıyla o bölgedeki en yetkili mülki amirdi ve devleti temsil ederek yönetim gücünü merkezden alıyordu. Bu meclisler bazı ufak tefek değişiklikleri saymazsak 1871 yılında yayınlanan “İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesine” kadar yürürlükte kalmıştır. Vilayet idare meclislerinin görevlerine bakacak olursak, bu görevler “1864 Vilayet Nizamnamesi”ne göre iki kısımdan oluşmaktaydı: birincisi vilayetin genel yönetimiyle ilgiliydi; ikincisi ise özel idareyi ilgilendiriyordu. Genel işlerin görüşülüp karara bağlanması “Vilayet Umum Meclisleri”nin görev alanındaydı.

²² Abdülhamit KIRMIZI, “19. Yüzyılda Osmanlı Taşra İdaresi”, *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul 2008, s.305.

Vilayet idare meclislerinin en tabii ve en önemli görevi yönetimle ilgili olanlarıydı. Hükümetçe uygun görülen ya da onaylanan her türlü satın alma, sözleşme, çeşitli vergilerin iltizama devri, ormanların işletilmesi, orman, maden ve kamu binalarının korunması, bakım ve onarımı, zaptiye güçlerinin yönetimi, gelir ve giderlerinin harcamaların denetlenmesi, belediye meclislerinin görüştüğü konu ve aldığı kararların incelenmesi, vilayet sınırları içindeki bayındırlık, ziraat ve ticaret işlerinin geliştirilmesi, genel sağlığın korunması ve hastane tesis edilmesi, pazaryeri ve kabristan alanlarının tespiti vb. işlerle birlikte valin meclise havale edip görüşülmesini istediği konuların, müzakere edilmesi ve tutanakların vilayete sunulmasıyla yükümlüydü. Vilayet idare meclislerinin bir diğer önemli görevi ise “yargılama” ile ilgili konulardı. Devlet memurlarından suç işleyenler “1864 Vilayet Nizamnamesi”ne göre bu mecliste yargılanacaktı. Özellikle zimmete mal geçirme, rüşvet alma gibi adi suçlar bu meclise gönderiliyordu. Bunun dışında halkın memurlarla veya hükümetle ilgili şikâyetleri memurların kendi aralarındaki anlaşmazlıklarını vergi anlaşmazlıkları, mültezimlerle hükümet arasındaki uyuşmazlıklar da bu meclisçe görüşülecekti. Ancak özel hukuka ve şerri mahkemelere ait işlere kesinlikle müdahale edilmeyecekti. Hükümetin onayını gerektiren büyük ve önemli davalar, vali tarafından merkezin onayı alındıktan sonra uygulanacaktı. Bunun dışındaki basit davalar (şikâyet anlaşmazlık vb.) vali tarafından onaylanıp uygulanacaktı.

1-2. Liva İdare Meclisleri:

“1864 Vilayet Nizamnamesi” ile Livaların(sancak) idaresi *Mutasarrıf* denen mülki amirlere bırakılmıştır. Tıpkı vilayette olduğu gibi livalarda da “Liva İdare Meclisleri” oluşturulmuştur. Mutasarrıf başkanlığında toplanan bu meclis liva sınırları içinde maliye, bayındırlık, eğitim, tarım ve ticaret ait işlerin görülmesiyle mükellefti. Yönetim görevinin yanı sıra tıpkı vilayet idare meclislerinin yürüttüğü gibi liva sınırları içindeki idari uyuşmazlıkları görüşüp karara bağlamak görevleri arasındaydı. Liva Merkez Hâkimi, Muhasebe Müdürü, Tahrirat Müdürü, Müftü ve Müslüman olmayan gurupların dini önderleri meclisin doğal üyeleriydiler. Ayrıca halk tarafından seçilen iki Müslüman ikisi gayrimüslim dört üye de meclisin üyesiydi. Gayrimüslimlerin

bazı yerlerde az olmaları yer yer meclislerde gayri Müslim üye sayısının bazen bire düşmesine bazen de bu meclislerde yer almamalarına neden olmuştur.

Liva İdare Meclisleri, livadaki okul, hastane, hapisane vb. kurumların bakım, onarım ve güvenlik işlerinin yürütülmesi, yapı çalışmaları, yol yapımı ve güvenliğinin sağlanması ayrıca mali işler ve nahiyelerden gelen konuların görüşülmesi gibi işleri yürütmekle görevliydi. Vergi anlaşmazlıkları, memurların idari suçları vb. konularda yargılama yetkisini kendi sınırları içindeki olaylarda kullanırdı.

1-3. Kaza İdare Meclisleri:

Kazaların mülki amiri olan *Kaymakam* başkanlığında Kaza Mal Müdürü, Tahrirat Kâtibi, Kaza Naibi, Müftü ve ikisi Müslüman diğer ikisi gayri Müslim halk tarafından seçilen dört üye de meclisin daimi üyeleri idi. Bu meclislerde livadakine benzer bir kuruluş ve görev şemasına sahipti. İdari davalar gelir ve giderlerin incelenmesi, devlete ait kurum kuruluş ve binaların korunup bakımı ve onarımının yapılması gibi görevleri vardı. Kaza idare meclisleri yönetsel faaliyetlerinden çok kazadaki eşrafın yöneticilerle işbirliği yapmasını böylece işlerin daha kolay ve hızlı yürütülmesini sağlamıştır.

1-4 İhtisas Komisyonları :

Vilayet merkezlerinde yukarıda adı geçen meclislerin dışında pek çok ihtisas komisyonu kurulmuştur. Bayındırlık, eğitim, ziraat, ticaret, askerlik, maliye vb alanlarda oluşturulan küçük meclisler kendi alanlarında çalışmalar yapmışlardır.

1-5. Yargı Kurumları :

Adalet alanında yapılan düzenlemelere destek olarak vilayet merkezlerinde kurulan “Divan-ı Temyiz”e üçü Müslüman üçü gayrimüslim altı üye seçilerek ayrıca gerekirse bu üyelere “Meclis-i Cinayet” oluşturulacaktı. Livalarda da buna benzer temyiz meclisleri oluşturulmuştu.

1-6. Ticaret Meclisleri :

Vilayet ve liva merkezlerinde kurulan bu meclisler, ticari davalara bakmak amacıyla oluşturulmuştu. Bu meclis bir başkan ve belli sayıda üyenin katılımından oluşuyordu. Bu üyeler, o yörenin tüccar ve esnafının önde gelenlerinden oluşmaktaydı. Üyelik için uygun görülenler “Ticaret Bakanlığının” onayı ile göreve başlıyordu. Bir başkan, iki daimi üye ve dört geçici üyeden ibaretti.

1-7. Özel İhtisas Komisyonları :

Mali temsilcilerin aktif olarak rol aldıkları bir diğer kurul “Özel İhtisas Komisyonlarıydı” ancak bu komisyonların bütün vilayetlerde kurulma zorunluluğu yoktu. Bu komisyonların başlıcaları: ziraat, yol yaptırma, iskân komisyonları vb. bu komisyonlara vilayetin ileri gelenleri katılır giderler için yardımlarda bulunurlardı. Özellikle okul, hastane, ıslahhane vb. yaptırımında halkı organize ederlerdi. Hem maddi kaynak hem de işgücü temin ederlerdi. Hükümet de bu yöntemi hem uygulatıyor hem de destekliyordu. Yararlılık gösteren kişilerin adları ve yaptıkları yardımlar örnek teşkil etmesi açısından Takvim-i Vekai’de yayımlanıyordu²³. Daha önce de belirttiğimiz gibi Mithat paşa Tuna vilayetinde bu ve benzeri yollarla pek çok iş yaptırmıştır.

Yukarıda kısaca genel özelliklerini ve birtakım görevlerini belirttiğimiz bu meclis ve komisyonlar, görünüşte sadece kırtasiye masrafı olan ve kâğıt

²³ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.269.

üstünde yer alan, çok bir faaliyet yapamayan(yapamayan) kurumlar gibi görünse de bu kurumlar, Osmanlı topraklarında demokrasi kültürü ve temsil sisteminin oluşmasında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.

2- URFA SANCAĞININ İDARİ TARİHİ:

2- 1- Urfa Sancağının Coğrafi Konumu ve Özellikleri:

Urfa'nın içinde yer aldığı bölge Roma döneminde Osrhoene krallığının sınırları içinde yer alıyordu. Araplar bölgeye hâkim olduktan sonra Urfa ve çevresi için Fırat ve Dicle nehirleriyle çevrelenmiş olmasından dolayı yarımada anlamına gelen “el – Cezire” diye adlandırılmıştır. Ayrıca bölge farklı isim ve topluluklarla da anılmaktadır ve bulunduğu yer itibariyle önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Urfa topraklarının verimliliği, önemli su kaynaklarına sahip olma, doğu-batı ticaret yolları üzerinde yer alma gibi özellikleri tarih boyunca pek çok devletin bu bölge için savaşmasına neden olmuştur. Bölgenin cazibe merkezi olmasının bir diğer nedeni ise tarih boyunca farklı dinlere merkezlik etmesidir.²⁴

Tarih boyunca önemli bir konuma sahip olan Urfa, matematik konum olarak başlangıç meridyeninin yaklaşık olarak 38° derece doğusunda ve ekvatorun yaklaşık 38° derece kuzeyinde yer alır. Bu koordinatlar Urfa ilinin dünya üzerinde bulunduğu konumu belirtir ancak Urfa ilinin kapladığı alan oldukça büyüktür(19.430 km kare). Urfa'nın en doğusunda Ceylanpınar ilçesine bağlı Aşağı Hümera köyü, en batısında Halfeti ilçesi, en kuzeyinde Siverek ilçesinin Çatalpınar köyü ve en güneyinde ise Akçakale ilçesi vardır.

Şanlıurfa ili Türkiye'nin geniş topraklara sahip illerinden biridir. Yine batısında Gaziantep, kuzey batısında Adıyaman, kuzey doğusunda Diyarbakır, doğusunda ise Mardin illeri ile çevrilidir. Urfa ilinin güneyinde 1926 yılında Ankara Antlaşması ile çizilmiş Suriye sınırı uzanmaktadır. Burada sınır doğal sınır olmayıp, demir yolunun 7,5 km güneyinden geçen bir tel örgüden

²⁴ Abdullah EKİNCİ, *ORTAÇAĞDA URFA*, Ankara 2006, s.1.

ibarettir. Urfa ili özel coğrafi konumunun elverişliliği sayesinde tarihin ilk çağlarından itibaren uzak ülkelerle bağlantılı olmuştur. Ön Asya'yı Avrupa'ya bağlayan ticaret yolları üzerinde kurulmuş olması kara ulaşımını önemli hale getirmiştir. Urfa ili sınırları içinde yer alan pek çok tarihi kervansaray bunun en bariz kanıtıdır. Urfa ilinin yüzey şekillerine bakacak olursak Güney Doğu Anadolu Bölgesinin batı bölümünde olup, Güneydoğu Toroslar yayı üzerinde yer alan Elazığ-Malatya dağlarının güneye doğru açılmasıyla meydana gelen plato ve ovalar üzerinde kurulmuştur. Urfa ilini diğer bölgelerle (illerle) ayıran tek doğal sınır ilin kuzey batısından geçen Fırat Nehridir. Urfa ilinin iklimi, Akdeniz ikliminin bitki örtüsüne rastlanmakla beraber; steplerin geniş yer kaplaması yaz sıcaklarının ve kış soğuklarının fazla (şiddetli) olması iklimin karasal olduğunun göstergeleridir. Yağışlar daha çok yağmur şeklinde olup daha çok kış aylarında yağar.²⁵

2-2.Başlangıçtan Osmanlıya Kadar Urfa Sancağı'nın İdari Tarihi :

Urfa ili, bulunduğu coğrafyanın su kaynakları ve önemli ticaret yolları güzergâhında olması münasebetiyle ilk çağlardan itibaren üzerinde mücadeleler verilen bir özellik arz etmiştir. Yapılan kazılarda yazılı tarih öncesinde ait bulgular Alt Paleolitik Dönem yerleşmesinin izlerini taşımaktadır. Urfa bölgesinin İ.Ö II. binde Subarların kurduğu Mitanni Devletinin elinde olduğu bilinmektedir. Daha sonra İ.Ö II.binin yarısında Hititler bölgede egemen oldular. Ege göçleriyle karışan ortamdan yararlanan Aramiler bölgeye İ.Ö 1100'lerde kısa süreliğine olsa hâkim oldular. Sonra bölgede kurulan küçük prensliklere İ.Ö 857' de Asur kralı III. Salmanassar son verdi ve bölge böylece Asur toprağı haline geldi. İ.Ö 600'lerin başında İran'da kurulan Med Devleti Lidyalılarla anlaşarak Asur Devletine saldırıp yenilgiye uğrattılar. Böylece Urfa bölgesi Med Devletinin egemenliğine girdi. İ.Ö 550'lerde Persliler Med Devletine son verdi ve Edessa (Urfa) toprakları asker soyluları arasında paylaştırıldı. Bu dönemde tarım yapılarak kentte ticaret canlandı. İ.Ö 334-332' de Pers ordularını bozguna uğratan İskender, bu bölgeyi de Makedonya İmparatorluğuna kattı. İskender' in ölümünden sonra komutanlarından Selevkos Mezopotamya'yı ele geçirerek Hindistan'dan

²⁵ Mustafa BENGİSU, *Urfa İlinin Coğrafyası*, Şanlıurfa 1968, s.15-17.

Marmara denizine kadar olan geniş topraklarda hâkimiyet sağladı (İ.Ö 306) . Selökid Krallığı adıyla anılan bu krallık döneminde Urfa önemli ticaret yolları üzerinde yer almış ve kısa sürede zenginleşmiştir. Daha sonra İ.Ö 132 yılında Aramiler, Abgar Prensiğini kurarak Urfa ve çevresine hâkim oldular. Abgar Prensiği Urfa' da Selökid'lerin oluşturduğu Yunan kültürünün izlerini sildiler. İ.Ö 64'te Urfa'yı da içine alan geniş bir bölgeyi ele geçirerek bu toprakları Roma İmparatorluğu'nun Suriye Vilayeti durumuna getiren Pompeius'un kesin üstünlük sağlayamadığı Fırat'ın doğusundaki topraklarda Osroene Krallığı kuruldu. Bu krallığa da Romalılar İ.S 117'de son vererek Urfa ve çevresini bir roma eyaleti durumuna getirmiştir. 241 yılından başlayarak artan Sasanlı akınlarında bölge, sık sık el değiştirmiştir. 395 yılında ikiye ayrılan Roma İmparatorluğunun Doğu(Bizans) kısmında kalan Urfa "İsa'nın tanrı değil de insan olduğunu savunan *Diafizitlik öğretisinin* merkezi oldu. Halife Hz. Ömer döneminde Urfa'yı ele geçiren İslam kuvvetleri Urfa, Harran ve Samsat'tan oluşan bir eyalet teşkil ettiler(680). İslam hâkimiyeti döneminde açılan sulama kanalları ve artan ticari faaliyetlerle bölge kısa sürede zenginleşti. Emevi ve Abbasi döneminde bir takım karışıklıklar olsa da asıl problem Halife Harun Reşidin ölümünden sonraki taht kavgaları döneminde yaşanmış Urfa çevresi bu karışıklardan büyük zarar görmüştür. Bu karışıklıktan faydalanan Bizans güçleri kısa sürede Diyarbakır ve çevresini daha sonra da Urfa'yı ele geçirdiler(1027-37). 1071 yılında yapılan Malazgirt savaşından sonra Anadolu içlerine yönelen Selçuklular Urfa ve çevresinde güçlü bir egemenlik kuramadılar. Bizans imparatorluğunun ermeni komutanı Filaretos bölgede bir prenslik kurdu. Daha sonraki dönemde, Anadolu Selçuklu Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti arasında bölgeye hâkim olmak için süren mücadeleden Melikşah galip gelmiş ve Urfa ve çevresinin yönetimini komutanlarından Bozan'a devretmiştir(1087). Haçlı seferleri sırasında, Kont Baudovin 1098 yılında Urfa Haçlı Kontluğunu kurdu. Bu kontluk Musul Atabeği İmameddin Zengi'nin 1144 yılında Urfa ve çevresini ele geçirmesine kadar varlığını devam ettirmiştir. 1182 yılında ise Urfa Selahaddin Eyyubi'nin kurduğu Eyyubi Devletine dahil olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti ve Eyyubiler arasında sık sık el değiştiren Urfa, Eyyubilerin zayıflamasıyla Anadolu Selçuklu Devletinin egemenliğine geçti; ancak 1243 Köseadağ Savaşından sonra zayıflayan Anadolu Selçuklular Urfa ve

çevresindeki etkinliğini yitirdiler. Moğol hâkimiyetine giren Urfa ağır vergilerle ezilmiş ve 1318 yılından sonra yöredeki Türkmen beyleri bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Bu durum Ankara savaşından sonra Timur tarafından Diyarbakır ve çevresinin Akkoyunlu Devletine bağışlanmasına kadar sürdü. Akkayunlular kısa sürede Urfa ve çevresini ele geçirdiler(1403). Daha sonra Safevi Devletine yenilen Akkoyunlular 1502 yılında Tüm Doğu Anadolu'yu Safevilere bırakmak zorunda kaldılar. 1514 yılında Urfa'yı alan Şah İsmail komutasındaki Safevi güçleri Çaldıran savaşında Osmanlı Hükümdarı Yavuz Sultan Selim'e yenilmiş ve ardından 1517 yılında önce Mardin ardından da Urfa Osmanlı toprağı haline gelmiştir.²⁶

2-3. Osmanlıdan Cumhuriyete Urfa Sancağı'nın İdari Tarihi:

Urfa, yukarıda da belirttiğimiz gibi Yavuz Sultan Selim döneminde Doğu Anadolu'nun fethiyle birlikte Osmanlı idaresine girmişti. Yavuz 1512 yılında tahta geçince bütün dikkatini doğu siyasetine yoğunlaştırmış ve 1514 yılında bu bölgeye hükmeden Safevi Devletine karşı bir sefer düzenlemiştir. İki devlet arasında yapılan Çaldıran Savaşını Osmanlı Devleti kazandı. Böylece Doğu Anadolu'daki Safevi nüfuzu büyük ölçüde ortadan kalktı. Daha sonra 24 Ağustos 1516 tarihinde Memluk Devletiyle Osmanlı Devleti arasında yapılan Mercidabık Savaşından da Osmanlı Devleti galip ayrıldı. Böylece bölge(Urfa ve çevresi) tamamıyla Osmanlı hâkimiyetine girdi.²⁷

Urfa Osmanlı idaresine girdikten sonra kısa sürede Osmanlı idari teşkilatı içindeki yerini aldı ve yeni oluşturulan Diyarbakır Eyaletine bağlı bir sancak²⁸ durumuna getirildi. İlk sancak beyi olarak da Piri Bey tayin edildi. XVI. Yüzyıl ortalarında da Diyarbakır Eyaletine bağlı sancaklık durumunu sürdüren Urfa, bu bağlılığını 1586-1587 yılına kadar devam ettirdi. Bu tarihlerde Rakka'nın müstakil eyalet olmasıyla Rakka Eyaletine bağlanarak, eyaletin Merkez Sancağı haline getirildi. Böylece Urfa Güneydoğu Anadolu'da önemli bir idari merkez oldu. Urfa, bu özel durumunu 1822-65

²⁶ “*Urfa Maddesi*”, YURT ANSİKLOPEDİSİ, cilt 10, s.7386-7387.(Ayrıca bkz: İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, cilt 13., MEB Yaynevi 1997, s.55-57.)

²⁷ İlhan ŞAHİN, “Osmanlı Klasik Dönemi Urfa'sı” *Uygurluklar Kapısı Urfa*, Editör: Filiz ÖZDEM, İstanbul 2002, s.69.

²⁸ **Sancak**: Memleketin idari taksimatından birine verilen addır. Bunun yerine “Liva” da kullanılırdı. Osmanlı saltanatının sonuna kadar Memleketin idari taksimatı nahiyeye, kaza, sancak ve vilayetti. Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s.118.

yılları arasında Halep Eyaletinin sancakları arasına dahil edilinceye kadar sürdürdü. Bu tarihlerde Halep Eyaletine bağlandı. 1877 – 1878 yıllarında bu eyalete bağlı iken, Urfa Sancağına bağlı kazalar Urfa Merkez, Birecik, Rumkale ve Suruç kazalarından oluşmaktaydı. Ünlü Fransız araştırmacı Vitale Cuinet'in verilerine göre 1892 yılında Urfa sancağının kazaları, Birecik Rumkale ve Suruç'tur. Nahiyeleri ise Türkmen Culabı, Dögerli Culabı, Kabahaydar, Bozabad, Evimağaç, Barak'tır.²⁹ XX. Yüzyılın başlarında Urfa sancağı Halep eyaletinden ayrılarak müstakil(bağımsız) sancak haline getirildi. 1914 yılında sancağın kazalarını Urfa Merkez, Birecik, Rakka, Suruç ve Harran kazaları teşkil ediyordu.³⁰

3- TANZİMATIN İLANINDAN SONRA URFA SANCAĞI'NIN İDARİ TAKSİMATI

Tanzimat'tan sonra başlayan taşra idaresindeki düzenleme ve yenileşmelerden Urfa Sancağı da nasibini almış “*Muhassıllık Meclisleri*” gibi yeni kurumlar ve valilerin yetkilerinin kısıtlanması gibi icraatlar aynen uygulanmıştır. Nihayet 1864 Vilayet Nizamnamesiyle taşra idaresi baştan aşağı yeniden düzenlenmiştir. Bu açıdan 1864 düzenlemeleri taşra idaresi alanında devrim niteliğindedir. Taşra yönetimi alanındaki bu köklü değişiklikler biraz geriden de olsa uygulanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Urfa Sancağı 04.09.1842 tarihli bir irade ile Diyarbakır Eyaletinden ayrılıp Halep Eyaletine bağlanmış; ancak Halep'e ait defterlerde ve resmi kayıtlarda “*Halep Eyaletine mülhak Rakka Eyaleti(merkezi Urfa)*” olarak bahsedilmektedir.³¹ 1847 yılından sonara ise Tanzimat kuralları uygulanarak Rakka Eyalet olmaktan sancaklık durumuna düşürülmüş ve Halep eyaletine bağlanmıştır. 1864 yılındaki değişikliklerle birlikte Eyalet Sistemi lağvedilip yerine Vilayet Sistemi getirilmişti. Bu sistem önce Tuna Eyaletinde Mithat Paşa tarafından uygulanarak başarılı olmuş, daha sonra Bosna ve Suriye

²⁹ Vital CUINET, *La Turquie d'Asie: I. Géographie, Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie - Mineure*, Cilt:4, İstanbul 2001, s.264-271.

³⁰ İlhan ŞAHİN, “*Osmanlı Klasik Dönemi Urfa'sı*” *Uygurluklar Kapısı Urfa*, Editör:Filiz ÖZDEM, İstanbul 2002, s.69.(Urfa Sancağı Siyasi ve Fiziki Haritası için bkz:Ekler. Cihat, KÜRKÇÜOĞLU, *ŞANLIURFA 1850-1950*, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008, s.17-18.)

³¹ Hilmi BAYRAKTAR, *Tanzimattan Cumhuriyet'e URFA SANCAĞI*, Elazığ 2007, s.6.

Vilayetlerinde de uygulanarak başarılı olunca kısa sürede tüm eyaletlerde bu yeni düzenlemeler uygulamaya konulmuştur.

1864 Vilayet Nizamnamesine göre vilayetın bütün mülki, askeri ve mali işlerinden doğrudan padişah tarafından atanan vali sorumlu olacaktır. Sancaklarda ise bu görevler mutasarrıflarca uygulanacak, kazalarda kaymakamlarca, köylerde muhtarlarca uygulanacaktır. Kabaca verdiğimiz bu yapı zaman zaman çıkarılan ek kanunlarla değişikliklere uğrayarak uygulanmıştır. Bu doğrultuda Urfa, Halep Vilayetinin bir sancağı durumuna getirildi. Urfa sancağının idari yapısı ise daha önce kendisi gibi Diyarbakır Eyaletine bağlı birer sancak olan Suruç ve Birecik'in kaza durumuna düşürülmesiyle; Urfa Merkez, Birecik, Rumkale ve Suruç kazalarından oluşan bir hale getirildi.³²

Taşra idaresinde yapılan bu değişiklikler ve Urfa Sancağına yansımalarının ardından Urfa Sancağının mülki-idari yapısına ait verileri Halep Vilayet Salnamelerinden inceleyelim:

Hicri 1284(Miladi:1866) yılına ait Halep Vilayet Salnamesine göre Urfa Sancağı Urfa, Birecik, Rumkale ve Suruç kazalarından meydana geliyordu. Bu idari yapı hicri 1315(Miladi:1897) yılına kadar devam etmiştir. Hicri 1315 yılına kadar kayıtlarda nahiye olarak yer alan Harran, miladi 1898 yılından itibaren kaza yapılmıştır. Aslında daha önce Urfa Merkez kazasına tabii olan üç nahiyenin(Harran, Türkmen calabı, Çaykapı) birleştirilerek bir kaza oluşturulmak istenmişse de bu talep Şuray-ı Devlet tarafından reddedilmiştir(Yeni teşkilatın bütçeye ek yük getireceği gerekçe gösterilmiştir).³³

Vali fahri imzasıyla gönderilen 24.02.1910 tarihli şifreli bir telgrafta Urfa ahalsinin bağımsız müstakil mutasarrıflık olma isteği ve bu isteğin reddedilmesinin halkta oluşturacağı memnuniyetsizlik dile getirilmiştir.

³² Hilmi BAYRAKTAR, *a.g.e.*, s.7.

³³ Hilmi BAYRAKTAR, *a.g.e.*, s.7.

Şuray-ı Devlet bu telgraf üzerine durumu görüşmüş ve Urfa Sancağının Halep Vilayetinden ayrılarak Müstakil mutasarrıflık haline dönüştürülmesini onaylamıştır.³⁴ Böylece 1842 yılından itibaren Halep'e bağlı bir sancak olan Urfa, Halep Vilayetiyle yollarını kesin bir şekilde ayırmıştır. Birecik ve Rumkale kazalarının idari durumu ise, kesin olarak Urfa Sancağına bağlı kalmaları durumunun devamına karar verilmiştir.³⁵

3-1. Urfa Merkez Kazasının İdari Taksimatı: Urfa Sancağının kuzeyinde Diyarbakır Vilayeti, Doğusunda Musul Vilayeti ve Mardin, Güneyinde Zor ve Rakka Kazaları, batısında Bab, Münbiç, Antep ve Pazarcık kazaları bulunmaktadır. Sancak merkezi olan Urfa şehri Halep'in 190 km kuzeydoğusunda ve 42 saat uzağındadır. Urfa Sancağı kendisine bağlı Birecik, Rumkale, Suruç ve Harran adında dört kazadan oluşmaktadır ayrıca, Urfa Merkez Kazası kendisine bağlı, Döğerli, Evimağaç, Bozabad, Çaykapı ve Kabahaydar olmak üzere beş nahiye ve 407 köyden oluşmaktadır.³⁶

3-2. Birecik Kazasının İdari Taksimatı: Hicri 1317 yılı Halep Vilayet Salnamesine göre, Birecik Kazası ve merkezi olan Birecik kasabası Urfa'nın yetmiş kilometre batı tarafında ve on sekiz saat uzaklığındadır; Halep'in ise 135 km kuzey doğusunda ve yirmi sekiz saat uzaklığındadır. Adı geçen kazanın içinden Fırat Nehri geçer ve kazanın dört bir yanını sular.³⁷ Birecik Osmanlı idaresine girdikten sonra 1518 yılında yapılan bir düzenleme ile Urfa gibi müstakil bir sancak durumuna getirildi ve Diyarbakır Eyaletine bağlandı; ancak Urfa Sancağının Halep Eyaletine bağlanmasıyla Birecik Urfa Sancağına bağlı kaza durumuna düşürüldü.³⁸ Birecik kazasına bağlı Nizip, Barak ve Çukur adlarında üç nahiye ve 133 köy vardır.

³⁴ BOA, İ.DH, 23.Ca.1328, Dosya:1481, Gömlek no:1328/R.04.

³⁵ Bu girişime sebep olan asıl neden Antep Sancağının Halep Vilayetinden ayrılarak müstakil sancak olup Rumkale ve Birecik kazalarının kendisine bağlanmasını istemesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Hilmi BAYRAKTAR, a.g.e., s.9.

³⁶ Cengiz EROĞLU - Murat BABUÇOĞLU - Mehmet KÖÇER, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Global Strateji Enstitüsü, TIKV, Ankara 2007, s.133-134.

³⁷ *Halep Vilayet Salnamesi, 20 Za 1317, s.178.*

³⁸ Hilmi BAYRAKTAR, a.g.e., s.10.

3-3. Rumkale Kazasının İdari Taksimatı: Kaza doğudan Urfa ve Suruç Kazalarıyla, güneyden Birecik Kazasıyla, Batıdan Pazarcık ve Antep Kazalarıyla ve kuzeyden Hüsni Mensur Kazasıyla komşudur. Rumkale Kazasının merkezi Halfeti kasabası olup Urfa'ya on sekiz, Halep'e otuz altı, Antep'e on iki Birecik'e altı saat mesafede ve Fırat Nehrinin sahil şeridinde müreffeh bir bayır üzerinde yer alır. Rumkale, Urfa Sancağı ilk kurulduğundan itibaren Urfa Sancağına bağlı kaza durumundadır. Rumkale Kazası Erban Nahiyesi, Baziki Nahiyesi, Merzaman Nahiyesi adıyla dört nahiyeye ve 144 köye sahiptir.

3-4. Suruç Kazasının İdari Taksimatı: Suruç kazası Urfa'nın batı tarafında ve kaza merkezi olan Suruç kasabası Urfa'ya on ve Halep'e otuz iki saat mesafededir. Batısında Birecik Kazası, güneyinde Halep Vilayeti ve kuzeyinde Rumkale kazası vardır. Suruç Kazası, Ridaniye Savaşından(1517) sonra Osmanlı idaresine girmiş ve tıpkı Birecik Kazası gibi 1518 yılında yapılan düzenlemeyle Diyarbakır Eyaletine bağlı Müstakil sancak olarak kabul edilmişti. Urfa Sancağının Halep Eyaletine bağlanmasıyla Suruç Sancağı da Urfa Sancağına bağlı kaza durumuna düşürülmüştür. Suruç Kazasına bağlı Mesudiye Nahiyesi ve 175 köy vardır.

3-5. Harran Kazasının İdari Taksimatı : Harran Kazasının merkezi olan Ayn El Aruz karyesi, Urfa'nın güneyinde ve Urfa'ya on iki saat uzaklıktadır. Ahalisi Arapça konuşur. 1885 yılında Harran Urfa'ya bağlı bir nahiye iken; Harran, Türkmen Calabı ve Çaykapı nahiyelerinin birleştirilmesiyle merkezi Ayn El Aruz olan yeni bir kaza kurulması resmi olarak talep edilmiş ancak bu talep başkent tarafından reddedilmiştir. 1898 yılında ise Harran tek başına kaza ilan edilmiştir. Harran ve Türkmencalabı adında iki nahiye ve 248 köy bu kazaya bağlanmıştır.³⁹

³⁹ Hilmi BAYRAKTAR, *a.g.e.*, s.10.

II. BÖLÜM

URFA SANCAĞI'NIN İDARESİ

1- SANCAK İDARESİNDE MUTASARRIF VE GÖREVLERİ

1-1. Mutasarrıf: Bu kelime kavram olarak Tanzimat sonrası 1867 ve 1871 Vilayet Nizamnameleriyle yeniden şekillenen taşra idari yapılanmasında kullanılmıştır. Mutasarrıfların günümüz il valiliklerine denk gelen görev ve yetkileri olsa da; bugünkü valilerin sorumluluklarından farklı bir takım görev ve yetkileri vardır. Mutasarrıf, “sancak adı verilen teşekkülün başında bulunan memur hakkında unvan olarak kullanılır bir tabirdir. Liva dahi denilen sancak, kaza ile vilayet arasında idari bir teşekküldü. Bunların bir kısmı kazalar gibi vilayete bağlı, bir takımı da müstakildi. Vilayetlere olduğu gibi sancaklara bağlı kazalar da vardı.”⁴⁰ “Sultan Mahmut II., yeniçerilerin ilgasını(1826) müteakip ayanı ortadan kaldırınca (bu 1837 olmuştur), sancak veya *liva* yahut *mutasarrıflık*’lar, kesin olarak basit birer idari bölge mahiyetini almıştır. Sancağın mutasarrıf veya valisi o zamandan beri bir sivil memur olup “liva paşası” olan *Mir-liva*’dan ayrılmıştır. Sancak veya Liva taksimi 8 Teşrin II. 1864 tarihli vilayetler (eski eyaletler) kanunu(sancakların idaresi bab IV ve V, mad. 29-37) ve 21 kanun 1871 tarihli kanun(sancakların idaresi, mad. 35-42 ve 90) ile muhafaza edilmiştir.”⁴¹ Cumhuriyet devrinde sancaklar vilayet sayılarak lağvedilmiştir

Mutasarrıfların görevlerine ilişkin dönemin resmi gazetesi olan Tasvir-i Efkar Gazetesinde vali ve mutasarrıflara gönderilen tahrirat hakkında haberler

⁴⁰ Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II., MEB Yayınevi, İstanbul 2004, s.586.

⁴¹ “*Sancak Maddesi*” İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, cilt 10, MEB Yayınları, Ankara 1997, s.189.

yer almakta; ayrıca valilerin ve mutasarrıfların göreve atama ve yer değiştirmeleri de bu gazete aracılığıyla duyuruluyordu. Bunlara örnek verecek olursak: “Padişah iradesiyle, sadrazam tarafından Eyalet vali ve mutasarrıflarına gönderilen tahrirâtta; bu idarecilerin buldukları yerlerin

imar, ziraat, ticaret vb. işlerin yetiştirilmesine çalışmaları, emirlerindeki memurları kontrol etmeleri, tebaa arasında eşit muamele edilmesi gibi konulara özen göstermeleri, kendilerinin gücünü aşan bayındırlık ve iskân teşebbüslerinin de yeterli izahatla beraber bu tarafa gönderilmesi ile gelir ve gider dengesi hakkında her senenin muhasebe defterlerinin gönderildiği gibi Eyâlet ve Livalarda yapılan işlerin senelik cedvel ve özetlerinin de her sene Zilkade ayının sonunda Bâb-ı Aliye gönderilmesi isteniyor” 219/1-2,5 Ra 1281(8 VIII 1864) ⁴²

“urfa ve Biga’ya yapılan mutasarrıf tayinleriyle, diğer bazı yerlere yapılan naib atamaları. 31/1,18 R 1279(27.10.1862)”⁴³

1-2.Mutasarrıfın Görevleri ve yetkileri:

1864 Vilayet Nizamnamesinin 31., 32., 33., 34., 35., 36., 37., 38., 39., 40., 41., 42., 43., 44., 45. ve 46. Maddeleri Liva yönetimi ve memurların görev ve yetkileriyle ilgilidir ancak bu maddelerde ilgili memurların görevleri ve mutasarrıfa karşı sorumlulukları bir arada verilmiştir. Örneğin defterdarın görevi belirtilip bu görevlinin mutasarrıfa karşı sorumlu olduğu ve bu görevin yerine getirilmesinde birinci derecede sorumlu kişinin mutasarrıf veya kazalarda kaza müdürü olduğu beyan ediliyor. Aynı durum nafia, adliye, zaptiye, maarif vb. alanlarda da vardır.

Mutasarrıfların görev ve yetkileri 1864 Vilayet Nizamnamesinin aşağıdaki 31. maddesinde yer almıştır:

⁴² Necdet Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-İ Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)*, Ankara 2002, s.80.

⁴³ Necdet Hayta, *a.g.e.*, s.24.

(Bâb-ı Sâni)

(İdâre-i Umûr-ı Livâ'iyye)

(Fasl-ı Evvel)

(Umûr-ı Mülkiyye)

Otuzbirinci Madde: Her sancakda oranın idâre-i umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve zabtiyyesinin nâzırı ve mercii olmak üzere irâde-i seniyye-i cenâb-ı şâhâne ile mansûb bir livâ ka'immakamı olub sancakca cereyân idecek kâffe-i evâmîr-i devletin vilâyet tarafından alınacak vesâyâ ve tenbihâtın tenfizine me'mûr olduğu gibi ta'yîn olunan me'zûniyyet hudûdu dâhilinde ahkâm-ı dâhiliyye-i livâyı icrâyâ me'mûrdur.⁴⁴

(**Otuzbirinci Madde** : Her sancakta oranın mülki(yönetim) ve maliye ve zaptiyesinin(güvenlik güçleri) amiri padişah tarafından atanan ve merkeze(başkente) bağlı bir Liva Kaymakamı⁴⁵ olup, sancakta devletin emirlerini ve vilayet tarafından alınan tavsiye ve tembihlerin uygulanmasıyla görevli olduğu gibi tayin olduğu sancağın sınırları içinde ülke kanunlarının sancakla ilgi olanlarını uygulamakla görevlidir.)

Yine 1871 Vilayet Nizamnamesinin 35., 36., 37., 38., 39., ve 40. maddelerinde mutasarrıfların farklı alanlardaki(mülki, adli, mali, maarif, nafia, zaptiye vb.) görev ve yetkileri verilmiş ancak bu maddelerin sadece ilk ikisi direkt olarak mutasarrıfların görev ve yetkileriyle ilgilidir diğer maddeler ise farklı memurların görevlerini ve mutasarrıflara karşı olan sorumluluklarını düzenlemektedir.

(Bâb-ı Sâlis)

⁴⁴ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/tunavilayetinizamnamesi.htm>

⁴⁵ 1284 tarihli Halep Vilayet Salnamesinde ve dönemin resmi belge ve yönetmeliklerinde Livaların başında bulunan yöneticiler için "Mutasarrıf" yerine "Liva Kaymakamı" unvanı kullanılmaktadır.

(İdâre-i Mülhakat Beyânındadır)

(Fasl-ı Evvel)

(Livâ İdâresi Beyânındadır)

Otuzbeşinci Madde: Livâ mutasarrıfları umûr-ı mülkiyye ve maliye ve zabtiyenin idâresine ve ahkâm-ı cezâ'iyye ve hukukiyyenin me'zûniyyet-i nizâmiyesi da'iresinde icrâatına me'mûr olub bâb-ı sanide t'ayîn kılınan veza'ifin idâre-i livâyâ taalluk iden kısmında vülât ile (valilerle) mes'ûliyyetleri müşterekdir (sorumlulukları ortakdır)ve nevâhi mecâlisinin vâli-i vilâyetden bilâ-istizân t'ayin-i zaman-ı ictimâ'ı ve mecâlis-i mezkûre kararlarından kazâ ka'immakamları vasıtasıyla istizân olunacak mevaddın mühimm olanlarının taraf-ı vilâyetden alacağı me'zûniyyet üzerine nizâmât-ı umûmiyye ile idâre-ı livâyâ a'id olanlarının lede'l-hâce (gerektiğinde) meclis-i idâre-i livâ kararıyla icrasına me'zûniyyet i'tâsı dahî mutasarrıfların vezâ'ifi iktizâsındandır.

Otuzaltıncı Madde: Mutasarrıflar vâliden alacakları evâmir (emirler) ve t'alimâtı infâz ideceği gibi kavanînin cereyânına ve ale'l-umûm me'mûrîn-i livânın harekâtına nezaret iderek kanun ve nizâma muhalif hareket idenler olduğunda öyle bir halin derecesini ve ıslahı hakkında olan mütalâasını ve umûr-ı nâfiada ve vezâ'if-i vilâyetin idâre-i livâyâ taalluk iden cihetleri hakkında tedkikat ve teftişât mütevâliyyesini vâliye tebliğ iderler.

(**Otuzbeşinci madde:** Liva mutasarrıfları mülki işlerde ve maliye ve zabtiyenin(güvenlik) idaresinde ve caza hükümlerinin ve hukuk işlerinin düzenlenip uygulanmasının idaresiyle görevli olup ikinci bölümde tayin edilen görevlerin liva idaresine denk gelen kısmında valilerle sorumlulukları ortaktır ve nevahi meclisinin vali ve vilayetten izinsiz toplanma zamanı ve adı geçen meclislerde alınan kararların kaza kaymakamları vasıtasıyla izin istenecek maddelerin önemli olanlarının vilayetten tarafından alınacak izin üzerine genel düzenleme ile liva idaresine ait olanların gerektiğinde liva idare meclisi kararıyla uygulanmasına izin verilmesi dahi mutasarrıfların görevi gereğidir.)

(**Otuzaltıncı madde :** Mutasarrıflar validen alacakları emirler ve talimatı uygulayacağı gibi kanunların akışına ve genel liva memurlarının hareketlerini takip ederek kanun ve düzene aykırı hareket edenler olduğunda bu durumun derecesini(hangi aşamada olduğunu) ve bu durumun nasıl düzeltilebileceği hakkındaki düşüncesini-araştırmasını ve inşaat işlerinde ve vilayetin görevlerinin liva idaresiyle alakalı olanlarına inceleme ve denetleme ve gidişatını valiye bildirir.)

2- URFA SANCAĞI MUTASARRIFLARI

Osmanlı döneminde Urfa kaymakam ve mutasarrıfları 184..-? Bahri Paşa Rakka-Urfa Mutasarrıfı 1848 -1849 Osman Nuri Paşa (Mirmiran) Kaymakam 1849 -1850 Hüseyin Paşa (Mirmiran) Kaymakam 1851-1853 Hasan Paşa (Mirmiran) Kaymakam 1854 -1855 Bican Paşa (Rumeli) Kaymakam 1856 Yusuf Paşa (Mirmiran) Kaymakam 1857 -1858 Rızvan Paşa (Mirmiran) Kaymakam 1859 -1860 Takiyeddin Paşa (Mirmiran) Mutasarrıf 1861 Ali Paşa (Mirmiran) Kaymakam 1862 Ragıp Paşa (Mirmiran) Kaymakam 1863 Tayyip Paşa (Mirmiran) Kaymakam 1864 -1865 Tevfik Paşa (Rumeli Beylerbeyi) Kaymakam 1866 Hasan Paşa (Mirmiran) Kaymakam 1867-1868 Ziya Paşa (Mirmiran) Mutasarrıf 1869 Salih Efendi (Saliseden) Mutasarrıf 1870 Mehmet Şibli Paşa (Rumeli Beylerbeyi) Mutasarrıf 1871 - 1872 Ali Kemal Paşa (Mirmiran) Mutasarrıf 1873 -1874 Tevfik Bey (Ulâ Sınıfı Saniyesi) Mutasarrıf 1875 -1877 Asım Paşa (Rumeli) Mutasarrıf 1878 -1879 Süleyman Rüşdü Bey (Saniyesi) Mutasarrıf 1880 Rasim Paşa (Rumeli) Mutasarrıf 1881 -1882 Rumi Efendi (Ula Sanisi) Mutasarrıf 1883 -1884 Celal Bey (Mütemayiz) Mutasarrıf 1885 -1886 Turhan Bey (Ulâ Sınıfı Evveli) Mutasarrıf 1887 Cavid Paşa (Rumeli) Mutasarrıf 1888 Mehmet Tevfik Paşa (Rumeli) Mutasarrıf 1889 Mehmet Tevfik Sami Paşa (Rumeli) Mutasarrıf 1890 Hasan Rıza Efendi (Mütemayiz) Mutasarrıf 1891 Rauf Bey (Mütemayiz) Mutasarrıf 1892 Tahir Bey (Ulâ Sânisî) Mutasarrıf 1893 Yahya Nüzhet Bey (Mütemayiz) Mutasarrıf 1894 Hasan Efendi (Mütemayiz) Mutasarrıf 1895 Hasan Rıza Paşa (Mirmiran) Mutasarrıf 1896 Yahya Dede Paşa (Rumeli) Mutasarrıf 1897 Yahya Dede Paşa (Rumeli) Mutasarrıf 1898 Muharrem Efendi (Ulâ Sânisî) 1899 Hüseyin Efendi (Ulâ) Mutasarrıf 1900 -1901 Mehmet Emin Beğ (Ulâ) Mutasarrıf 1902 -1904 Hasan Re'fet Bey (Bâlâ) Mutasarrıf 1906 Ethem Sabri Efendi (Bâlâ) Mutasarrıf 1907 Neş'et Bey (Bâlâ) Mutasarrıf 1908 İlyas Sami Bey (Ulâ Sanisi) Mutasarrıf 1909 Muharrem Mümtaz Bey Mutasarrıf 1910 Abdülkerim Bey (Mirmiran) Mutasarrıf 1911 Abdülkerim Beğ-İsmail Fevzi Paşa (Mirmiran) Mutasarrıf 1912 İsmail Fevzi Paşa (Mirmiran) Mutasarrıf 1913 İsmail Fevzi Paşa (Mirmiran) -Esat Rauf Bey Mutasarrıf 1914 Muharrem Mümtaz Bey (2. defa)-Haydar Bey Mutasarrıf

1915 Fethi Bey Mutasarrıf 1916 Fethi Bey-Ali Haydar Bey Mutasarrıf 1917 Ali Haydar Bey- İsmail İzzet Bey-Nusret Bey Mutasarrıf 1918 Nusret Bey Mutasarrıf 1919 Nusret Bey -Ali Rıza Bey Mutasarrıf 1920 Ali Rıza Bey-Münir Hüsrev Bey Mutasarrıf 1921 Münir Hüsrev Bey-Ahmet Tevfik Bey Mutasarrıf 1922 Kadri Bey Mutasarrıf 1923 Kadri Bey - İsmail İzzet Bey (2. defa) Son Mutasarrıf ilk Vali⁴⁶

3. SANCAK İDARE MECLİSLERİ:

Bu meclisler “1864 Vilayet Nizamnamesi”nin yayınlanmasından sonra vilayet merkezlerinde oluşturulan Vilayet İdare Meclisleri emsal alınarak vilayet idaresinin livaya denk gelen görevlerinin yürütülmesi amacıyla oluşturulmuştur. Gerek sancaklarda ve gerekse diğer idari birimlerde meclislerin faaliyete geçmesinin en önemli sonuçlarından biri de gayrimüslimlerin yönetim sürecine artık dahil olmalarıdır⁴⁷. Mutasarrıf başkanlığında toplanan bu meclis liva sınırları içinde maliye, bayındırlık, eğitim, tarım ve ticarete ait işlerin görülmesiyle mükellefi. Yönetim görevinin yanı sıra tıpkı vilayet idare meclislerinin yürüttüğü gibi liva sınırları içindeki idari uyuşmazlıkları görüşüp karara bağlamak, memurların idari davalarına bakmak, vergi anlaşmazlıklarını görüşmek, nahiyelerden gelen konuları görüşmek, güvenlik işlerinin yürütülmesini sağlamak vb. başlıca görevleri arasındaydı. Liva Merkez Hâkimi, Muhasebe Müdürü, Tahrirat Müdürü, Müftü ve Müslüman olmayan gurupların dini önderleri meclisin doğal üyeleriydiler. Ayrıca halk tarafından seçilen iki Müslüman ikisi gayrimüslim dört üye de meclisin üyesiydi. Gayrimüslimlerin bazı yerlerde az olmaları yer yer meclislerde gayri Müslim üye sayısının bazen bire düşmesine bazen de bu meclislerde yer almamalarına neden olmuştu.

Liva İdare Meclisleriyle ilgili 1864 Vilayet Nizamnamesinin aşağıdaki 35., 36., 37. maddeleri bu meclislerin üyeleri(seçim usulü vb), görev ve

⁴⁶Selahaddin Eyyubi Güler, *Urfa ve Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar*, Şanlıurfa 1999, s.82-84.

⁴⁷Tahir ÖĞÜT, “19.Yüzyılda Halep Vilayetinde Mahalli Meclisler”, *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul 2008, s.355.

yetkilerini belirlemekte ve bu meclislerin işleyişleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi vermektedir:

“Otuzbeşinci Madde: Ka’immakam-ı lîvâ maiyyetinde bir idâre meclisi olub makarr-ı ka’immakamî olan kazânın hakimi ve müfti-i belde ve ahâlî-i gayrimüslimenin ruhânileri ve mal ve tahrîrât müdirleri ve üçü müslim ve üçü gayrimüslim altı a’zâ-yı dâ’imîden mürekkeb olacaktır ve meclis-i idarenin riyâseti ka’immakamda olub gıyâbında ka’immakam her kangısını ta’yîn ve tensîb ider ise o vekâlet idecektir.

***Otuzaltıncı Madde:** Meclis-i İdâre umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve zabtiyye ve tahsîliyye ve nâfia ve muaccelât ve tapu ve ziraate da’ir mevaddın icrââtına a’id olan umûra me’mûr olub umûr-ı hukûkiyyeye müdâhale itmeyecektir ve işbu meclisin usûl-ı müzâkeratı ve kararlarının sûret-i icrâsı nizamnâme-i mahsûs ile ta’yîn olunacaktır.*

***Otuzyedinci Madde:** Merkez-i lîvâya merbût olan kazânın bir müdiri olub daâvîsi lîvâ meclislerinde rü’yet olunur müdir hem kazanın umûr-ı mülkiyyesine me’mûr olacak ve hemde ka’immakama umûr-ı umûmiyyede iane idüb ünvanı ka’immakam muavini olacaktır.”⁴⁸*

(Otuzbeşinci Madde : Liva kaymakamının emrinde bir idare meclisi olup kaymakamın karar yeri olan livanın hâkimi, müftüsü, gayri Müslim ahalinin ruhanileri, mal ve tahrirat müdürleri ve üçü Müslim üçü de gayri Müslim daimi üyeden oluşacaktır. Liva idare meclisinin başkanlığı kaymakamda olup kendisinin olmadığı durumlarda kimi tayin ederse o meclise vekâlet edecektir. **Otuz altıncı Madde:** İdare Meclisi, mülki, mali, güvenlik, vergi, bayındırlık, ödemeler, tapu ve ziraat işlerinin icraatına ait olan kanunların uygulanmasıyla görevli olup hukuki işlere müdahale etmeyecektir. Bu meclisin toplanma usulü ve kararların uygulanması özel bir nizamname ile belirlenecektir. **Otuzyedinci Madde:** merkez sancağa bağlı olan kazanın bir müdürü olup davası liva meclislerinde görüşülür. Kaza müdürü hem kazanın mülki işleriyle görevlidir hem de hem de

⁴⁸ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/1864vilayetnizamnamesi.htm>

kaymakama genel işlerde yardımcı olur ve unvanı da kaymakam yardımcısı olacaktır.)

Ayrıca 1864 Vilayet Nizamnamesinin 77., 78., 79. Ve 80. Maddeleri Livalarda uygulanacak seçim usulünü belirlemektedir. Bu maddeler ekler bölümünde verilmiştir.

Yine Liva İdare Meclisleri ile ilgili 1871 Vilayet Nizamnamesinin 90. ve 91. Maddelerinde aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“Fasl-ı Sâlis

Livâ İdâre Meclisi Beyânındadır

Doksanıncı Madde: Fasl-ı sâni'de beyân ve t'adâd olunan husûsâtdan meclis-i idâre-i livâyâ â'id olan vezâ'if nizâmât-ı mahsûsasınha tevfikân vâridâtve mesârifât-ı livânın tedkiki ve menâf'i-i umûmîyye sandıkları muhâsebâtının tefîşi ve hükümetin kâffe-i emlâk-i menkule ve gayri-menkulesinin nezâret ve muhâfazası ve me'mûrîn muhâkemâtının me'zûniyyet-i nizâmîyyesi dâ'iresinde rü'yeti ve kazalar beyninde olan turuk-ı husûsiyyenin inşââtı ve hükümete â'id müzâyedât ve mübâyaât ve mukavelât ve sarfiyâtdan nizâmât ve evâmîr-i mahsûsasıyla mutasarrîfîn me'zûniyyeti dâ'iresinde olanlarının doğrudan doğruya rü'yeti ve me'zûniyyeti hâricinde bulunanları hakkında meclis-i idâre-i vilâyete tahkikat-ı ibtidâ'iyye istihzârı ve dâhil-i livâda teshîl-i ziraat ve ticarete ve maarif ve menâf'i-i umûmîyye ve te'sîsât-ı nâfiaya ve sıhhat-i umumîyyeye ve devletce bir karar-ı resmî üzerine meclis-i idâre-i vilâyetden livâyâ tarh olunan tekâlifin kazâlarca sûret-i taksîm ve tahsiline â'id mevâddın müzâkeresi ve bu işlere dâ'ir kazâlardan gelen evrakın tedkiki husûslarından ibâretidir. Meclis-i livâ kararlarını hâvî olan mazbatalar mutasarrîfa takdîm olunur.

Doksanbirinci Madde: Meclis-i İdâre-i Livânın müzâkerâtı ve müzâkerâtının zabtı ve muhâkemâtının sûret-i cereyânı fasl-ı sâninin ahkâm-ı umûmîyye kısmında münderic olan kavâ'id-i mahsûsaya tâb'idir”⁴⁹

⁴⁹ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/1871vilayetnizamnamesi.htm>

(Doksanıncı Madde : ikinci bölümde belirtilen konuların liva idare meclisine ait olan görevler özel nizamnameye uygun olarak livanın gelir ve giderinin araştırılması, genel mal sandıklarının teftişı ve hükümetin bütün menkul emlak ve gayri menkullerinin gözetimi ve korunması ve memurların mahkemelerinin tamamlanması, düzenli bir şekilde işleyişinin sağlanması ve kazalardaki özel yolların inşası ve hükümete ait olan mal girişleri, satın almalar, sözleşmeler ve harcamalardan düzenleme ve özel emirlerin mutasarrıfın görev sınırları inde

olanların doğrudan doğruya görev alanı içinde olmayanların vilayet idare meclisine havale edilerek ilk incelemelerin hazırlanması ve liva içinde ziraat ve ticaret ürünleri ve eğitim ve genel çıkarlara ve bayındırlık işlerinin yürütülmesine ve genel sağlığa ve devletçe alınan resmi bir karar üzerine vilayet idare meclisinden livaya bildirilen tekliflerin kazalar tarafından bölümlendirilmesine ve tahsilata ait maddelerin görüşülmesi ve bu işlere dair kazalardan gelen evrakın incelenmesi konularından ibarettir. Liva meclisi aldığı kararlarını mutasarrıfa sunar. **Doksanbirinci Madde:** Liva idare meclisinin görüşmeleri ve görüşme zabtı ve mahkemelerin işleyişi ikinci bölümün⁵⁰ genel hükümler kısmının içindeki özel kanunlara tabidir.)

3-1. Urfa Sancak İdare Meclisleri:

Sancak İdare Meclisleriyle ilgili açıklamalar yaptıktan sonra ve 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerinin ilgili maddelerine baktıktan sonra Urfa Sancağıyla ilgili Halep Salnamelerinden Urfa sancağı İdare Meclisine ve yapılan değişikliklere bir göz atalım ve örnek olarak hicri 1317.(20 Za 1317 / 21.03.1900) tarihli salnamedeki Urfa sancak idare meclisinin şemasını ve üyelerini verelim.

1284 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Kaymakam Paşa), Doğal Üyeler 4 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

⁵⁰ Bkz: Ekler 1871 vilayet Nizamnamesi.

1285-1286 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Paşa), Doğal Üyeler 4 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

1287-1290 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Paşa), Doğal Üyeler 4 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü ve seçilmiş üyeler 4 kişi.

1293-1295 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Bey), Doğal Üyeler 5 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü, Evkaf Muhasebecisi ve seçilmiş üyeler 4 kişi.

1299 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Bey), Doğal Üyeler 5 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü, Kâtip ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

1300 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Paşa), Doğal Üyeler 4 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

1302 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Bey), Doğal Üyeler 5 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü, Kâtip ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

1303 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Paşa), Doğal Üyeler 6 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü, Murahhas, Kâtip ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

1305-1306 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Paşa), Doğal Üyeler 4 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

1307-1308 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Paşa), Doğal Üyeler 8 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü, İdare Meclisi Katibi, Meclis İdare Müdde-i Umumisi, Meclis Müstantik'i ve Zabıt Kâtibi ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

1309-1313 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Bey), Doğal Üyeler 5 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü, İdare Meclisi Kâtibi ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

1314-1320 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Bey), Doğal Üyeler 4 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü ve seçilmiş üyeler 6 kişi.

1321-1326 Yılı Halep Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Liva İdare Meclisinin yapısı şöyledir: Reis(Mutasarrıf Bey), Doğal Üyeler 4 kişi: Naip, Muhasebeci, Müftü, Tahrirat Müdürü, İdare Meclisi Kâtibi ve seçilmiş üyeler 4 kişi.⁵¹

⁵¹ Cengiz EROĞLU - Murat BABUÇOĞLU - Mehmet KÖÇER, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Ankara 2007, s.344.

“*Meclis-i İdare-i Liva : Reis Mutasarrıf Bey,*

A’za-i Tabi’ye

Naib Efendi

Muhasebeci Efendi

Müftü Efendi

Tahrirat Müdür vekili Efendi

Maiyet-i Mutasarrıfiye Me’muru Melikiye Mustandık-ı Saffet Bey

Tahrirat Kalemi: *Meclis İdare Katibi Mehmed Said Efendi, Evrak Me’muru Osman Refik Efendi.*

Müsveddeler: *Mehmed Ferhad Efendi, Validdin Efendi.*

Mübeyyivan ve Mülazeman: *Ahmed Vefik Bey, Lütfü Efendi, Ömer Efendi, Mehmed Efendi, Seyyid Ahmed Hafız Efendi, Ali Efendi, Şeyh Müslüm Efendi.”*⁵²

A’za-i Müntehibe

Hacı Osman Bey

Rafi Efendi

Mihail Efendi

Nişan Efendi

4. DEFTERDARLIK :

Defterdarlık Osmanlı Devletinde maliye teşkilatı anlamında kullanılmaktaydı. Klasik dönemde Şıkkı Evvel Defterdarı merkezdeki baş defterdardı ve çeşitli kalemlerden oluşan bir bürokrasi ağı vardı. Ayrıca tımar teşkilatı olan yerlerde “*Tımar Defterdarlıkları*” kurulmuştu. XVI. yüzyılın sonlarında bazı önemli merkezlere de “*Kenar veya Hazine Defterdarlıkları*” kurulmuştu. II. Mahmut döneminde her alanda olduğu gibi maliye alanında da köklü değişiklikler olmuştur. Önceleri “*Masarifat Nezareti ve Mukataat Nezareti*” diye iki nezaret meydana getirilmişti 1835’te Masarifat Nezareti kaldırılarak “*Hazine-i Amire ve Mansure defterdarlığı*” kurulmuştu. Yine II. Mahmut döneminde merkez teşkilatı Avrupa’daki sisteme uyarlanınca 1838’de “*Maliye Nezareti*” oluşturulmuştu.

Tanzimat’la beraber eyalet ve sancaklarda maliye işlerini yürütmek üzere vergilerin doğrudan hazine adına toplanması görevi “*Muhasıllara*” verilmişti. 1842 yılında muhasıllık sisteminden gerekli verim alınamayınca *iltizam* usulüne geri dönülmüştür. Buna ek olarak her eyalete merkezden tayin edilen bir defterdar görevlendirilmiştir. Defterdar eyalet merkezlerinde kurulan idare

⁵² *Salname-i Vilayeti Halep, 20 Za 1317, s.167.*

meclislerinin tabii üyesi olarak kabul edilmiş ve eyaletteki her türlü maliye işlerinin görüşülüp karara bağlanması ve merkezden gelecek kanun ve değişikliklerin uygulanmasından sorumlu idi.

Defterdarların karşılaştığı çeşitli sorunlar, vergi toplamada karşılaşılan zorluklar, defterdarların karıştığı rüşvet ve zimmete mal geçirmeler vb nedenlerden dolayı 1859 yılında alınan bir kararla defterdarlık ve mal müdürlükleri kaldırılmış vilayet ve sancakların maliye işlerinden doğrudan doğruya valiler ve mutasarrıflar sorumlu tutulmaya başlanmıştır. İşlerin yürütülebilmesi için eyaletlere birer muhasebe memuru ve yeterli sayıda kâtip görevlendirilmişti. Bu sistem 1864 Vilayet Nizamnamesiyle yeniden değiştirilmiştir.

1864 Vilayet Nizamnamesiyle eyaletlerdeki ve livalardaki maliye işleri yeniden düzenlenmiş ve direkt maliye nezaretine karşı sorumlu olan ancak eyalet valisine (livalarda mutasarrıflara) karşı da sorumlulukları olan bir Muhasebe Müdürü tayin edilmiştir. İlgili nizamnamenin 7. 8. 32. ve 33. Maddeleri bu konuyla ilgilidir:

“Yedinci Madde: Vilâyetin umûr-ı mâliyye ve hesâbiyyesi vilâyet muhasebecisi ünvânıyla bir mâliye me'mûruna muhavvel olub vilâyetin kâffe-i mesâlih-i maliyyesine merci olarak, kendüsü vâlinin maiyyetinde olmakla beraber umûr-ı hesâbiyyede Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne karşı doğrudan doğruya mes'ûl olacaktır.

“Sekizinci Madde: Umûr-ı mâliyye ve hesâbiyyede vâliye a'id olan vezâ'if ile muhasebeciye a'id olan vezâ'if nizâmnâme-i mahsûs ile ta'yîn olunacak ve vilâyetin umûr-ı hesâbiyyesi muhasebecisininin zîr-i idâresinde olmak Mâliye Nezâret-i Celîlesi tarafından ta'yîn olunan usûlde hareket eylemek üzere bir muhasebe kalemine ihâle kılınacaktır.”

“Otuzikinci Madde: Sancağın umûr-ı maliyye ve hesâbiyyesi Mal Müdürü nâm ve ünvânıyla vilâyet muhâsebecisi merc'î olmak ve Mâliye Nezâret-i Celîlesi'nin intihâbıyla taraf-ı devletden nasb olunmak üzere bir me'mûra muhavveldir.

Otuzüçüncü Madde: *Umûr-ı mâliyye ve hesâbiyyede ka'immakama a'id olan vezâ'if ile mal müdirine a'id olan vezâ'if nizâmnâme-i mahsûs ile ta'yîn olunacak ve livânın umûr-ı hesâbiyyesi mal müdirinin zîr-i idâresinde olmak ve vilâyet muhâsebecisi tarafından tesviye kılınan usûlde hareket eylemek üzere bir mal kalemine ihale kılınacaktır*"⁵³

1871 Vilayet Nizamnamesinde vilayet ve livalardaki maliye işleriyle ilgili olarak ise aşağıdaki maddeler yer almıştır:

“(Fasl-ı Sâlis)

(Defterdârların Vezâ'ifi)

(Fasl-ı Sâlis)

(Defterdârların Vezâ'ifi)

Onsekizinci Madde: *Defterdârların veza'ifi umûr-ı maliyye-i vilâyât nizâmnâmesinin t'ayîn ettiği ahkâmın icrââtından ibaret olup umûm me'mûrin-i vilâyetden umûr-ı mâliyye nizâmât ve kavâ'id-i hesâbiyyeye tevfiik hareket etmeyenler olduğunda o misüllü nizâm ve ka'ideye muhalif görünen halin derecesiyle ıslahı emrinde mütalaasını ve muhasebeci ve mal müderlerinin intihâb ve azilleri hakkında olan mülahazâtını vâli-i vilâyete tebliğ ve ihtâr ider.*

“Otuzyedinci Madde: *Livâ muhasebecisinin vazifesi umûr-ı mâliyye-i vilâyet nizâmnâmesinin t'ayin ettiği ahkâmın idare-i livâyâ taalluk iden kısmının icrââtından ibaret olup idâre-i hesâbiyye defterdar-ı vilayetin vâli vasıtasıyla mutasarrıfa tebliğ ideceği t'arifnâmelere tevfiik olunur.*”⁵⁴

(Her iki madde de açık ve anlaşılır olduğundan daha önceki başlıklarda olduğu gibi maddeler tek tek açıklanmamıştır.)

⁵³ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/1864vilayetnizamnamesi.htm>

⁵⁴ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/1871vilayetnizamnamesi.htm>

4-1. Muhasebeci: Yeni vilayet nizamnamesiyle valilerin maliye alanındaki sorumlulukları ellerinden alınarak doğrudan maliye nezaretine karşı sorumlu olan ancak eyalet valisine (livalarda ise mutasarrıflara) karşı da sorumlulukları olan bir Muhasebe Müdürü tayin edilmiştir

5. KOMİSYONLAR(ZİRAAT, NAFİA, MAARİF vb.) :

Yeni idari yapılanmayla beraber mahalli idarelerde başlayan demokratik yönetim girişimleri, sadece Vilayet İdare Meclisleri, Liva İdare Meclisleri vb. yapılanmalarla kalmamış; hem vilayet merkezlerinde hem de sancaklarda pek çok ihtisas komisyonları oluşturulmuştu. Bu komisyonlar her yerde standart değildi, vilayetin veya sancağın durumuna(ihtiyacına) göre bayındırlık, ziraat, eğitim-öğretim, maliye, askerlik, ticaret vb. konularda oluşturulan küçük meclisler ilgili konuları görüşür kendi alanlarıyla ilgili faaliyet raporlarını hazırlayarak doğrudan mutasarrıfa veya idare meclislerine konularını taşırlardı. Bu meclislerde, ilgili komisyonun konusuyla ilgili o yerleşim bölgesindeki görevli memurlar uzman olarak katılır ancak komisyonun genelini o bölgenin ileri gelenleri oluştururdu. Bu yönüyle yerel yönetim alanında demokratik yönetim hizmet organı diyebileceğimiz usulde çalışan bu komisyonların üyeleri de halktan seçilmiştir, böylece halk doğrudan yerel yönetime katılmış oluyor kendisiyle ilgili yapılacak hizmetlerde müdahil oluyordu.

5-1. Urfa Sancağı Komisyonları:

Komisyonlarla ilgili genel bir bilgi verdikten sonra şimdi Halep Vilayet Salnamelerinden Urfa Sancağında mevcut olan komisyonlara ve yıllara göre bu komisyonlarda yapılan değişikliklere bir göz atalım ve örnek olarak da yine 1900 tarihli Halep Vilayet Salnamesinde (20 Za 1317 / 21.03.1900) adı geçen Urfa sancağına ait komisyonlara bakalım:

“Nafia Komisyonu

- 1307 : Reis, Mühendis, Jandarma Yüzbaşı, Belediye Üyesi, Nüfus Memuru.
- 1308 : Reis, Mühendis, Jandarma Yüzbaşı, Belediye Üyesi ve (2 Kişi) Üye.
- 1310-1312 : Reis (Mutasarrıf Bey), Mühendis ve (4 Kişi) Üye.
- 1313 : Reis (Mutasarrıf Paşa), Banka Memuru ve (2 Kişi) Üye.
- 1314 : Reis (Mutasarrıf Paşa), Üyeler: Belediye Reisi, Banka Memuru, Nüfus Memuru, İdare Üyesi, Ticaret Odası Üyesi, Ticaret Üyesi.
- 1315 : Reis (Mutasarrıf Paşa), Üyeler: Muhasebeci, Belediye Reisi, Banka Memuru, Nüfus Memuru, Kâtip, Nafia Mühendisi.
- 1316 : Reis (Mutasarrıf Bey), Üyeler: Muhasebeci, Belediye Reisi, Banka Memuru, Nüfus Memuru, Mühendis.
- 1317 : Reis (Mutasarrıf Efendi), Üyeler: Tahrirat Kâtibi, İdare Üyesi, Belediye Başkanı, Banka Memuru, Nüfus Memuru, Mühendis, Kâtip, Bedeli Nakdi Kâtibi
- 1318-1319 : Reis (Mutasarrıf Bey), Üyeler: Tahrirat Kâtibi, Belediye Başkanı, Banka Memuru, Nüfus Memuru, Mühendis, Kâtip, Bedeli Nakdi Kâtibi
- 1320 : Reis (Mutasarrıf Bey), Üyeler: Tahrirat Kâtibi, Belediye Başkanı, Banka Memuru, Nüfus Memuru, Mühendis, Kâtip (2 Kâtip), Bedeli Nakdi Kâtibi, Ondalık Memuru.
- 1321 : Reis (Mutasarrıf Bey), Üyeler: Belediye Başkanı, Banka Memuru, Nüfus Memuru, Mühendis, Kâtip, Mülazım.
- 1322 : Reis (Mutasarrıf Bey), Üyeler: Banka Memuru, Nüfus Memuru, Nafia Mühendisi, Nafia Komisyonu Kâtibi, Mülazım.
- 1323 : Reis (Mutasarrıf Bey), Üyeler: Ziraat Bankası Memuru, Nüfus Memuru, Belediye Meclisi Üyesi, Nafia Mühendisi, Nafia Komisyonu Kâtibi, Mülazım, Kondüktör.
- 1324-1326 : Reis (Mutasarrıf Bey), Üyeler: Ziraat Bankası Memuru, Meclis İdare Üyesi, Ticaret ve Ziraat Odası Üyesi, Nüfus Memuru, Belediye Meclisi Üyesi, Nafia Mühendisi, Nafia Komisyonu Kâtibi.

Ziraat Bankası Şubesi

- 1314 : Memur.
1315-1318 : Memur, Muavin, Kâtip.
1319 : Memur, Muavin, Kâtip, 2 Mülazım.
1320 : Memur, Muavin, Kâtip.
1321-1322 : Memur, Muavin, Kâtip, 2 mülazım.
1323-1326 : Memur, Muavin, Kâtip, Mülazım.

Ziraat Bankası Şube Meclisi

- 1307 : Reis, Banka Memuru ve 3 Üye.
1308-1309 : Reis, Banka Memuru ve 2 Üye.
1310 : Reis, Banka Memuru, Başkâtip, Kâtip ve 2 Üye.
1312-1313 : Reis, Banka Memuru, Başkâtip ve 5 Üye.
1314-1316 : Reis ve 3 Üye.
1317 :Reis, Şube Memuru ve 3 Üye.
1318 :Reis, Şube Memuru ve 4 Üye.
1319-1322 :Reis, Şube Memuru ve 3 Üye.
1323-1326 :Reis ve 4 Üye.

Ticaret ve Ziraat Odası

- 1312 : Reis, Muavini, Başkâtip, Muavini, Sandık Emni ve 6 Üye.
1313-1314 : Reis, Muavini, Başkâtip, Muavini, Sandık Emni ve 5 Üye.
1315-1316 : Reis, Muavini, Kâtip, Sandık Emni ve 6 Üye.
1317-1319 : Reis, Muavini, Başkâtip, Sandık Emni ve 5 Üye.
1320-1321 : Reis, Muavini, Başkâtip, Sandık Emni ve 3 Üye.
1322 : Reis, Yardımcısı, Başkâtip ve 3 Üye.
1323 : Reis, 2.Reis, Kâtip, Sandık Emni, Mülazım ve 3 Üye.
1324-1326 : Reis, 2.Reis, Kâtip ve 6 Üye.

Maarif Komisyonu

- 1300 : Reis ve 6 Üye.
1307-1310 : Reis ve 4 Üye.
1312-1313 : Reis, Evkaf Müdürü, Nafia Memuru ve 2 Üye
1314 : Reis, Evkaf Müdürü, Banka Memuru ve 2 Üye
1315 : Reis (Mutasarrıf Paşa), Tahrirat Müdürü, Evkaf Müdürü, Belediye Reisi, Kâtip ve 5 Üye
1316 : Reis (Mutasarrıf Bey), Tahrirat Müdürü, Evkaf Müdürü, Belediye Reisi, Kâtip ve 4 Üye
1317 : Reis (Mutasarrıf Efendi), Tahrirat Müdürü, Kâtip ve 7 Üye
1318-1319 : Reis (Mutasarrıf Bey), Tahrirat Müdürü, Kâtip ve 6 Üye
1321-1322 : Reis (Müftü Efendi), Kâtip, Evkaf Müdürü ve 3 Üye
1323 : Reis (Müftü Efendi), Kâtip ve 3 Seçilmiş Üye
1324-1326 : Reis (Mutasarrıf Bey), 2. Reis, Müftü, Kâtip ve 6 seçilmiş Kişi ”⁵⁵

“**Nafia Komisyonu** : Reis Mutasarrıf Bey, İ’za Mühendis ver Enta Efendi, Katib İbrahim Haki Efendi, Mülazım Hüseyin Efendi, **A’za** Belediye Reisi Efendi, Banka Me’muru Efendi, Nüfus Me’muru Efendi.

Zira’at Bank Şubesi :_ Me’mur Mustafa Şevket Efendi, Mu’avini Ali Efendi, Katib Ökkeş Efendi, Mülazım Mustafa Efendi, Mülazım Halil Efendi.

Ticaret ve Zira’at Odası :_Reis Hacı Osman Bey, İ’za Ubud Efendi, Baş Katib Ahmed Efendi, Sandık Emni Ahmed Efendi, **A’za** Muavini Hacı Bekir Ağa, Muhiddin Efendi, Hacı Mustafa Ağa.

Ma’arif Komisyonu :_Reis Müftü Efendi, İ’za Evkaf Müdürü Efendi, Katib İsmail Rahmi Bey, **A’za**:İhsan Bey, Saffet Bey, Şeyh Saffed Efendi.”⁵⁶

⁵⁵ Cengiz EROĞLU - Murat BABUÇOĞLU - Mehmet KÖÇER, *a.g.e.*, Ankara 2007, s.351.

⁵⁶ *Salname-i Vilayeti Halep*, 20 Za 1317, s.169.

6. POSTA İDARESİ VE TELGRAFHANELER:

19.yüzyıl her alanda yenilik ve değişimlere sahne olduğu gibi iletişim alanında da çağın yeniliklerine göre bir değişim ve modernizasyon içine girmiştir. Klasik dönemde **Ulak** ve **Menzilhane Teşkilatları** aracılığıyla resmi haberleşme işleri yürütülüyordu. II.Mahmut döneminde 1832 yılında mevcut teşkilatlara alternatif bir örgütlenmeye gidilmiş ve bazı devlet adamlarının da girişimiyle İstanbul ve Edirne arasında Posta Teşkilatı kurulmuştu ve bu teşkilatın işleyişiyle ilgili kanunlar Avrupa'dan getirilerek komisyonlar kurulup uygulamaya konulmuştu.⁵⁷

Tanzimat'ın ilanından sonra haberleşme konusu yeniden gündeme gelmiş bu konuda Mustafa Sami Efendi Ticaret Nezaretine bağlı olmak üzere Posta Müdürü olarak görevlendirilmişti.(1840) bu konuda gerekli hazırlıklar batıdan alınan kanun ve tüzüklere düzenlenerek tamamlanması ve Ekim 1840 tarihinde "**Posta Nezareti**" kurulmuştur. Bu gelişmelerin ardından resmi evrakların yanı sıra halkın mektup ve diğer posta malzemeleri de taşınmaya başlamıştı. Başta İstanbul olmak üzere taşrada hemen her vilayet ve sancakta postaneler açılmıştır. Yine 1840 yılındaki kanuna göre taşradaki bu postanelerin birer odalı ve hücreli veya dolaplı raflarla döşenmiş olması, görevlilerle gelenler arasında bir kapı veyahut pencere olması gerekiyordu. Odanın giriş kapısının üzerinde "**Postahane**" levhası konulacaktı.⁵⁸ Ayrıca terazi, sandık, defter, mühürler ve gerekli eşya ile tarife listeleri bulundurulacaktı. İstanbul dışında ilk postane müdürü Edirne'ye atanmış, ardından Ankara, Kayseri, Adana, Erzurum ve Trabzon gibi eyalet merkezlerinde posta idareleri kurulmuş daha sonra giderek taşranın her vilayetine yayılmıştır. Ayrıca eyalet merkezine bağlı kazalarda birer posta memuru görevlendirilmişti.⁵⁹

1868 yılına gelindiğinde posta teşkilatıyla ilgili yeni düzenlemeler ihtiyaç duyulmuş ve posta teşkilatı yeniden yapılandırılmıştır. Posta teşkilatı,

⁵⁷ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.294.

⁵⁸ Bkz:Ekler, Foto 4., Cihat, KÜRKÇÜOĞLU, *ŞANLIURFA 1850-1950*, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008, s.106.

⁵⁹ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.295.

ilgili dairelere ayrılarak teftiş usulü getirilmiştir. Postalar genelde at veya yük hayvanlarıyla taşınmış, yer yer deniz ulaşımından yararlanılmış ve ilk olarak 1847 yılında posta arabası kullanılmıştır. Yol güvenliği için de vali ve mutasarrıflara sadrazamlık makamınca yazıyla görev verilmiştir.⁶⁰

1840'lı yıllardan itibaren Avrupa'da kullanılan telgraflar Osmanlı ülkesine Kırım savaşı vesilesiyle İngilizler aracılığıyla gelmiştir. Önceleri telgraf, sadece ordu haberleşmeleri için Fransızca ve Latin harfleriyle yapılırken 1861'den sonra Türkçe yapılmaya başlanmıştır. 1868 yılına gelindiğinde İstanbul ve belli başlı bazı kentler arasında telgraf yazışmaları yapılabiliyordu. Bu durum merkezi hükümetin taşra üzerindeki hâkimiyet ve kontrolünü arttırmıştır. 1876 yılına gelindiğinde hemen her tarafla telgraf iletişimi sağlanmıştı. Posta idaresi dışında şekillenen telgrafhanelerde vilayet merkezlerine bir müdür, müdür yardımcısı ve muhabere memuru görevlendirilirken; sancak merkezlerinde ise müdür ve muhabere memuru bulunuyordu.

1872 yılında Posta ve Telgraf İdaresi adı altında iki kuruluş birleştirilmiştir. Böylece iki kuruluşun örgüt ve imkânları daha da artmıştır. Ayrıca Avrupa'dan her yenilik ve gelişme getirilmiş ve uygulanmıştır.⁶¹

6-1.Urfa Sancağı Posta İdaresi ve Telgrafhanesi:

Urfa sancağında posta idaresi ve telgrafhane, bu teşkilatların Anadolu'da ilk yayılmaya başladığından itibaren kurulmuş ve faaliyetlerine

başlamıştır. Bu konuda özellikle kanunların uygulanması ve sancaktaki asayiş gibi konularda merkezle önemli yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmalara örnek verecek olursak sadece giriş kısımlarını verdiğimiz yazışmalarda aşağıdaki ifadeler yer verilmiştir:

“Urfa'dan mürur eden postaların Salimen mahallerine erişdirilmesi için gerekli hassasiyetinin gösterileceği...”⁶²

⁶⁰ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.297.

⁶¹ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.298.

“Sabık Urfa Postanesi Müdürü Süleyman Efendi'nin ailesine dönmesinin temin edilmesi.”⁶³

“Halep, Lazkiye, Urfa, Birecik ve Prizren'de açılacak telgrafhaneler”⁶⁴

“Urfa sancağında inşası tamamlanan telgraf hattının muhabereye başladığı.”⁶⁵

“İnşa edilmiş olan telgraf hattının Urfa'da sona ermiş olduğunun Takvim-i Vekayi' de yayınlanması.”⁶⁶

Halep vilayet salnamelerinde yer alan Urfa sancağı telgraf ve postanesinin idari yapısı yıllara göre aşağıda çıkartılmıştır:

Telgraf ve Posta İdaresi

- 1290-1305** :Müdür, Muhabere Memuru.
1307-1308 : Müdür, Memur, Stajyer.
1309-1313 :Müdür, Muhabere Memuru.
1314 :Müdür, Muhabere Memuru, Posta Kâtibi.
1315-1316 :Müdür, Muhabere Memuru, Posta Kâtibi, Mülazım.
1317 :Müdür, Muhabere Memuru (2 Kişi), Kâtip, Mülazım.
1318-1320 :Müdür, Muhabere Memuru (2 Kişi), Kâtip, Mülazım, Posta Dağıtıcı.
1321-1322 :Müdür, Muhabere Memuru (2 Kişi), Kâtip, Posta Dağıtıcı.
1323-1326 :Müdür, Muhabere Memuru (2 Kişi), Posta Kâtibi, Şakirt, Dağıtıcı (2Kişi).⁶⁷

⁶² BOA, A.}MKT.UM., 15/Ra/1277 (Hicri), Dosya No:429, Gömlek No:62.

⁶³ BOA., A.}MKT.DV., 28/C/1272 (Hicri) Dosya No:90 Gömlek No:23 .

⁶⁴ BOA, İ.HR., 19/Ca/1279 (Hicri), Dosya No:196, Gömlek No:11157.

⁶⁵ BOA, İ.DH.,09/C/1279(Hicri),Dosya No.499,Gömlek No:33962,

⁶⁶ BOA, A.}MKT.MHM., 17/C /1279 (Hicri), Dosya No:249, Gömlek No:52

⁶⁷ Cengiz EROĞLU - Murat BABUÇOĞLU - Mehmet KÖÇER, a.g.e, Ankara 2007, s.351.

7. KAZA İDARE MECLİSLERİ:

Kazaların mülki amiri olan *Kaymakam* başkanlığında Kaza Mal Müdürü, Tahrirat Kâtibi, Kaza Naibi, Müftü ve ikisi Müslüman diğer ikisi gayri Müslim halk tarafından seçilen dört üye de meclisin daimi üyeleri idi. Bu meclislerde livadakine benzer bir kuruluş ve görev şemasına sahipti. İdari davalar gelir ve giderlerin incelenmesi, devlete ait kurum kuruluş ve binaların korunup bakımı ve onarımının yapılması gibi görevleri vardı. Kaza idare meclisleri yönetsel faaliyetlerinden çok kazadaki eşrafın yöneticilerle işbirliği yapmasını böylece işlerin daha kolay ve hızlı yürütülmesini sağlamıştır.

Kaza İdare Meclisleriyle ilgili 1864 Vilayet Nizamnamesinin aşağıdaki 50., 51., 52. maddeleri bu meclislerin üyeleri, görev ve yetkilerini belirlemektedir:

“Ellinci Madde: Müdür-i kazâ maiyyetinde bir idâre meclisi olub müdirlerin makarrı olan kazânın hâkimi ve müfti-i belde ve ahâlî-i gayrimüslimenin re’is-i ruhânîleri ve kazâ kâtibi ve dört nefer a’zâ işbu meclis-i idârenin a’zâsı olacak ve riyâseti müdirde bulunacaktır.

Ellibirinci Madde: Madde-i ânifede mezkûr dört nefer a’zânın ikisi müslim ve ikisi gayrimüslim olmak üzere beşinci bâbda beyân olunan ka’ideyatbîkan intihâb olunacaktır.

Ellikinci Madde: İşbu meclis-i idâre kazâca umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve zabtiyye ve tahsîliyye ve nâfia ve tapu ve ziraate da’ir mevâddın icrââtine a’id olan umûra me’mûr olub umûr-ı hukûkiyyeye müdahale itmeyecekdir ve bu meclisin usûl-i müzâkeratı ve kararlarının sûret-i icrası nizâmname-i mahsûs ile ta’yîn olunacaktır.”⁶⁸

⁶⁸ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/1864vilayetnizamnamesi.htm>

Ayrıca 1871 Vilayet Nizamnamesinde de Kaza İdare Meclislerinin üyeleri, görev ve yetkileri aşağıdaki maddelerde belirtilmiştir:

“Fasl-ı Râb’

Kazâ Meclis-i İdâresi Beyânındadır

Doksanıncı Madde: *Fasl-ı sâniide gösterilen husûsâtdan Meclis-i İdâre-i Kazânın vezâ’ifi vâridât ve mesârif-i kazânın tedkiki ve menâfi-i umûmiyye sandıkları muhâsebâtının rü’yeti ve hükümetin kâffe-i emvâl-i menkule ve gayri-menkulesinin idâre ve muhâfazası ve Meclis-i İdâre-i livâ kararıyla tarh olunan tekâlifin mahallât ve kuraya (mahalleler ve köylere) taksîmi ve sıhhat-i umûmiyyeye müteallik tedâbir ittihâzı ve me’mûrîn muhâkemâtından nizâmen hükümlerine me’zûn oldukları mevaddın rü’yeti ve karyeler ile idâre-i mahsûsa tahtında olan nâhiyeler beyninde (arasında) turuk-ı husûsiyyenin inââtıg ve hükümete â’id müzâyidât ve mübâyaât ve mukavelât ve sarfiyyâtdan nizâmât veya evâmir-i resmiyye ile ka’immakamın me’zûniyyeti dâhilinde olanlarının doğrudan doğruya rü’yeti ve me’zûniyyeti hâricinde bulunanları hakkında meclis-i idâre-i livâyaya tahkikat-ı ibtidâ’iyye istihzârı husûslarıdır. Kazâ idâre meclisleri kararlarını bâ-mazbata ka’immakama teblîg ider.*

Doksanüçüncü Madde: *Meclis-i İdâre-i Kazânın müzâkerâtı ve müzâkerâtının zabtı ve muhâkemâtının sûret-i cereyânı fasl-ı sâninin ahkâm-ı umûmiyye kısmında mûnderic olan kavâ’id-i mahsûsaya tâb’idir.”⁶⁹*

⁶⁹ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/1871vilayetzamnamesi.htm>

III. BÖLÜM

ADLİ YÖNETİM

1-ADLİ ALANDA YAPILAN DÜZENLEMELER

Osmanlı Devleti'nde adalet işleri kazaskerlere kazaskerler de sadrazamlara bağlı idi. Kadıların atanmaları kazaskerlerin arzı üzerine padişah tarafından verilen beratla olurdu. Taşrada hukuki birimin başında “kadı” ve kadılar tarafında daha küçük yerleşim birimlerine vekâleten gönderilen “naib” bulunurdu. Hukukla ilgili bütün sorunlar İslam hukukunun öngördüğü kurallara göre şeriat mahkemelerinde görüşülüp sonuçlandırılıyordu. Tanzimat döneminin başlarına kadar bu kurumun dışında hukuk alanında başka yetkili kurum yoktu. Şeriat hükümlerinin geçerli olduğu mahkemelerde yalnız anlaşmazlıklar değil, şehir ve kasabaların belediye işleri, alım-satım işlemleri, vekâlet, veraset (noter işlemleri) gibi geniş bir kitleye hitap eden işlerin yanı sıra, merkezden gönderilen emir ve fermanların halka duyurulması, vergilerin dağıtımı gibi işlerde bu görevlilerin sorumluluklarındandı. Bu yönüyle klasik dönemde yönetimle yargıyı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ancak 17.ve 18.yüzyıldan itibaren her alanda başlayan değişim adalet teşkilatına da yansımış, 19.yüzyılın başında taşrada yönetimle yargı birbirinden ayrılarak görev ve yetkileri netleşmiştir. II. Mahmut döneminde hukuk alanındaki bozulma ve kadıların görevi kötüye kullanmalarının önüne geçebilmek gibi amaçlarla hazırlanan yasa “*Tarik-İ İlmiye'ye Dair Ceza Kanunnamesi*” (İlmiye sınıfına ait ceza yasası) Tanzimat'ın ilanından bir yıl önce yürürlüğe girmiştir.

Kadı ve naiblerin görevli oldukları yerleşim yeri merkezinde bir konakları bulunur, bu konaklarda hizmetçiler, kethüdalar ve çuhadarlar görev yapardı. Kadı kethüdaları bugünkü anlamda özel kalem müdürü görevini yerine getiriyorlardı. Çuhadarlar daha çok kadının mahkeme dışındaki görevlerinin yerine getirilmesinden mesul kişilerdi. Kadıların şehir halkı ile olan ilişkileri ileri düzeydeydi. Halkın başı sıkıştıkça ve her türlü sorununun

çözümünde ilk başvurdukları yer kadılardı. Kadılar aynı zamanda hükümet ile şehir halkı arasındaki ilişkileri düzenlemek konusunda da aktif rol alırlardı.⁷⁰

1-1.Mahkemeler : Taşrada kurulan şeriat mahkemelerinde, İslam hukukunun gereklerine göre yargılama görevi kadıların idi. Bu yargılama “mahkeme” denilen bir dairede görülüyor ve “Meclis-i Şer” denilen kurul bu dairede toplanarak görevini yapıyordu. Mahkemelerin giderleri ve tamirâtı da ya bir vakfın gelirleri buraya bağlanarak veya ödenen vergilerlerden pay ayrılarak karşılanıyordu. Mahkemelerde kadıların dışında başkâtip, kâtipler, muhızırbaşı ve yeteri kadar muhızır bulunurdu. Bu görevlilerin dışında mahkemelerde şehrin ileri gelenleri de bazı önemli davalarda hazır bulunurlardı.

Tanzimat döneminde her alanda olduğu gibi adli alanda da öncekileri de kapsayacak önemli değişiklikler yapılmıştır. Merkezde kurulan *Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye* hem adli işleri hem de yönetim işlerini bir arada yürütüyordu. Yüksek bir mahkeme gibi çalışarak üst düzey memurların, ağır suçluların ve Tanzimat hükümlerine aykırı davrananların yargılamalarının yapıldığı bir kurum haline gelmişti. Bu görev gittikçe ağırlaşınca kurum 1854 yılında iki kısma ayrılmış yasa ve yönetmelik hazırlama görevi *Meclis-i Ali Tanzimat* adında oluşturulan yeni bir kuruma bırakılmış adli işler ise yine *Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye*'ye bırakılmıştır. Adli alanda yapılan bu düzenlemelerde yeterli olmayınca 1868 yılında bu defa “*Şura-i Devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye*” olarak iki kısma ayrıldı. Divan-ı Ahkam-ı Adliye üyeleri seçilerek atanmakta idi. Yüksek mahkeme sıfatıyla iki kısımda örgütlenmişti: “*Mahkeme-i Temyiz ve Mahkeme-i İstinaf*” Temyiz mahkemesi de kendi içinde kısımlara ayrılıyordu. Vilayet ve Liva merkezlerinde cinayet ve adi hukuk davalarını temyiz etmekle görevlendirilmişti. İstinaf mahkemeleri ise yine kendi içinde sınıflandırılrsa da ceza , hukuk ve ticaret davalarında en son tetkik ve karar organıydı. Bu mahkemelerin üyeleri ancak mahkeme kararıyla görevden alınabiliyordu. Padişah ve hükümet bu mahkemenin çalışmalarına müdahale edemiyordu. Böylece ilk kez yargı ve

⁷⁰ ÇADIRCI, a.g.e., s.87.

yönetim iki erk olarak ayrılmıştı. Bu değişiklikler eyalet ve sancak merkezlerinde de kendini göstermiş, buralarda kurulan meclisler şeriat mahkemeleri dışında yargılama yapabiliyorlardı. Kadı ve naibler bu meclislerde üye konumundaydılar. Bu meclislerin diğer faaliyetlerinin(maliye,güvenlik vb.) yanı sıra mahkeme gibi çalışmaları sorunlara yol açmış; ticari ilişkilerde Avrupa ile olan ilişkilerle birlikte ortaya çıkan ekonomik sorunlar yeni örgütlenmeyi zorunlu kılıyordu. Bu doğrultuda büyük kent merkezlerinde Ticaret Mahkemeleri kuruldu. Bu mahkemeler ancak 1868’li yıllarda yaygınlaştı(1868’de kurulan ticaret mahkemesi sayısı 64 olmuştur.) önceleri Ticaret Bakanlığına bağlı çalışan bu mahkemeler 1875 yılına gelindiğinde Adalet Bakanlığına bağlanmıştır.

Ticaret Mahkemeleri yönetim, maliye davalarının yanı sıra devlet memurlarının yargılanmalarına da bakabiliyordu. Ancak bu tür idari davalara bakmak ve Avrupa devletlerin iç işlerimize müdahalelerinin önüne geçmek amacıyla “*Nizamiye Mahkemeleri*” kurulmuştur. Bu mahkemeler Müslim gayri Müslim bütün halkı kapsıyordu. Evlenme, boşanma, miras, tapu vb.(Şeriat Mahkemelerinin görevleri dışında kalan davalar) gibi anlaşmazlıkların dışında kalan konular bu mahkemelerin görev alanındaydı. Bu mahkemelerin taşra teşkilatı, her nahiyede bir *Sulh Mahkemesi*(basit davalar için), kaza merkezlerinde *Dava Meclisi*, sancak merkezlerinde “*Hukuk Ve Cinayet Temyiz Meclisi*” şeklinde oluşturularak örgütlenmişti. Sancak merkezlerinde kurulan hukuk ve temyiz meclisleri hakimin başkanlığında yedi üyeden ibaretti, altı üye Müslim ve gayri Müslimleri temsilen bulunuyor hukuktan anlayan bir üye de hükümetçe görevlendiriliyordu. Bu meclisler kaza dava meclislerinin istinaf yolu açık olmak üzere karara bağlanan davalara bakarlardı. Ayrıca yıllık geliri 500 kuruş olarak belirlenen mülki davalara kesin, daha fazla olanlara ise temyiz yolu açık olmak şartıyla bakarlardı. Cinayetle ilgili davaları görüşükten sonra dosyayı vilayet hukuk ve cinayet temyiz mahkemelerinde gönderirlerdi.

Yeni dönemde kurulan bu mahkemeler işleyiş bakımından Avrupa mahkemeleriyle benzer özellikler taşıyordu. Ancak hakimlerin(mahkeme başkanlarının) atanması şeyhülislam tarafından yapılıyordu. Mahkemelerin geri kalan üyeleri iki yıllığına halkoyuyla seçilirdi. Avrupa devletlerinin baskısıyla bu mahkemelerin üyelerinin yarısı Müslim yarısı gayri Müslimlerden oluşmakta idi. (hukuk eşitliği prensibi gereği)

1-2. Şeriat Mahkemeleri : Bu mahkemeler Tanzimat döneminde varlıklarını sürdürmüştür ancak, görev ve sorumluluk alanları oldukça kısıtlanmıştır. Evlenme, boşanma, miras vb. konuları naib başkanlığında başkatib ve muhziirlardan oluşan personel yapısıyla karara bağlarlardı.

Tanzimat döneminde naiblerin atanması amacıyla düzenlemeler yapılmış, ayrıca kadı yetiştirmek amacıyla Muallimhane-i Nüvvab adıyla bir okul açılmış, bu okul 1869 yılında hukuk mektebi açılıncaya kadar yeni mahkemelere hakim yetiştirmiştir. 1878 yılında Ahmet Cevdet paşa tarafından Mecelle adıyla hazırlanan kanunun dilinin Türkçe olması ve fıkıh konularını güncelleyerek modern hukukla birleştirmesi bu dönemin en önemli hukuksal gelişmelerinden olmuştur.⁷¹

2- URFA SANCAĞI MAHKEMELERİ

Yukarıda Klasik dönem adli teşkilatı ve görevlileri hakkında bilgi verdikten sonra, Halep Vilayet Salnamelerinden Urfa sancağı mahkemelerini ve yıllara göre yapılan değişiklikleri verelim ayrıca daha önce de yer yer alıntılar yaptığımız 20 Za 1317(20/03/1900) tarihli Halep Vilayet Salnamesinin Urfa mahkemeleriyle ilgili bölümüne bakalım:

Adalet alanında yapılan düzenlemelere destek olarak vilayet merkezlerinde kurulan “Divan-ı Temyiz”e üçü Müslüman üçü gayrimüslim altı

⁷¹ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.279-283.

üye seçilerek ayrıca gerekirse bu üyelere "Meclis-i Cinayet" oluşturulacaktı.
Livalarda da buna benzer temyiz meclisleri oluşturulmuştu

"Liva Temyiz-i Hukuk Meclisi

Bu meclisin kadroları 1284-1295 tarihleri arasında mevcuttur. Meclis bu tarihten sonra Bidayet Mahkemesi adını almıştır.

- 1284** : Reis (Naip Efendi) 7 Mümeyyiz.
- 1285-1287** : Reis (Naip Efendi), 6 Mümeyyiz, Kâtip ve Mukayyit (3 Kişi). .
- 1288** : Reis (Naip Efendi), 6 Mümeyyiz, Kâtip, Mukayyit (3 Kişi),
Urfâ Arazi Memuru ve Kâtibi.
- 1290** : Reis (Naip Efendi), 6 Mümeyyiz, Kâtip, Mukayyit, Müstantik
Evvel, 1 Müstantik-i Sani ve Şer'iyeye İşleri Kâtibi.
- 1293** : Reis (Naip Efendi), 4 Mümeyyiz, Başkâtip, Müstantik (2 Kişi).
- 1295** : Reis (Naip Efendi), 4 Mümeyyiz ve Başkâtip.

Liva Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi

- 1299-1300** : Reis (Naip Efendi), Başkâtip ve 3 Üye, Başkâtip, Müdde-î
Umumî Muavini.
- 1302-1303** : Reis (Naip Efendi), Müstantik ve 3 Üye, Başkâtip, Müdde-î
Umumî Muavini.
- 1305** : Reis (Naip Efendi), Müstantik ve 3 Üye, Müdde-î Umumî
Muavini, İcra Memuru, Mukavelat Muharriri.
- 1306** : Reis (Naip Efendi), Müstantik ve 3 Üye.
- 1307-1326** : Reis (Naip Efendi) ve 3 Üye.

Ceza Dairesi

- 1299 : Reis ve 3 Üye, İcra Memuru.
1300 : Reis ve 3 Üye.
1302 : Reis ve 3 Üye, İcra Memuru.
1303 : Reis ve 3 Üye.
1305 : Reis, Başkâtip ve 3 Üye, Zabıt Kâtibi.
1306 : Reis, Müdde-î Umumî Muavini, Mülazım, Başkâtip ve 2 Üye.
1307 : Reis, Müdde-î Umumî Muavini ve 3 Üye.
1308 : Reis ve 3 Üye.
1309-1319 : Reis, Müdde-î Umumî Muavini ve 3 Üye.
1320-1321 : Reis, Müdde-î Umumî Muavini ve 2 Üye.
1322-1326 : Reis, Müdde-î Umumî Muavini ve 3 Üye.

Bidayet Kalemi

- 1306 : Ceza Zabıt Kâtibi, İcra Memuru ve Mukavelat Muharriri.
1307 : Başkâtip, Hukuk Zabıt Kâtibi (2 Kişi), Ceza Zabıt Kâtibi (2 Kişi), İcra Memuru, Müstantik ve Mukavelat Muharriri.
1308-1312 : Başkâtip, Hukuk Zabıt Kâtibi (2 Kişi), Ceza Zabıt Kâtibi (2 Kişi), İcra Memuru, Müstantik.
1313-1316 : Başkâtip, Hukuk Zabıt Kâtibi (2 Kişi), Ceza Zabıt Kâtibi (2 Kişi), İcra Memuru, Müstantik ve Mukavelat Muharriri.
1317-1326 : Başkâtip, Hukuk Zabıt Kâtibi (2 Kişi), Ceza Zabıt Kâtibi (2 Kişi).

Bidayet Mahkemesi Memurları

- 1317-1326 : İcra Memuru, Mukavelat Muharriri, Müstantik.

Şer'iyeh Mahkemesi

- 1305-1306** : Reis (Başkâtip Efendi), Kâtip, Mukayyit.
1307-1308 : Reis (Başkâtip Efendi), Kâtip, Mukayyit, Eytam Müdürü.
1309-1310 : Reis (Başkâtip Efendi), Kâtip, Mukayyit, Eytam Müdürü, Mukavelat Muharriri.
1312 : Reis (Başkâtip Efendi), Zabıt Kâtibi, Mukayyit (2 Kişi), Eytam Müdürü, Mübaşir (2 Kişi), Mukavelat Muharriri.
1318 : Reis (Başkâtip Efendi), Zabıt Kâtibi, Mukayyit (2 Kişi), Eytam Müdürü, Mübaşir (2 Kişi).
1319 : Reis (Naip Efendi), Başkâtip, Zabıt Kâtibi, Mukayyit (2 Kişi), Eytam Müdürü.
1320 : Reis (Naip Efendi), Başkâtip, Zabıt Kâtibi, Mukayyit, Eytam Müdürü.
1321 : Reis (Naip Efendi), Başkâtip, Zabıt Kâtibi, Mukayyit.
1322-1326 : Reis (Naip Efendi), Başkâtip, Zabıt Kâtibi, Mukayyit, Eytam Müdürü, Mübaşir (2 Kişi).

Bidayet Mahkemesi Ticaret Kısmı

- 1286** : Reis, Üyeler (2 Kişi) ve Kâtip.
1290 : Reis, Kâtip, Daimi Üye (2 Kişi), Geçici Üye (4 Kişi).
1293-1299 : Reis, Başkâtip, Daimi Üye (2 Kişi), Geçici Üye (4 Kişi).
1301 : Reis ve 7 Üye.
1302-1305 : Reis, Başkâtip, İkinci Kâtip, Daimi Üye (2 Kişi), Geçici Üye (4 Kişi).
1306 : Reis, Başkâtip, İkinci Kâtip, Daimi Üye (2 Kişi), Geçici Üye (2kişi).
1307 : Reis ve 4 Üye.
1308 : Reis, Müdde-î Umumî Muavini ve 4 üye.
1310 : Mahkeme Reisi⁷¹⁹.

- 1312-1313 : Reis, Başkâtip, Başkâtip Yardımcısı.
1314-1317 : Reis, Başkâtip, Başkâtip Yardımcısı, Üye (4 Kişi).
1318-1320 : Reis, Başkâtip, Başkâtip Yardımcısı, Üye (3 Kişi).
1321 : Reis, Başkâtip, Başkâtip Yardımcısı, Üye (2 Kişi).
1322 : Reis, Başkâtip, Başkâtip Yardımcısı, Üye (4 Kişi).
1323 : Reis, Başkâtip, Kâtip, Mülazım (2 Kişi), Mübaşir, Odacı,
Daimi Üye (2 Kişi), Geçici Üye (2 Kişi).
1324 : Reis, Başkâtip, Kâtip, Mülazım (2 Kişi), Mübaşir, Odacı.
1326 : Reis ve 4 Üye.”⁷²

“Liva Bidayet Mahkemesi

Hukuk Dairesi: A’za: Reis Naib Efendi, Abdurrahman Muhlis Efendi, Karabat Efendi.

Ceza Dairesi : A’za : Reis Hacı Hafız Mehmed Efendi(Rabia), Halil Efendi, Buğus Efendi.

Mudi Umumi Mu’avini Şerif Efendi(Saniye 13 M 1319)

Bidayet Kalemi : Başkatib Muharrem Efendi, Hukuk Zabıtı Katibi Hüsnü Efendi, Hukuk Zabıtı Katibi Hüseyin Efendi, Ceza Zabıtı Katibi Mahmud Efendi, Ceza Zabıtı Katibi Halil Efendi.

Bidayet Mahkemesi Refakatındaki Me’murin : İcra Me’muru Abdulkadir Efendi, Mukavelat Muharriri Hacı Müslim Efendi.

Mahkeme-i Şer’iye : Naib Halid Efendi, Başkatib Bakır Efendi, Zabıt Katibi Müslüm Efendi, Mukid Ahmed Efendi.

Ticaret Mahkemesi :

Reis Hulusi Efendi, Hafız Halil Efendi, Mehmed Kamil Efendi, Başkatib Zekeriya Efendi, Mu’avini Ömer Efendi.”⁷³

⁷² Cengiz EROĞLU - Murat BABUÇOĞLU - Mehmet KÖÇER, *a.g.e.*, Ankara 2007, s.348.

⁷³ *Salname-i Vilayeti Halep, 20 Za 1317, s.168 169.*

IV. BÖLÜM

ASKERİ YÖNETİM

1-ASKERİ YÖNETİMDE YAPILAN DÜZENLEMELER

Osmanlı Devletinde yapılacak yenilik ve düzenlemelerin başında ordu ve askeri yönetim en başta yer alıyordu. 19. Yüzyılda yapılan değişiklikler öncekilere oranla daha köklü ve çağdaştır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla başlayan değişim Tanzimatla sürmüş, askere alma yöntemi de değiştirilerek askerlik süresi beş yıla düşürülmüştür. Abdülmecit döneminde 1843 yılında orduda yeniden yapılanma çalışmaları tamamlanarak Osmanlı topraklarında ordu beş büyük bölgeye ayrıldı. Bunların ilk ikisi İstanbul'da *Hassa Ordu-yı Hümayun Dairesi*, *Dersaadet Ordu-yı Hümayun Dairesi* adıyla oluşturuldu. Diğer üç ordu *Anadolu Ordu-yı Hümayun Dairesi*, *Rumeli Ordu-yı Hümayun Dairesi* ve *Arabistan Ordu-yı Hümayun Dairesi* olarak belirlendi. 1848 yılına gelindiğinde merkezi Bağdat olan altıncı ordu *Irak ve Hicaz Ordu-yı Hümayunu* kuruldu.⁷⁴

Orduda yapılan en köklü değişikliklerden olan askerlik süresinin beş yıla indirilmesi ve kurulan yeni orduların asker alacakları bölgelerin tespiti çalışmalarıydı. Bu düzenlemeye göre bölgelerde kurulan Kura Meclisleri yapılan kura çekimleriyle(ad çekme) isimlerine asker olmak çıkanlar, bu kişilerin uyacağı kurallar, muaf tutulanlar, bedel ödeyecekler ve firar edenler hakkında bu meclis Dar-ı Şura-yı Askeri tarafından hazırlanarak yürürlüğe giren kanunnameye göre karar verecekti. Kura meclisleri, güvenliği sağlamakla yükümlü subay başkanlığında, hakim, müftü, ordu merkezince görevlendirilen kura subayı, katip ve yörenin ileri gelen bilginlerinden seçilecek bir üyenin katılımıyla oluşturulmuştu. Bu düzenleme dönemin demokratikleşme çalışmalarının orduya yansıyan iyi bir örneğini teşkil

⁷⁴ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.314.

ediyordu. Bu sayede rüşvet, hatır-gönül, adam kayırma vb. konuların önü alınmıştır. Yeni düzenleme 1844 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Ordular her yılın mart ayında asker sayılarının beşte birini terhis edip yerine yenileri alıyorlardı. Her ordu merkezinde oluşturulan meclislerde konular tartışılıp daha sonra Dar-ı Şura-yı Askeri’de görüşülüp çözümlenecekti. Bu düzenleme 1869 yılına kadar yürürlükte kaldı. 1869 yılında da bir takım düzenlemeler yapıldı ancak eksiklikler giderilemeyince ve yeterli iyileştirme sağlanamayınca 1886 yılında Ahz-ı Asker Kanunname-i Hümayun adlı bir kanunname çıkarıldı.⁷⁵

Yeni düzenleme getirilen bir diğer yenilik **Redif Kuvvetleri** idi. Bu birlikler orduların yedek güçlerini oluşturuyordu. Askerlik görevini tamamlayıp terhis **olanlar** memleketlerine geldiklerinde yedi yıl süre ile bu kuvvetlerin askeri sayılıyorlardı ve yılda bir defa askeri eğitim almaya çağırılıyorlardı. Osmanlı toprakları dört redif bölgesine ayrılmıştı. Bu bölgelerin toplanma, depo, genel karargâh vb. alanları tespit edilmişti.

1-1. Zaptiye Teşkilatının Kurulması: Tanzimat döneminde getirilen bir konu da can ve mal, ırz ve namus güvenliğiydi. 1844 düzenlemelerinde bu konuya özel önlem alınmamış mevcut düzeni sürdürmekle yetinilmiştir.(klasik dönemde iç güvenlik yeniçerilerle eyalet askerleri tarafından sağlanıyordu.) Bu konu-iç güvenlik- Dar-ı Şura-yı Askeri’de görüşülüp alınan kararlar Meclis-i Vala’ya ve Seraskere sunuldu. Daha sonra konu Meclis-i Umumide görüşülüp padişahın onaylaması ve sadrazamın açıklamasıyla 8 Haziran 1844 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu düzenlemeyle Tımarlı Sipahi örgütü tarihe karışarak yerine *Zaptiye Teşkilatı* yürürlüğe girmiştir. Tımarlar dağıtılırken çoğu tımarlı sipahi gelirine göre Zaptiye örgütünün çeşitli sınıflarına dâhil ediliyordu.

⁷⁵ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.315.

Zaptiye örgütü, örgütlenme ve işleyiş bakımından günümüz kolluk gücü olan jandarmayı ve mülki amirlerin denetimde çalışıyor olmalarından dolayı bugünkü polis teşkilatının görevini üstlenmişti. Zaptiye teşkilatı mensupları suç işlemleri durumunda en yakın askeri mahkemede yargılanıp Divan-ı Harbe sevk edilirdi. Zaptiye askerlerinin tek tip kıyafet giyme zorunluluğu vardı. Suçluların sevk, bazı memurların korunması(posta, vergi vb.) başlıca görevlerindendi. Bu teşkilat sayesinde kısa sürede verim alınması iç güvenlikte önemli derecede rahatlık ve güven ortamı oluşmuştur. Tabi bu teşkilat içinde de bozulmalar, adam kayırmalar, halktan ve esnaftan haksız yere para toplamalar görülmüştür.

1849 yılında yayınlanan Eyalet Meclisleri Nizamnamesinde güvenliğin zaptiye örgütü tarafından nasıl sağlanacağı ve işleyiş ile ilgili maddeler yer almıştır. Bunun yanında örgüt içindeki yanlış davranışlara karşı alınacak tedbirler dile getirilmiştir ancak genel anlamda devletteki gerileme çöküş bu örgüte de yansımıştır. 1864 vilayet düzenlemeleriyle zaptiye teşkilatındaki sorunlar da gündeme alınmış, ordu ve eyaletlerdeki değişimlere paralel olarak bu kurumda da bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Vilayet merkezlerinde polislik görevini yerine getirmek üzere *Teftiş Memurluğu* oluşturuldu. Bu memurlar halka ait hükümetin bilmesi gerekli bilgileri temin edip bildirmek, yasa ve yönetmeliklere ters düşen davranışları düzeltmek, yörede olağanüstü bir olay olursa neden ve sonuçlarını araştırıp bildirmek, aranan kişilerin tespitini yaparak yakalamak gibi görevleri vardı. Bu memurlar buldukları yerin en üst mülki amirine bağlı olarak çalışıyorlardı.⁷⁶

⁷⁶ ÇADIRCI, *a.g.e.*, s.313-323.

2-URFA SANCAĞI ASKERİ YÖNETİMİ

Zaptiye teşkilatı hakkında verdiğimiz genel bilgilere ek ve örnek olarak Urfa Sancağında bu teşkilatın yapılanmasına daha önce de yararlandığımız 1317 yılına ait Haleb Salnamesinden alıntılar yaparak bakacağız:

“ URFA KUMANDANLIĞI VE REDİF ZABITANI

38. Liva Kumandanı

Mir Liva mehmed Lütfü Paşa, Mir Alay Mehmed Hulusi Bey

75. Urfa Redif Alayı

Redif 1.Urfa Taburu Binbaşısı, Redif Sınıf-ı Sani Alay Kumandanı, Vahis Asker Kalem, Me2mur Alay Emmini Cozem Efendi, 2. ilave Tabur Kumandanı: Kol Ağası Said efendi, 2. İlave Tabur Kumandanı: Kol Ağası Esad Efendi.

Erkan-ı Harbi Mülhak-ıMülazımı: Sani Ali Rıza Efendi.

Urfa'da Er Emsas Nizamiye Süvari 25. Alayı Ümera ve Zabithane

Mir Alayı Hüsyin Bey, Kaymakam Rifat Bey, Binbaşı Mustafa Efendi, Binbaşı Mahmud Bey, Alay Emmini Said Efendi, Kol Ağası Şevket Bey, Alay Katibi İbrahim Efendi.

Urfa Hamidiye Alayları Ümera ve Zabithane 4. Orduyu Hümayuna Mensub Olub Urfa'da El Emsas 51. Hamidiye Hafif Süvari Alayları Ümera ve Zabithane

Mir Liva İbrahim Paşa, Alay Kaymakamı Hüsnü Bey, Alay Katibi Seyfeddin Efendi,

Hamidiye Hafif Süvari 52. Alayı Ümera ve Zabıthane

Kumandan Kaymakam Teyyar Bey, Kolağası Ziya Efendi, Alay Katibi Abdurrahman Efendi.

Hamidiye Hafif Süvari 53. Alayı Ümera ve Zabıthane

Kumandan Kaymakam Mustafa Bey, Alay Katibi Yusuf Vasfi Efendi.

Hamidiye Hafif Süvari 54. Alayı Ümera ve Zabıthane

Alay Kumandanı Kaymakam Şükrü Bey, Alay Katibi Rifat Efendi.

Urfa Hamidiye Süvari Alayları Umur-i Zabıta-i ve Me'mur Bin Saire

Hamidiye Hafif Süvari 55. Alayı Ümera ve Zabitanın : Alay Kumandanı Kaymakam Teyfik Bey, Alay Katibi Abdurrahman Fedai Efendi.⁷⁷

⁷⁷ *Salname-i Vilayeti Halep, 20 Za 1317, s.169-171.*

V. BÖLÜM

BELEDİYE YÖNETİMİ

1-BELEDİYELERİN KURULMASI

Belediye teşkilatı 19. Yüzyılda sultan II. Mahmut döneminde başlamış ve ancak bir asır sonra günümüzdeki anlamda işlevselleşmiştir. Belediye kelimesinin anlamına bakacak olursak, kelime Arapça kökenli olup kökü belde ve biladdır ve yerleşim yeri, şehirler, memleketler anlamına gelir. Bugünkü anlamda belediye kurumunun yükümlülükleri ve yerine getirdiği vazife Osmanlı şehirlerinde de bazı memurlar tarafından yürütülmüştür (esnaf loncaları reisleri veya ayanlar).şehirlerin veya diğer yerleşim birimlerinin idari-mali konularda özerk hareket etmeleri ve yönetim organlarının yerel halk tarafından belirlenmesi gibi bir kurum pek çok ülkede olduğu gibi Osmanlı Devletinde de ancak yakın tarihte görülen bir olgudur. Klasik dönemde taşra idaresinde, daha önce de belirttiğimiz gibi “Kadı” hem adli, hem mülki, hem mali, hem askeri hem de beledi hizmetlerin yerine getirilmesinde ve kontrolünden sorumlu memurdu ve atama yoluyla göreve gelirdi. Yani beledi ve mülki sorumluluklar tek bir kişiye devredilmişti. Kadı bu görevleri yerine getirirken kendisine yardımcı olan başka görevliler ve kurumlar vardı. Her şeyden önce esnaf gurupları(loncalar) bazı hizmetleri yerine getirmekle yükümlüydüler. Kadı ve kendisine yardımcı görevli memurların asıl görevi hizmetlerin yerine getirilmesini denetlemek ve gerekli durumlarda cezalandırmaktı. Bugünkü anlamda bir göreve göre memuriyet ve maaş sistemi klasik anlayışta yoktu. Örneğin bir itfaiye, fen işleri, temizlik müdürü vb. görev alanları olmadığı gibi bu görevleri yerine getirilmesini sağlayan görevlilere tahsis edilmiş bir maaş da verilmiyordu. Bu görevliler cezalar ve vergilerle gelirlerini sağlardı. Kadı ulaşamadığı mahallelere işlerin yürütülmesi amacıyla “Naib” denen bir temsilci(vekil) görevlendirirdi. Naiblerin vekili ise “imamlardı”. İmamlar muhtarlıklar kurulana kadar mahalledeki beledi işleri yerine getirir ve padişah beratıyla atanırlardı. Gayri Müslim mahallerde imamın yerine papaz veya diğer dini görevliler muhatap

alınmıştır. Geleneksel şehir yönetiminin kural ve müeyyideleri yazılı yazısız çeşitli kaynaklar(fermanlar, şerri kurallar) ile büyük ölçüde örf adet ve teamüle dayanıyordu. 19. Yüzyılda özellikle değişen ticari yapı ve liman şehirlerinin yoğun ticari faaliyetlerle beraber artan altyapı ihtiyacı şehir yönetimlerinde yeni bir idari örgütlenmeyi gerekli kılıyordu. Bu gerekliliği dile getiren ve ilk ciddi girişimde bulunan kişiler de yerli ve yabancı tüccarlar olmuştur. Bu yeni örgütlenmenin adı “Belediye” olmuştur. Ancak yeni kurulan belediye örgütü beledi hizmetleri eksiksiz yerine getiremediği gibi geleneksel örgütlenmelerin yerini alamaması nedeniyle beledi hizmetler iki ayrı örgütlenme şeklinde devam etmiştir. II. Mahmut döneminde kadıların görevini yerine getirmesinde bazı sorunlar yaşanınca “İhtisab Nazırlığı” ve şehirlerde de İhtisab Müdürlükleri” kurularak kadıların bir takım görevleri(güvenlik, esnafın teftişi, vergi toplama vb.) bu görevlilere devredilmiştir. Kadı bu değişlikle noter görevlisi, vakıf deneticisi ve yargıdan sorumlu amir konumuna düştü. Bunun yanında 1845 yılında başkent İstanbul’da asayişi sağlamak amacıyla bir “Polis Örgütü” ve 1846 yılında “Zaptiye Müşirliği” kuruldu. Böylece İhtisab Nazırlığının elinde de sadece vergi ve esnaf kontrolü kalmış oldu. Bütün bu değişimlere rağmen şehirlerde klasik dönemin boşluğu iyice belirginleşmiş, değişen yapı ve yeni ihtiyaçlara(limanların düzensizliği, vergilerin toplanmaması, salgın hastalıklar, yolların ve çarşıların düzensizliği) göre modern belediye örgütüne olan ihtiyaç artmıştır.⁷⁸

1-1. Vilayet Nizamnamelerine Kadar Belediye Örgütü

Şehirlerin düzensizliğinden en çok rahatsız olan Tanzimat dönemi devlet adamları durumu sık sık dile getirmekte ve bu sorunların çözüme kavuşması için Avrupa’daki emsal idarelerin incelenip uygulanmasını belirtmişlerdir. Bu devlet adamları belediye örgütünü talep ederken demokratikleşme veya demokrasi kültürünün yerleşmesi gibi kaygılar içinde olmamışlar; belediye örgütünün kurdurulması girişimleri sadece bu görüntünün giderilmesi ve Avrupalılaşıma çalışmalarının bir ürünüdür.

⁷⁸ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 130.

19.Yüzyıl boyunca kurulan belediye örgütü mahallelerde, nahiyeye ve köylerde uygulanmadı. Bu yerlerde belediye hizmetleri klasik yöntemlerle giderilmeye çalışılmışsa da başarılı olduğu söylenemez. Belediye örgütünün kurulduğu yerlerde de halkın önyargısı(yeni vergiler konacağından çekinme vb.) ve memnuniyetsizliği bu kurumun işlerliğine gölge düşürüyordu. Kurulan ilk belediyeler başkanından hizmetlisine kadar merkezi hükümetçe belirleniyor ve merkezi bütçeden ayrılan payla kurulup işliyordu. Kurulan ilk belediye 1854 yılında yayınlanan resmi bir tebliğle kurulan “İstanbul Şehremaneti” oldu.⁷⁹ Aynı tebliğde İhtisab Nezaretinin kaldırıldığı ve bir “Şehir Meclisinin” de kurulduğu bildiriliyordu. Aynı tarihte yayınlanan başka bir nizamname ile de şehremanetinin görev ve yetkileri düzenlenmiştir. Bu görev ve yetkiler eski kadı ve ihtisab nezaretinin görevlerinin(yol ve kaldırım yapmak narh koyma, temizlik, vergilerin toplanması vb.) bir çatı altında toplanmış şekliydi.

1877 yılında Osmanlı Devletinde meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte oluşan parlamentoda ilk hazırlanan kanunlardan biri de “Dersaadet ve Vilayet Belediye Kanunu” idi. Bu kanun daha çok başkent için hazırlanmasına rağmen diğer belediye örgütleri için de örnek olmuştur. Söz konusu kanun şehremanetine beledi görevlerin yanı sıra şehrin güvenlinin sağlanması, sanayi mekteplerinin açılmasını sağlama vb. görevleri de yüklemişti. Taşrada belediyecilik modern şehir hizmetlerine duyulan ihtiyaçtan kaynaklandı. Ancak bu tür talepleri olmayan yüzlerce şehir ve kasabada belediye ve belediye meclisleri sadece isim olarak varlığını devam ettirdi. Belediye yönetimleri İstanbul’un dışında ilk olarak liman kentlerinde ve önemli ulaşım merkezlerinde kuruldu. Bunun temel nedeni ise bu yerleşim yerlerindeki bazı gurupların, tüccar ve yabancı uyruklu vatandaşların şehir yönetiminde düzenli, modern beledi hizmetler talep etmeleriydi. Örneğin doğu Akdenizin Liman Kentlerinde, Trakya, Bağdat, Şam Ve Beyrut gibi önemli şehirlerde öncelikle belediye idareleri kurulmuştur.⁸⁰ Tanzimat dönemi yenilikçileri taşrada kurdukları modern vilayet yönetiminin yine kuracakları belediye örgütleriyle tamamlamak istiyorlardı. Taşradaki şehirlerde eski yönetimin lağvedilmesinden sonra artan güvenlik ihtiyaçları belediye örgütünün

⁷⁹ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 133.

⁸⁰ ORTAYLI, *a.g.e.* s. 172.

kurulmasını hızlandırdı. Kentlerde belediye örgütleri oluşturulurken amaç o dönem için modern şehir hayatı oluşturulamazsa da halkın demokratik sürece ve şehir hayatına adapte olmasıdır. Tanzimat döneminde mülki amirler aynı zamanda beledi hizmetleri de yerine getiriyordu. Her konu hükümete danışılıyor bu durum müthiş bir kırtasiyecilik geleneği doğuruyordu. En ufak meselelerin bile hükümetle yapılan yazışmalarla çözümlenmesi, hükümetin de işini zorlaştırıyordu. Bu nedenle hükümet, taşrada belediye teşkilatlarının oluşturularak işlerinin hafifleyeceğine kanaat getirmişti. 1864 Vilayet Nizamnamesine ek olarak hazırlanan iki ayrı talimatname ile bazı yerlerde(İzmir, Selanik, Tuna, Bağdat) belediye teşkilatları oluşturuldu. Ancak kurulan belediye teşkilatları bugünkü anlamda belediye sayılamazdı, çünkü belediye reisi eşraftan olmasına rağmen mutasarrıf tarafından atanıyordu. Belediye meclislerine bu talimatname ile temizlik, bayındırlık, itfaiye, alt yapı, aydınlatma, çarşı pazar kontrolü vb. görevler verilmişti, reis ise bu meclise başkanlık yapmak ve alınan kararları uygulamakla görevlendirilmişti. Belediye meclisi bir reis muavini ve seçilmiş altı üyeden oluşuyordu, meclis üyesi seçilebilmek için senelik 500 kuruş vergi vermek, en az 30 yaşında olmak, okuma yazma bilmek ve Osmanlı uyruklu olmak şartları vardı. Ancak çoğu yerde imkânsızlık ve personel eksikliği nedeniyle belediyeler bu tarz düzenli işlemiyordu; taşradaki çoğu belediye bir kâtip ve bir hademedden ibaretti.

1-2. 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Sonrasında Belediye Örgütü

1864 düzenlemelerinde eksikliği görülen belediyelerle ilgili kanunnameler 1871 Vilayet nizamnamesinde yerini almıştır. Bu nizamnamede sadece taşrada kurulacak belediye örgütleri için özel bir fasıl ayrılmıştı. Böylece belediye teşkilatı, vilayet idaresinde idari bir birim olarak yerini alıyordu.

1871 vilayet nizamnamesinin aşağıdaki maddelerinde belediye örgütünün işleyişi ve belediye personelinin görevleri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir:

“ Fasl-ı Sâbi”

Şehir ve Kasabalar Devâ'ir-i Belediye Mecâlisi Beyânındadır

Yüzonbirinci Madde: Vâli ve mutasarrıf ve ka'immakam makarrı olan ve her bir şehir ve kasabada umûr-ı belediyye için meclis-i beledî nâmıyla bir meclis vardır.

Kısm-ı Evvel

Meclis-i Beledî ve Müteferriâtının Teşkîli

Yüzonikinci Madde: İdâre-i belediye meclisi bir re'is ve bir muavin ile altı nefer a'zâdan mürekkeb ve bir mühendis ile memleket tabibi a'zâ-yı müşâveresinden bulunacaktır. Meclis-i mezkûr ma'iyetinde bir kâtib ile bir sandık emîni ve lüzûmu kadar hademe bulunacaktır.

Yüzonüçüncü Madde: Meclis-i belediyenin a'zâsı sunûf-ı muhtelifeden ve eshâb-ı emlak ve araziden olmak ve ibtidâ (başlangıçta) ikişer sene hizmet itmek ve def'a-i sâniyyede (ikinci kere) intihâbdan sonra her sene nısfı tebdîl edilmek (yarısı değiştirilmek) ve hitâm-ı müddetlerinde vilâyetlerin usûl-i umûmî-i intihâbiyyesine tevfikân kasabanın merkez ve mahalle ihtiyar meclislerinden mürekkeb intihâb cem'iyyetinin ittifak veya ekseriyyet-i ârâsıyla intihâb ve hükümetce tefrik ve tasdik olunduktan sonra t'ayîn olunur.

Yüzondördüncü Madde: Âtîü'l-beyan esbâb meclis-i beledî a'zâlığına intihâbın ve a'zâlıkda devamın esbâb-ı mâniyasındandır. Evvelâ kanûnen bir cinayet veya cünha ile mahkûm olmak, sâniyen, bi'l-fiil hizmet-i askeriyeye veyahûd umûr-ı zabtiyyede bulunmak, sâlisen idâre-i belediye dâ'iresi içinde hizmet-i kazâ ve niyâbetde bulunmak (kadılık veya hakimlik yapmak), râbian, idâre-i belediyenin her nev'i inşâatını müteahhid olmak.

Yüzonbeşinci Madde: Sinni (yaşı) yirmi beşden aşağı bulunanlar meclis-i beledî a'zâlığına intihâb olunmaz.

Yüzonaltıncı Madde: Bir kimse iki meclis-i beledî a'zâlığına t'ayîn olunamaz.

Yüzonyedinci Madde: Meclis-i Beledînin kâtib ve sandık emîni muvazzaf olub a'zâsı meccanen (parasız) hizmet iderler.

Yüzonsekizinci Madde: Meclis-i beledî re'sinin me'mûriyyetine mutasarrıfdan sonra vâlinin re'yi ve tasdîki munzamm olmak meşrûtdur.

Yüzondokuzuncu Madde: Meclis-i beledî sandık emîninin kefâlet-i m'utebereye merbût olması meşrûtdur.

Yüzyirminci Madde: Meclis-i beledî haftada iki def'a ve icâbı hâlinde dahî fevkalade olarak ictima' ider.

Yüzyirmibirinci Madde: Meclis-i beledî re'îsinin gıyâbında muavin ve anın dahî gıyâbında a'zâdan en müsinn (yaşlı) olan zât riyâset ider.

Yüzyirmiikinci Madde: Meclis-i beledî a'zâsının sülûsânı bulunmadıkca icrâ-yı müzâkere idemez ve re'yelerde ekseriyete i'tibâr olunub müsâvât hâlinde re'isin re'yi kangı tarafda bulunur ise ekseriyet ol tarafda hâsıl olmuş olur.

Yüzyirmiüçüncü Madde: Meclis-i beledînin kâffe-i umûr-ı tahririyye ve kaydiyyesinde ve mecâlis-i idâreye müteallik usûle tevfikkan müzâkirâtının zabt ve idâresinden re'is ve kâtibi mes'ûldür.

Kısm-ı Sâni

Meclis-i Beledînin Vezâ'ifi İle Mütefferiâtına Dâ'irdir

Yüzyirmidördüncü Madde: Meclis-i beledî kâffe ebniye inşââtına ve muamelât-ı vakfiyyesi evkaf nizâmâtına tâb'i olmak üzere ale'l-umûm sulara dâ'ir umûr ve mesâlihe ve harâb olan veya inşââtında noksan bulunan ebniyenin hedmiyle (yıkılmasıyla) muhâtarâtının def'ine ve teshîl-i mürûr ve ubûr ve nakliyât için lâzım gelen tedâbire ve ale'l-umûm memleketin tenzîfât ve tezyînâtına (temiz ve güzel olmasına) ve umûr-ı zabtiyyesi kuvve-i zabıtaya â'id olmak üzere mecm'u-u nâs (halkın toplandığı yer) olan her bir mahalle ve vesâ'it-i nakliyyenin teshîl ve tanzîmine ve ücretlerinin ittîrad ve i'tidâline ve mikyâs ve miyârların (ölçü ve tartıların) kanûnen istikametine ve es'âra (fiyatlara) ve harîk tulumbalarına (yangın tulumbaları) nezâret ve iskele ve meydanlar ve mesîreler te'sîsini ve yolların mesarif-i tenvirîyyesini (aydınlatma giderlerini) müzâkere ve dâhil-i şehir ve kasabada umûm tarîk ve sokak ve maabir ve mecrâların amelîyyât-ı tanzîmiyyesine ve idâre-i belediyeye mahsûs vâridât ve masarifini (gelir ve giderini) ve icâre kontratosu muamelâtını idâre ider.

Yüzyirmibeşinci Madde: Tenbihât-ı belediyeye mugayyir hareket idenlerden kanunen cezâ-yı nakdî ahzı meclis-i beledîye â'iddir.

Yüzyirmialtıncı Madde: Meclis-i beledînin vâridâtı evvelâ hükümetin tahsîs etdiği rüsûmât (vergiler) ve mebâliğden, sâniyen, tanzîmât-ı memleketden müstefîd olanlardan ahz edilecek virgüden, sâlisen, ahzına me'zûn olduğu cezâ-yı nakdî hâsîlatından, râbian, icâre kontrato kaydiyyesinden, hâmisen, idâre-i belediyeye vâk'i olacak iane ve hibelerden ve turuk ve maabirin tevsî'âtı sırasında hâlî (boş) kalacak yerlerle sâ'ir i'mâr edilecek mahaller hâsîlatından ve vâridât-ı sâ'ireden ve masarifi dahî evvlâ t'alîmât-ı mahsûsası mûcibince turuk ve maabire ve menâf'i-i umûmiyyeye a'id inşâât ve t'amîrât ile yüzyirmidördüncü maddede beyân olunan tanzîmât ve icrâât-ı belediyeye müteallik masarîfdan, sâniyen, idâre-i belediyenin ikamegâhı icâresi (kirası) ile me'mûrîn-i mevzufe (görevli memurların) maaşlarından ve masarifi zarûriyye-i idâreden mürekkebdir.

Yüzyirmiyedinci Madde: Tanzîmât-ı memleketden müstefid olanlara tarh olunacak virgünün t'ayîn-i nisbeti ve istifâsı meclisce tedkik olunduktan sonra istizâna mevkufdur.

Yüzyirmisekizinci Madde: Meclis-i Beledî aydan aya vâridât ve masariffinin cedvellerini bi't-tanzîm meclis-i idâre-i livâya itâ edecek ve işbu cedveller idarede rü(yet olunduktan sonra meclis-i idâre-i vilâyetde dahî bi'r-rü'ye kabûl ve tasdîk kılındığı halde birer sûret-i musdikası (güvenilir bir kopyası) vilâyetden mutasarrıf vasıtasıyla meclis-i belediye iade olunacak ve meclis-i beledî tasdik ve iade olunan cedvelleri sened olmak üzere hıfz edecek ve işbu irârd ve masarif defterlerinin hâvî olacağı muhâsebâtı mübeyyen sene âherinde mahsûsan bir cedvel yapılab sene-i âtîde vuku' bulacak vâridât ve masarifât bûdçesi ile beraber Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilecektir.

Yüzyirmidokuzuncu Madde: Meclis-i Beledînin kararları re'is muavini vasıtasıyla icrâ itdirilür.⁸¹

Bu nizamnameye göre vali, mutasarrıf ve kaymakamın bulunduğu her yerleşim biriminde bir belediye meclisi oluşturulmasını gerekli kılıyordu. Belediye reisi önceden olduğu gibi memurlar arasından seçilip mutasarrıfın tayini ve valinin onayıyla göreve geliyordu. Belediye meclisi ise reis ve muavinin dışında altı üyeden oluşuyordu. Üyeler iki yılda bir seçimle iş başına gelecek ve bütün dini cemaatlerden oluşacaktı. Mühendis ve tabip müşavir meclis üyesi sayılacaktı. Üyelerin tayini hükümet tarafından onaylanacaktı; liva belediye meclisleri için valinin vilayet belediye meclisleri için Babıali'nin üyelikleri onaylaması gerekliydi. Üye seçilmek için gerekli şartlar önceki talimatnamelerden daha ayrıntılıdır. Buna göre cinayetle mahkum olmamak, medeni haklara sahip Osmanlı uyruklu olmak, zabıtan dan ve memurinden olmamak gerekir. Yaş haddi ise 25'e indirilmiştir. Nizamnamenin 124. Maddesinde de belirtildiği gibi meclisi beledinin görevleri; imar denetimi, yol ve kaldırım yapım ve onarımı, su yollarının bakımı, memleketin düzen ve temizliğine nezaret, ulaşım araçlarının sağlanması, yangı tulum baları kurmak vb. olarak sıralanmıştır. Taşra belediyelerine yapı ruhsatı verme, emlak vergisi toplama, eğlence vb. uygulamalardan elde edilmek üzere gelir kaynakları tahsis edilmişti.⁸²

⁸¹ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/1871vilayetnizamnamesi.htm>

⁸² ORTAYLI, a.g.e. s. 175.

Belediye teşkilatı taşrada maddi imkânsızlıklar ve personel eksikliği ve halkın itibar etmemesi gibi nedenlerden dolayı uygulamadan uzak kalmış; ancak her yerde kurulan belediye meclisleriyle beraber belediye teşkilatı Osmanlı taşra idari yapısındaki yerini alıyordu.

2-URFA SANCAĞI BELEDİYESİ VE BELEDİYE MECLİSİ

1867 ve 1871 vilayet nizamnameleriyle taşrada kurulmaya başlayan belediye teşkilatları, her ne kadar işlevsellikten uzak olsalar da kurumsal bir yapı olarak taşra idarelerinde yerini alarak hemen her vilayet ve bağlı liva ve kazalarda oluşturulmuştu. Şimdi Halep Vilayet Salnamelerinden yıllara göre Urfa sancağı Belediye teşkilatına ve yapılan değişikliklere bir göz atalım ve ardından daha önce de yararlandığımız hicri 20 Za 1317(20/03/1900) tarihli Halep Vilayet Salnamesinin Urfa sancağıyla ilgili bölümünde Urfa Sancağı belediye teşkilatını verelim:

“Urfa Belediye Dairesi

- 1286** : Belediye Reisi (**Sıtkı Efendi**), Kâtip, Tabip, Sandık Emni ve 6 Kişilik Üye.
- 1287-1288** : Belediye Reisi (**Sıtkı Efendi**), Kâtip, Tabip ve 6 Kişilik Üye.
- 1290** : Belediye Reisi (**Bekir Efendi**), Kâtip, Tabip ve 5 Kişilik Üye.
- 1293** : Belediye Reisi (**Hacı Osman Efendi**), Kâtip ve Sandık Emni ve 6 Kişilik Üye.
- 1295** : Belediye Reisi (**Bekir Efendi**), Kâtip ve 6 Kişilik Üye.
- 1299** : Belediye Reisi (**Hacı Mübarek Ağa**), Kâtip, Tabip ve 9 Kişilik Üye.
- 1300** : Belediye Reisi (**Hacı Mübarek Ağa**), Kâtip, Sandık Emni ve 9 Kişilik Üye.
- 1301** : Belediye Reisi (**Haydar Ağa**), Kâtip, Sandık Emni, Belde Tabibi ve 11 Kişilik Üye.
- 1302** : Belediye Reisi (**Haydar Ağa**), Kâtip, Sandık Emni, Belde Tabibi ve 7 Kişilik Üye.
- 1305** : Belediye Reisi (**Haydar Ağa**), Kâtip, Sandık Emni, Tabip ve 7 Kişilik Üye.

- 1306 : Belediye Reisi (**Haydar Efendi**), Kâtip, Belediye Tabibi, Sandık Emni ve 6 Kişilik Üye.
- 1307 : Belediye Reisi (**Haydar Ağa**), Kâtip, Tabip ve 8 Kişilik Üye.
- 1308 : Belediye Reisi (Haydar Efendi), Kâtip, Tabip ve 6 Kişilik Üye.
- 1309-1310 : Belediye Reisi (**Haydar Efendi**), Kâtip, Sandık Emni, Müfettiş, Kontratör Memuru ve 7 Kişilik Üye.
- 1312 : Belediye Reisi (**Haydar Efendi**), Kâtip, Sandık Emni, Mühendis, Kontratör Memuru, Binalar Kâtibi, Doktor ve 8 Kişilik Üye.
- 1313 : Belediye Reisi (**Halil Efendi**), Kâtip, Sandık Emni, Mühendis, Çarşı Müfettişi, Kontratör Memuru, Binalar Kâtibi, Doktor ve 9 Kişilik Üye.
- 1315 : Belediye Reisi (**Halil Efendi**), Kâtip, Sandık Emni, Belediye Komiseri, Çarşı Müfettişi, Doktor, Eczacı ve 6 Kişilik Üye.
- 1316 : Belediye Reisi (**Halil Efendi**), Kâtip, Sandık Emni, Belediye Komiseri, Çarşı Müfettişi, Doktor, Eczacı ve 8 Kişilik Üye.
- 1316-1317 : Belediye Reisi (**Halil Efendi**), Başkâtip, Sandık Emni, Mühendis, Belediye Komiseri, Çarşı Müfettişi, Doktor, Eczacı, 7 Kişilik Üye.
- 1318 : Belediye Reisi (**Abdurrahman Muhlis Efendi**), Başkâtip, Sandık Emni, Mühendis, Doktor, Eczacı, Müfettiş, Aşı Memuru, 6 Kişilik Üye.
- 1319-1320 : Belediye Reisi (**Abdurrahman Efendi**), Belediye Muavini, Sandık Emni, Mühendis, Doktor, Müfettiş, Aşı Memuru, Tenvirat ve Binalar Kâtibi, Başçavuş, Tenvirat Kâtibi, Lağım ve İnşaat Kâtibi, 7 Kişilik Üye.
- 1321 : Belediye Reisi (**Ömer Edip Efendi**), Belediye Muavini, Sandık Emni, Mühendis, Doktor, Müfettiş, Aşı Memuru, Kabile, Tamirat Kâtibi, Başçavuş, Tenvirat ve Tanzifat Memuru, Tenvirat Kâtibi, 7 Kişilik Üye.
- 1322 : Belediye Reisi (**Ömer Edip Efendi**), Belediye Komiseri, Çarşı Müfettişi, Sandık Emni, Mühendis, Doktor, Müfettiş, Aşı Memuru, Kabile, 6 Kişilik Üye.
- 1323 : Belediye Reisi (**Ali Efendi**), Kâtip, Lağım ve Binalar Kâtibi, Tenvirat Kâtibi, Sandık Emni, Mühendis, Doktor, Müfettiş, Aşı Memuru, Binalar Memuru, Başçavuş, Mimar Kalfası,

- Kabile, 7 Kişilik Üye.
- 1324** : Belediye Reisi (**Ali Fuat Bey**), Kâtip, Sandık Emmini/Mühendis, Doktor, Müfettiş, Aşı Memuru, Kabile, 6 Kişiliküye.
- 1326** : Belediye Reisi (**Neşet Bey**), Kâtip, Sandık Emmini, Mühendis, Doktor,Aşı Memuru, Kabile, Müfettiş (2 Kişi), 10 Kişilik Üye.”⁸³

“Belediye Dairesi :

Reis Ömer Edip Efendi,

Mu'avini Muid

Me'muru Saffed Bey,

Hace Bedi' Efendi, Hacı Halil Efendi, Şefik Efendi, Faik Bey,

Hacı Mehmed Ağa, Eyyüb Ağa, Arslan Efendi,

Mühendis Tuduraki Efendi,

Tabib Hüsnü Efendi,

Katib Hacı Abdulvahab Efendi,

Sandık Mahmud Efendi,

Tamirat Kâtibi Mutasab Bey,

Aşı Me'muru Akif Efendi,

Müfettiş Hafız İbrahim Efendi,

Çavuş Halil Efendi,

Tenvirad ve Penzifat Me'muru Ali Efendi,

Tenvirad Katibi Mürla Mustafa Bey,

*Kabile Seat Hanım.*⁸⁴

⁸³ Cengiz EROĞLU - Murat BABUÇOĞLU - Mehmet KÖÇER, *a.g.e.* Ankara 2007, s.352.

⁸⁴ *Salname-i Vilayeti Halep, 20 Za 1317, s.169-171.*

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyılda ekonomik, soysal, askeri ve idari alanlarda yapmaya çalıştığı reformlar devletin her alanda içinde bulunduğu sıkıntılarını aşma, diğer taraftan da devletlerarası mücadelede varlığını sürdürebilme gayretinin sonucudur. Bu kadar hızlı değişim ve uygulama girişimi beraberinde pek çok olumsuzluğu - ki bunların başında altyapı eksikliği gelir - beraberinde getirmiş ancak istenilen amaca ulaşılammışsa da bu yolda önemli mesafe kat edilmiştir. Özellikle idari yapıda meydana gelen değişmeler, her devletin kolay kolay yapmayacağı bir hızda gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, Avrupa'nın üç yüzyılda biriktirerek oluşturduğu demokrasi geleneğine kısa sürede üstelik taşradaki nahiye ve karye idari birimlerine varıncaya kadar seçim usulünü getirmiş ve taşra idaresinde meclisler oluşturarak karar alma ve uygulama yöntemini kullanmıştır. Bu gelişmelerde temel dayanak nokta ve referans her zaman Avrupa olmuştur. Osmanlı Devleti, Avrupa'nın uygulayıp test ettiği sistemleri biraz değiştirip kendi yapısına uydurmaya çalışmıştır.

Taşra idaresindeki bu demokratikleşme süreci, genelde bazı girişimci devlet adamları tarafından Avrupa'daki emsallerinin bir kopyası olarak hükümete sunulur ve ihtiyaçlara cevap vereceğine kanaat getirilirse uygulama sahasına konulurdu. Urfa Sancağı da bu uygulama sahaslarından biriydi. Tanzimat Dönemi'nden itibaren yapılan her düzenleme ve değişiklik Urfa Sancağında da imkânlar dâhilinde uygulamaya konulmak istenmiş ve devrin devlet adamları tarafından tatbik edilmeye çalışılmıştır.

Tanzimat Dönemi'nden itibaren taşra yönetiminde başlatılan her türlü girişim ve bu alanda yapılan uygulamalar, zaman içinde halkın memleket idaresinde yer alması ve sahip olduğu hakların farkına varması ülke genelinde olduğu gibi Urfa Sancağında da günümüz demokrasi kültürünün oluşmasına katkıda bulunmuştur.

EKLER

Tuna vilâyeti Nâmiyla Bu Kerre Teşkil Olunan Dâ'irenin İdâre-i Umûmiyye ve Husûsiyyesine ve Ta'yîn Olunacak Me'mûrlarının Suver-i İntihâbiyyeleriyle Vezâ'if-i Dâ'imesine Dâ'ir Nizâmname'dir.

(1864 VİLAYET NİZAMNAMESİ)

İkinci Ordu-yı Hümâyûn Dâ'ire'sinin Edirne Eyâleti'nden başka mahalleri bir dâ'ire-i mülkiyye i'tibâr olunacak ve bu dâ'ire **Vilâyet-i Tuna** ismiyle yâd olunacaktır.

Birinci Madde: İşbu dâ'irenin idâre-i umûmiyyesi mevâddı âtîde muayyen olan hey'et-i idâreye muhavvel ve bu idâre bir merkezde mukarrerdir.

İkinci Madde: İşbu dâ'ire-i idâre-i merkeziyyenin bulunduğu sancakla beraber yedi livâyâ münkasım olarak her bir sancakda bir kâ'immakamlık idâresi olub re'is-i livâ olan şehir makarr olacaktır.

Üçüncü Madde: Her sancak müteaddid kazâlara münkasım olarak her bir kazâ dahî müdirlikdir. Her kazânın baş kasabası müdir makarrıdır.

Dördüncü Madde: Her kazâ kurâyâ münkasım olub her kariyede aşağıdaki bendlerde beyân olunan vechile bir idâre-i belediyye olacaktır. Bazı kurânın ictimâ'ından hâsıl olan küçük dâ'ireler hasbe'l-mevki müstakil kaza olamayub diğeri bir kazaya ilhakan idâre olunur ve bunlar nâhiye i'tibâr kılınur.

Beşinci Madde: Kasaba ve şehirlerde lâ-ekall elli hane bir mahalle i'tibâr olunub her bir mahalle bir kariye hükmünde bulunacaktır.

(Bâb-ı Evvel)

(İdâre-i Umûmiyye-i Merkeziyye)

(Fasl-ı Evvel)

(İdare-i Mülkiyye)

Altıncı Madde: Vilâyetin umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve zabtiyye ve politikiiyesinin nezâreti ve ahkâm-ı hukûkiyyenin icrâati taraf-ı eşref-i hazret-i padişâhîden mansûb bir vâliye muhavvel olub vâlî-i vilâyet kâffe-i evâmîr-i devletin tenfizine me'mûr olduğu gibi ta'yin olunan me'zûniyyet hudûdu dâhilinde ahkâm-ı dâhiliyye-i vilâyeti icrâyâ me'mûrdur.

Yedinci Madde: Vilâyetin umûr-ı mâliyye ve hesâbiyyesi vilâyet muhasebecisi ünvânıyla bir mâliye me'mûruna muhavvel olub vilâyetin kâffe-i mesâlih-i maliyyesine merci olarak, kendüsü vâlinin maiyyetinde olmakla beraber umûr-ı hesâbiyyede Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne karşı doğrudan doğruya mes'ûl olacaktır.

Sekizinci Madde: Umûr-ı mâliyye ve hesâbiyyede vâliye a'id olan vezâ'if ile muhasebeciye a'id olan vezâ'if nizâmnâme-i mahsûs ile ta'yîn olunacak ve vilâyetin umûr-ı hesâbiyyesi muhasebecisinin zîr-i idâresinde olmak Mâliye Nezâret-i Celîlesi tarafından ta'yîn olunan usûlde hareket eylemek üzere bir muhasebe kalemine ihâle kılınacaktır.

Dokuzuncu Madde: Vilâyetin umûr-ı umûmiyye-i tahrîriyyesi vilâyet mektubcusu ünvânıyla taraf-ı devletden mansûb bir me'mura muhavvel olub ve maiyyetinde bir tahrîrat kalemi bulunub dâ'irenin kâffe-i mükatebât-ı resmiiyesi ve evrakının kuyûdunun muhâfazası bu vâsita ile icrâ kılınacak ve vilâyetde bir matbaa olub mektubculuğun zîr-i idâresinde bulunacaktır.

Onuncu Madde: Ahkâm-ı ahdiyye cereyânına ve umûr-ı hariciyyeye bakmak üzere Nezâret-i Celîle-i Hâriciyye'nin intihabiyle taraf-ı devletden mansûb bir me'mûr olub hükümet ile ecnebî me'mûrlar beyninde ve anlara müteallik umûrda şifâhen ve tahrîren vasıta-i muhâberât olacaktır.

Onbirinci Madde: Vilâyetde bir umûr-ı nâfia me'mûru olub Umûr-ı Nâfia Nezâret-i Celîlesi'nin intihâbiyle taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nasb ve ta'yîn olunacak ve maiyyetinde bulunacak mühendislerle turûk ve maabîr ve ebniyyeye müteallik mevaddın keşf ü müzâkere ve icrasına me'mûr olacaktır.

Onikinci Madde: Ziraate ve teshîl-i idâre-i ticârete ve mahsûlât ve ihrâcât ve idhâlât-ı vilâyetin takdîr ve zabtına bakmak üzere bir me'mûr olub bu dahî Ticâret ve Ziraat Nezâret-i Celîlesi'nin intihâbıyla taraf-ı devletden nasb ve ta'yîn olunacaktır.

Onüçüncü Madde: Vâlînin maiyyetinde bir idare meclisi olub işbu idâre meclisi sûret-i ta'yîni faslı sânde beyân olunacak müfettiş-i hükkâm-ı şer'iyye ve muhasebeci ve mektucu ve hariciye müdiri ve üçü müslim ve üçü gayrimüslim ahâlîden müntehib kimselerden mürekkeb olacak ve meclis-i idârenin riyâseti vâlîde olub gıyâbında me'mûrînden kangısı tensîb ve ta'yîn ider ise o vekâlet idecektir.

Ondördüncü Madde: Meclis-i İdâre, umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve hâriciyye ve nâfia ve ziraate da'ir mevaddın icrââtine a'id olan müzâkerâta me'mûr olub umûr-ı hukûkiyyeye müdâhale itmeyecektir ve işbu meclisin usûli müzâkerâtı ve kararlarının suret-i icrâsı nizâmname-i mahsûs ile ta'yîn olunacaktır.

Onbeşinci Madde: Vilâyetin umûr-ı zabtiyyesi umumen vâlî-yi eyâletin emri altında olarak işbu kuvvetin elviye ve kazâya taksîmi ve icâbına göre bir mahalden diğere nakli vâlînin emrine muhavveldir. Umûmen kuvve-i zabtiyyenin miralayı derecesinde alaybeyi ünvanıyla bir büyük zabiti olub işbu zabiti vâlînin emri altında olarak asâkir-i zabtiyyenin nizâmâtını icraya me'mûrdur.

(Faslı Sâni)

(Umûr-ı Hukûkiyye)

Onaltıncı Madde: Dâhil-i vilâyetde bulunan kâffe-i mehâkim-i şer'iyyenin müfettişi ve merkez-i hükümet-i seniyyeye takdîmi lâzım gelen ilâmât ve sâ'ir vesâ'ik-i şer'iyyenin mümeyyizi olmak üzere makam-ı celîli fetvânın intihâbıyla taraf-ı eşref-i hilâfet-penâhîden mansûb bir müfettiş-i hükkâm-ı şer'iyye olacaktır.

Onyedinci Madde: Müfettiş-i Hükkâmın mehakim-i şer'iyye üzerine cârî olacak ahkâm-ı teftîşiyeye ve sâ'ir vezâ'ifi taraf-ı meşihat-penâhîden tasdîr olunacak tenbîhnâme ile ta'yîn kılınacaktır

(Meclis-i Temyîz-i Hukûk)

Onsekizinci Madde: Vilâyetde bir büyük meclis-i temyîz-i hukûk olub derece-i sâniyede elviye-i temyîz-i hukûk meclislerinin b'ade'l-rü'ye usûlen ve kanûnen istinâfa mecbûr olacakları veyahud eshâb-ı hukûkun kezâlik usûlen ve hukûken istinâf idecekleri dâva-yı hukûkiyyeyi rü'yet ve hükme me'mûr olacaktır.

Ondokuzuncu Madde: Vilâyetin meclis-i temyîz-i hukuku müfettiş-i hükkâmın riyâseti tahtında olarak sûret-i intihâbları beşinci bâbda beyân olunacak olan mümeyyiz nâmıyla üçü müslim ve üçü gayrimüslim altı a'zâdan mürekkeb olacak ve işbu meclisde umûr-ı hukûkiyyeye vâkîf taraf-ı devletden mansûb bir me'mûr-ı mahsûs bulunacaktır.

Yirminci Madde: İşbu meclis-i temyîz-i hukûk evvelen ahâlî-i islâmiyyeye a'id olub mehâkim-i şer'iyyede rü'yeti lâzım gelen ve kezalik ahâlî-i gayrimüslimeye a'id olub idâre-i ruhânîyyelerinde görülen dâva-yı mahsûsadan ve saniyen mecâlis-i cinayâtda tedkîk ve rü'yet olunan dâvalardan ve salisen sarf-ı umur-ı ticarete müteallik olub mecalis-i ticaretde rü'yet olunan hususâtdan gayri kanunî ve nizâmî fasl ü hasm olunacak daâvînin rü'yet tedkikine me'murdur.

Yirmibirinci Madde: Vilâyetin meclis-i temyîz-i hukukunda fasl ve hükm olunan daâvî, müfettiş-i hükkâmın ve mümeyyizlerin mühürleriyle memhûr mazabata ile valîye arz olunub vâlî-yi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'zûn olduğu derecede hükümlerini icrâ ile da'ire-i me'zuniyyetin haricinde olanlarını merkez-i hükümet-i seniyyenin tedkik ve emrine arz idecektir.

(Meclis-i Cinâyet)

Yirmiikinci Madde: Vilâyetde bir meclis-i kebîr-i cinayet olub derece-i saniyyede bulunan elviye cinâyet meclislerinin usûlen ve kanûnen istinâfa mecbûr olacakları veyahud eshâb-ı daâvînin kezalik usûlen ve kanûnen istinâf idecekleri daâvî-i cinâyeti rû'yet ve hükme me'mûr olacaktır.

Yirmiüçüncü Madde: Vilâyetin meclis-i cinâyeti kezalik müfettiş-i hükkâmın riyâseti tahtında olarak sûret-i intihâbları beşinci babda beyân olunacak olan mümeyyiz nâmıyla üçü müslim ve üçü gayrimüslim altı a'zâdan mürekkebe olacaktır ve işbu meclisde umûr-ı kanûniyyeye vâkîf taraf-ı devletden mansûb bir me'mûr-ı mahsûs bulunacaktır.

Yirmidördüncü Madde: Vilâyetin meclis-i cinâyetinde fasl ve hükm olunan daâvî müfettiş-i hükkâmın ve mümeyyizlerin mühürleriyle memhûr mazbatalar ile vâlîye arz olunub vâlî taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'zûn olduğu derecede hükümlerin icrâ ile dâ'ire-i me'zûniyyetinin hâricinde olanlarını merkez-i hükümet-i seniyyenin tedkîk ve emrine arz idecektir.

(Meclis-i Ticâret)

Yirmibeşinci madde: Kanûn-ı ticâretin ta'yîn itdiği şekil ve usûlde olmak ve vezâ'if-i mürettibesini kanûn-ı mezkûrun ta'yîn eylediği derecede ifâ eylemek üzere bir re'is-i mahsûs ile müteaddid a'zâdan mürekkebe olarak vilâyetin bir meclis-i ticâreti olacak ve işbu meclis sancaklar meclisi hükümlerini istinâf idecektir.

Yirmialtıncı Madde: Merkez-i vilâyete merbût olan sancağın bir ka'immakamı ve sâ'ir livâlar gibi meclis-i idâre ve meclis-i temyîz-i hukûk ve meclis-i cinâyeti ve meclis-i ticâreti olub işbu meclisler livâ meclislerinin vezâ'ifini ifâ eyledikten başka merkez livâsına merbût kazânın kazâca olan umûr-ı mülkiyye ve hukûkiyyesini dahî rû'yet idecektir. Merkez livâsının ka'immakamı husûsât-ı umûmiyyede vâlî-i eyâlete ianete me'mûrdur.

(Fasl-ı Sâlis)

(Vilâyetin Uimûr-ı Husûsiyyesi)

Yirmiyedinci Madde: Vilâyetde bir Meclis-i Umûmî-i Vilâyet olup beşinci bâbda sûret-i intihâbları ta'yîn olunacağı vechile iki müslim ve iki gayrimüslim olmak üzere her sancakdan intihâb ve irsâl olunacak a'zâdan mürekkeb olacak ve işbu meclisin riyâseti vâlide ve riyâset-i sanîyyesi me'mûrînden vâlinin ta'yîn ideceği zâtında olacaktır.

Yirmisekizinci Madde: İşbu meclis-i umûmî senede bir defa makarr-ı vilâyetde ictimâ' idecektir ve müddet-i ictimâ' ve müzâkerâtı nihayet kırk günü tecavüz itmeyecettir.

Yirmidokuzuncu Madde: Meclis-i Umûmî-i Vilâyet evvelen dâhil-i vilâyetde bulunan turûk-ı sultaniyye ve kazâ ve kurada bulunan turûk-ı husûsiyyenin tesviyye ve muhâfazası ve bu husûslarda elviye ve kazâ ahâlîsinin müsted'iyâtının tedkik ve müzâkeresi sâniyen muhâfaza-ı turûka da'ir husûsâtın mütalaası sâlisen umûr-ı ziraat ve ticâretin tevsii ve teshîline da'ir keyfiyyâtın müzâkeresi râbian elviye ve kazâ ve kura virgülerinin t'adîl ve tesviyyesine da'ir husûsâtın mütalaası maddelerine me'mûrdur.

Otuzuncu Madde: Her sancakdan gelecek me'mûrlar ol sancağın umûmen ve her kazânın husûsen arz idecekleri müsted'iyâtı meclis-i vilâyete tebliğe me'mûr olup teblîgatlarını kable'l-ifâ vâlîye arz ile her kangı maddenin meclisde müzâkeresini vâli emr ider ise anın mevk'i-imüzâkereye konulması lâzım geleceği gibi menâfi-i umûmiyye-i vilâyete a'id olup vâlî tarafından doğrudan doğruya ortaya konulan mevadd müzâkere olunacaktır.Meclis-i Umûmî yalnız beyân-ı re'ye me'mûr olup bunun icrââtı hükümet-i seniyyeye a'id olacağından, meclis-i umumînin müzâkeresine me'mûr olduğu husûsâtın kararını mutazammın olan mazbatalar vâlî tarafından merkezî hükümet-i seniyyeye arz ve tebliğ olunub müteallik buyurulacak emr ve irâde-i seniyye üzerine mevk'i-i icrâya konulacaktır.

(Bâb-ı Sâni)

(İdâre-i Umûr-ı Livâ'iyye)

(Fasl-ı Evvel)

(Umûr-ı Mülkiyye)

Otuzbirinci Madde: Her sancakda oranın idâre-i umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve zabtiyyesinin nâzırı ve mercii olmak üzere irâde-i seniyye-i cenâb-ı şâhâne ile mansûb bir livâ ka'immakamı olub sancakca cereyân idecek kâffe-i evâmîr-i devletin vilâyet tarafından alınacak vesâyâ ve tenbîhâtın tenfizine me'mûr olduğu gibi ta'yîn olunan me'zûniyyet hudûdu dâhilinde ahkâm-ı dâhiliyye-i livâyı icrâya me'mûrdur.

Otuzikinci Madde: Sancağın umûr-ı maliyye ve hesâbiyyesi Mal Müdürü nâm ve ünvânıyla vilâyet muhâsebecisi merc'î olmak ve Mâliye Nezâret-i Celîlesi'nin intihâbıyla taraf-ı devletden nasb olunmak üzere bir me'mûra muhavgeldir.

Otuzüçüncü Madde: Umûr-ı mâliyye ve hesâbiyyede ka'immakama a'id olan vezâ'if ile mal müdirine a'id olan vezâ'if nizâmnâme-i mahsûs ile ta'yîn olunacak ve livânın umûr-ı hesâbiyyesi mal müdirinin zîr-i idâresinde olmak ve vilâyet muhâsebecisi tarafından tesviye kılınan usûlde hareket eylemek üzere bir mal kalemine ihale kılınacaktır.

Otuzdördüncü Madde: Livânın umûr-ı tahrîriyyesi Livâ Tahrîrât Müdürü nâmıyla taraf-ı devletden mansûb bir me'mûra muhavgel olub ve maiyyetinde bir tahrîrât kalemi bulunub livânın kâffe-i mükâtebât-ı resmiyyesi ve evrâkının ve kuyûdunun muhâfazası bu vasıta ile icrâ kılınacaktır.

Otuzbeşinci Madde: Ka'immakam-ı livâ maiyyetinde bir idâre meclisi olub makarr-ı ka'immakamî olan kazânın hakimi ve müfti-i belde ve ahâlî-i gayrimüslimenin ruhânileri ve mal ve tahrîrât müdirleri ve üçü müslim ve üçü gayrimüslim altı a'zâ-yı dâ'imîden mürekkeb olacaktır ve meclis-i idarenin

riyâseti ka'immakamda olub gıyâbında ka'immakam her kangısını ta'yîn ve tensîb ider ise o vekâlet idecekdir.

Otuzaltıncı Madde: Meclis-i İdâre umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve zabtiyye ve tahsîliyye ve nâfia ve muaccelât ve tapu ve ziraate da'ir mevaddın icrââtına a'id olan umûra me'mûr olub umûr-ı hukûkiyyeye müdâhale itmeyecekdir ve işbu meclisin usûl-ı müzâkeratı ve kararlarının sûret-i icrâsı nizamnâme-i mahsûs ile ta'yîn olunacaktır.

Otuzyedinci Madde: Merkez-i lîvâya merbût olan kazânın bir müdiri olub daâvîsi lîvâ meclislerinde rü'yet olunur müdir hem kazanın umûr-ı mülkiyyesine me'mûr olacak ve hemde ka'immakama umûr-ı umûmiyyede iane idüb ünvanı ka'immakam muavini olacaktır.

Otuzsekizinci Madde: Sancakda bulunacak zabtiye fırkasının âmiri lîvâ ka'immakamı olub vâlîden alacağı emre göre bunları kazâlara taksîm ve ikame eyleyeceği misüllü lede'l-hâce bir kazâdan diğerkazâyâ asâkir-i zabtiyyenin sevk ve ikamesine muktedir olacaktır. Sancakda bulunan kuvve-i zabtiyyenin en büyük zâbiti livâ zabtiyyesinin âmiri olub zabtiye nizâmnamesine tevfiikan livâ ka'immakamının emri aytında olarak hareket idecekdir.

(Fasl-ı Sâni)

(İdâre-i Livânın Umûr-ı Hukûkiyyesi)

Otuzdokuzuncu Madde: Her livâda bir hâkim olub nizâmî ve kanûnî rü'yet olunan daâvîden gayri mahkeme-i şer'iyyeye a'id olan davâların fasl ü hükmüne me'mûrdur. Hâkim-i livâ makam-ı celîl-i fetvânın intihâbı üzerine bâ-irâde-i seniyye-i şâhâne taraf-ı hilâfet-penâhîden nasb ve ta'yîn olunur.

Kırkıncı Madde: Re'is-i Livâda bir meclis-i temyîz-i hukûk olub bu meclis nizâmen kazâ temyîz-i hukûk meclislerinin rü'yet idemeyeceği veyahud kazâ temyîz-i hukûk meclislerine bade'l-rü'ye eshâbının istinâf idecekleri daâvîyi rü'yet idecekdir.

Kırkbirinci Madde: Re'is-i sancağın meclis-i temyîz-i hukûku hâkimin riyâseti tahtında olarak sûret-i intihâbları beşinci bâbda beyân olunacak olan mümeyyiz nâmıyla üçü müslim ve üçü gayrimüslim altı a'zâdan mürekkeb olacaktır vie işbu meclisde umûr-ı hukûkiyyeye vâkif taraf-ı devletden mansûb bir me'mûr-ı mahsûs bulunacaktır.

Kırkikinci Madde: İşbu meclis-i temyîz-i hukûk evvelen ahâlî-i islâmiyye a'id olub mehâkim-i şer'iyyede rü'yeti lâzım gelen ve kezalik ahâlî-i gayrimüslimeye a'id olub idâre-i ruhâniyelerinde görülen daâvî-i mahsûsadan ve sâniyen mecâlis-i cinâyâtda tedkik ve rü'yet olunan dâvalardan ve sâlisen sırf umûr-ı ticârete müteallik olub mecâlis-i ticâretde rü'yet olunan husûsatdan gayri kanunî ve nizâmî fasl ü hasm olunacak daâvînin rü'yet ve tedkîkine me'mûrdur.

Kırküçüncü Madde: Livânın meclis-i temyîz-i hukûkunda fasl ve hükm olunan daâvî hâkimin mümeyyizlerin mühürleriyle memhûr mazbata ile ka'immakama arz olunub, ka'imkam taraf-ı Devlet-i Aliyye'den me'zûn olduğu derecede hükümlerini icrâ ile da'ire-i me'zûniyyetinin hâricinde olanlarını merkez-i vilâyetin tedkîkine arz idecektir.

Kırkaltıncı Madde: Kanûn-ı Ticâret'in ta'yîn itdiği şekil ve usûlde olmak ve vezâ'if-i mürettebesini kanûn-ı mezkûrun tahdîd ettiği derecede ifâ eylemek üzere bir re'is-i mahsûs ile müteaddid a'zâdan mürekkeb olarak livânın bir meclis-i ticâreti olacaktır.

(Bâb-ı Sâlis)

(İdâre-i Umûr-ı Kazâ)

(Fasl-ı Evvel)

(Umûr-ı Mülkiyye)

Kırkyedinci Madde: Her kazâdan umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve zabtiyyeye bakmak üzere taraf-ı devletden mansûb bir müdir olub bunun birinci derecede mercii livâ ka'immakamı olacaktır. Kâffe-i evâmîr-i devletin vilâyet ve

livâ tarafından olan tenbîhâtın tenfizine me'mûr olduğu gibi ta'yîn olunan me'zûniyyet hudûdu dâhilinde ahkâm-ı dâhileyeye-i kazâyı icrâyâ me'mûrdur.

Kırksekizinci Madde: Kazânın umûr-ı mâliyyesi ya'ni varidât-ı devletin tahsîli ile merkez-i livâyâ irsâli ve masarifât-ı mukanneninin ifâsı müdirin vazîfesindedir.

Kırkdokuzuncu Madde: Kazâdan gerek umûr-ı hesâbiyye ve gerek umûr-ı tahrîriyyeye bakmak üzere bir ve icâbına göre iki nefer kazâ kâtibi olacaktır.

Ellinci Madde: Müdür-i kazâ maiyyetinde bir idâre meclisi olub müdirlerin makarrı olan kazânın hâkimi ve müfti-i belde ve ahâlî-i gayrimüslimenin re'is-i ruhânîleri ve kazâ kâtibi ve dört nefer a'zâ işbu meclis-i idârenin a'zâsı olacak ve riyâseti müdirde bulunacaktır.

Ellibirinci Madde: Madde-i ânifede mezkûr dört nefer a'zânın ikisi müslim ve ikisi gayrimüslim olmak üzere beşinci bâbda beyân olunan ka'ideyetatbîkan intihâb olunacaktır.

Ellikinci Madde: İşbu meclis-i idâre kazâca umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve zabtiyye ve tahsîliyye ve nâfia ve tapu ve ziraate da'ir mevâddın icrââtine a'id olan umûra me'mûr olub umûr-ı hukûkiyyeye müdahale itmeyecektir ve bu meclisin usûl-i müzâkeratı ve kararlarının sûret-i icrası nizâmnâme-i mahsûs ile ta'yîn olunacaktır.

Ellüçüncü Madde: Kazâda bulunacak zabtiye askerinin âmiri müdir-ikazâ olub sancak ka'immakamından alacağı emre ve zabtiye nizâmnâmesinde münderic usûle tevfikân bunları istihdâm idecektir.

(Fasl-ı Sâni)

(Kazânın Umûr-ı Hukûkiyyesi)

Ellidördüncü Madde: Her kazâda bir hâkim olub nizâmî ve kanûnî rü'yet olunan daâvîden gayrı mahkeme-i şer'iyyeye a'id olan davâların fasl u hükmüne me'mûrdur. Hâkim-i kazâ makam-ı celîl-i fetvânın intihâbı üzerine taraf-ı eşref-i hilâfet-penâhîden nasb ve ta'yîn olunur.

Ellibeşinci Madde: Her re'is-i kazâda bir meclis-i daâvî olub işbu meclis hâkim-i kazanın riyâseti tahtında olmak üzere mümeyyiz nâmıyla ikisi müslim ve ikisi fayrimüslim dört a'zadan mürekkeb olacaktır ve bunlar beşinci babda mestûr olan nizâma tatbîkan intihâb olunacaklardır.

Ellialtıncı Madde: İşbu meclis-i daâvî evvelen ahâlî-i islâmiyyeye a'id olub mehâkim-i şer'iyede rü'yeti lâzım gelen ve kezalik ahâli-i gayrimüslimeye a'id olub idâre-i ruhâniyyelerinde görülen daâvî-i mahsûsadan ve sâniyen umûr-ı cinâyete da'ir olarak cinâyet meclislerinde tedkîk ve rü'yeti iktizâ iden husûsatdan ve sâlisen sırf umûr-ı ticârete müteallik olub livâ ticâret meclislerinde görülecek olan daâvîden mâ'ada kanûni ve nezâmî fasl ü hasm olunacak davâların ve cünha ve kabahat derecesinde olub me'zûniyeti da'iresinde bulunan husûsât-ı kanûniyyenin rü'yet ve tedkîkine me'zûndur.

Elliyedinci Madde: Meclis-i Daâvîde fasl ve hükm olunan daâvî hâkim-i kazânın ve mümeyyizlerin mührüyle memhûr mazbata ile müdire bildürülüb müdir dahî me'zûn olduğu derecede hükümlerini icrâ ile da'ire-i me'zûniyetinin hâricinde olanlarını ka'immakama arz idecekdir.

(Bâb-ı Râbi')

(İdâre-i Umûr-ı Kurâ)

Ellisekizinci Madde: Her karyede her sınıf ahâlî için beşinci bâbda beyân olunan usûle tevfikân kendülerinin intihâbıyla ikişer muhtar olacaktır. Fakat bir karyede bir sınıf ahâlî yirmi haneden dîn (az) ise ol sınıfın yalnız bir nefer muhtarı olacaktır.

Ellidokuzuncu Madde: Karye muhtarânı b'ade'l-intihâb kazâ müdirine bildirilerek anın emriyle ta'yîn olunur.

Altmışınıcı Madde: Her karyede her sınıfın muhtarânı tahsîl-i emvâl işinde ve husûsât-ı sa'irede hükümetin vasıta-i icrâiyyesi olub her karyece her sınıfa a'id olan umûr-ı belediyye dahî bunlara a'idir.

Altmışbirinci Madde: Her karyede bekçi ve korucu ve sa'ir nâm ile karye zabıtası işinde bulunan adamların idâresi karye muhtarlarına a'id olub bunlar için yapılacak nizamât-ı mahsûsaya göre hareket iderler.

Altmışikinci Madde: Her karyede her sınıf ahâlî için en ziyâde on iki kişiden ve en aşağı üçneferden ibâret birihtiyar meclisi olacaktır. İşbu a'zanın sûret-i intihâbları beşinci bâbda ta'yîn olunan ka'ideye tevfikân icrâ kılınacaktır ve her karyede ahâlî-i islâmiyenin imamları ve ahâlî-i gayrimüslimenin re'is-i ruhânîleri kendü sınıflarının ihtiyar meclislerinin a'zâ-yı tabi'iyesinden olacaktır.

Altmışüçüncü Madde: İhtiyar meclisleri a'id oldukları sınıf-ı ahâlinin hisse-i virgülerinin usûlü üzere emr-i tevzî'ine nezarete ve karyece tahâret ve nezâfete ve teshîl-i ziraate müeallik husûsâtı müzakereye ve kanûnun ta'yîn itdiği derecede sulhen tesviyye olunur daâvî ve münâzaât-ı cüz'iyenin rü'yetiyle sulhen tesviyyeye me'zûndur.

Altmışdördüncü Madde: Bir karyenin umûr-ı belediyyeye ve ziraate a'id husûsâtından umûma dokunur bir madde olub da ahâlî-i karye sunûf-ı muhtelifeden mürekkeb ise her sınıfın ihtiyar meclisleri birleşerek müzâkere iderler. İhtiyar meclislerinin rü'yete me'zûn oldukları daâvî-i sulhiyye sınıfları muhtelif ahâliye müteallik ve müddea veya müddea-aleyhin mensûb oldukları ihtiyar meclislerinin a'zasından en ziyâde on iki ve en aşağı altı a'zâ ictima' iderek tesviyye ve rü'yet iderler. Meclis-i sulhda bulunacak a'zâ müddea veya müddea-aleyhin mensûb oldukları sınıfdan aded-i müsâvîde olacaktır. Ya'ni müddeanın sınıfından kaç a'zâ bulunacak ise müddea-aleyhin mensûb olduğu sınıfdan dahî ol kadar a'zâ bulunacaktır ve da'ima muhtarların en müsinni (yaşlısı) ihtiyar meclislerine riyâset idecektir.

Altmışbeşinci Madde: Muhtarânın yeddlerine (ellerine) gerek hükümetce vasıta-i icrâ olacakları mevadda ve gerek karyeye da'ir umûr-ı dâhiliyyeye da'ir ta'lîmat virilecektir. Ve muhtarânın umûr-ı mâliyyeye da'ir muamelelerine sınıflarında bulunan ahâlî mütekeffil ve zâmin olacaktırlar.

Altmışaltıncı Madde: Muhtarlar hükümetce bir kabahati zuhûr ider ise azl olunacağı misüllü ihtiyar meclisleri tarafından talep vukû'uyla dahî azl olunabilürler.

(Bâb-ı Hâmis)

(Fasl-ı Evvel)

(Kurada Cereyân İden Usûl-i İntihâbiyye)

Altmışyedinci Madde: Her karyenin on sekiz yaşından yukarı ve karyede eshâb-ı alâkadan ve tebaa-i Devlet-i Aliyye'den olan ve lâ-ekall doğrudan doruya senevî devlete elli guruş virgü viren her bir sınıf ahâlfisi senede bir def'a karyesinde ictima' iderek sınıfları muhtarlarıyla ihtiyar meclisleri a'zâsını intihâb iderler.

Altmışsekizinci Madde: Muhtar ve ihtiyar meclisi a'zâsı kezalik eshâb-ı alâkadan ve tebaa-i Devlet-i Aliyye'den olub lâ-ekall otuz beş yaşında bulunan ve doğrudan doğruya lâ-ekall senevî devlete yüz guruş virgü viren kimseden olması mukarrerdir.

Altmışdokuzuncu Madde: Beher sene karyede intihâb olunan muhtar ve ihtiyar meclisi a'zâsının sûret-i intihâblarıs intihâb etmiş olan a'zânın mühür veya işaretleriyle bâ-varaka müdir-i kazâya beyân ve tebliğ olunacaktır.

Yetmişinci Madde: Karye muhtar ve ihtiyar meclisleri a'zâsı bir sene için intihâb olunacaklar ise de ale'd-devam tekrar intihâbları ca'iz olacaktır. Muhtarlardan birinin altmış altıncı maddede muharrer olan sûretlerin biriyle azli lâzım gelüb de veyahud vefat idüb de yeri münhal kaldıkda o ihtiyar meclisleri a'zâsından fevt olanlar oldukda karyece intihâba selahiyyeti olanlar fevkalade olarak ictima' ile usûlü üzere diğelerini intihâb iderler.

(Fasl-ı Sâni)

(Kazâda Olan Usûl-i İntihâbiyye)

Yetmişbirinci Madde: İki senede bir kere kazâda müdir ve hâkim ve müftü ve hâkim ve ahâlî-i gayrimüslimenin her sınıfından re'is-i ruhânîleri ve kazâ kâtiblerinden mürekkeb bir cem'iyet tefrîk yapılub işbu cim'iyetde gerek re'is-i kazâ ahâlisinden olsun ve gerek kurada mütemekkin bulunsun senevî lâ-ekall yüz elli guruş virgü viren tebaa-i Devlet-i Aliyye'den ve otuz yaşını mütecaviz kimselerden olmak ve mümkün olduğu mertebe okur yazar olanlar tercih kılınmak üzere evvelen a'zâlık için intihâb olunacak kesân adedinin üç misline müsavî olarak nisfî müslim ve nisfî gayrimüslim olmak ve gayrimüslim sınıfı dahî ol kazâda bulunan gayrimüslim mütenevvi' ise anların sınıfları beyinde taksîm kılınmak üzere ilk senede on iki ve sonralarında altışar kimse ve sâniyen meclis-i daâvî için intihâb olunacak kesânın adedinin üç misline müsâvî olarak nisfî müslim ve nisfî gayrimüslim olmak ve gayrimüslim sınıfı dahî ol kazâda bulunan gayrimüslim mütenevvi' ise anların sınıfları beyinde taksîm kılınmak üzere ilk senede on iki ve sonraları altışar kimse tefrîk olunacaktır.

Yetmişikinci Madde: Bend-i sâbıkda ta'yîn olunan sûretlerle tefrîk olunacak kimselerin esâmisi işbu nizâmnâmeye merbût olan nizâmnâmesine tatbîkan yapılacak varaka-i matbua bâlâsına tahrîr ve zeylinde muharrer ilm ü haber ibâresi zîri kazâ mührüyle temhîr olunarak her bir karyeye irsâl olunacaktır. İşbu varaka karyeye geldikde ihtiyar meclislerinin ictimâyıyla yapılacak umûm meclisinde kıraat olunarak kazâda tefrîk olunacak zevâtdan a'zâ ve mümeyyiz olacakların adedlerinin iki misline müsâvî kimseleri ya'ni bu vechile tefrîk olunub intihâba arz olunan on iki adamın içinden sekiz neferi bi't-temyîz ilm ü haber zeyline b'ade't-tahrîr zîrde olan ibâreyi temhîr ile kazâyâ göndereceklerdir.

Yetmişüçüncü Madde: İşbu ilm ü haberlerden başka kazâda icrâ olunacak tefrîk için ol meclisde bulunan kesânın bir mazbata yapub bi't-temhîr meclis-i idârede hıfz idileceği misüllü karyede yapılacak usûl-i intihâbiyyeyi mübeyyen bir mazbata tanzîm ile zîri ihtiyar meclisleri a'zâsı taraflarından bi't-temhîr meclisde hıfz idilecektir.

Yetmişdördüncü Madde: Kuranın intihâb varakaları kazâyâ geldikde tefrik cem'iyetinde bulunmuş olan zevât ictima' ile hazır oldukları halde kazâ kâtibi ma'rifetiyle kuranın intihâb varakaları rü'yet olunarak mukaddem tefrîk olunmuş olan a'zânın her sınıfından ârâ-yı kurada ekalliyetde bulunmuş olan bir sülüsü çıkarılarak bu halde ekseriyeti câm'i olan bâkiyyesi hükümetin intihâb ideceği kimselerin iki misline müsâvî olacağı cihetle bunlar için bir mazbata yapılarak ka'immaka-ı livâya göndereceklerdir ve her karye bir re'y i'tibâr olunub en ziyâde karar re'yini kazanmış olan ekseriyet kazanmış olur.

Yetmişbeşinci Madde: Kazâların intihâbı livâya vâsıl oldukda ka'immakam-ı livâ kazânın intihâb itmiş olduğu kimselerin içinden münâsib gördüklerini meclis-i idâre a'zâlığına ve meclis-i daâvî mümeyyizliğine ta'yîn ider. İşbu intihâb ve ta'yîn maddesinde ka'immakamın idâre-i livâ meclisine müracaat itmesi re'yine muhavveldir.

Yetmişaltıncı Madde: Ka'immakam-ı livâ tarafından intihâb ve ta'yîn olunacak idare meclisi a'zâsı ve mümeyyizlerin me'mûriyyetlerini mübeyyen birer buyruldu yazılıb kendülere virilmek üzere müdirleri tarafından irsâl olunacaktır.

(Fasl-ı Sâlis)

(Livâda Olan Usûl-i İntihâbiyye)

Yetmişyedinci Madde: Her livâda ka'immakam ve hâkim-i livâ ve mal müdiri ve re'is-i livâ olan şehirde bulunan müfti ve sunûf-ı gayrimüslimenin rü'esâ-yı ruhânîleri ve tahrîrât kâtibinden mürekkeb bir Cem'iyet-i Tefrik yapılub livâda üç müslim ve üç gayrimüslimden ta'yîn olunacak altı kimsenin sınıfına göre üçer misli olmak üzere re'is-i livâdan ve gerek mülhak kazâlar ahâlîsinden olsun on sekiz kişi tefrîk olunub ve temyîz-i hukûk meclisi için dahî yine bu ka'ideye tatbîk ile tensîb olunacak zatlar ayrılub kazâ intihâbında ittihaz olunan usûle tatbîkan matbu' varaka ile kazalara gönderilerek her kazânın meclis-i idâresi ile meclis-i daâvîsi bi'l-ictima' bunlardan livâda a'zâ ve mümeyyiz olacakların adedleri iki misline müsâvî zevâtın intihâb ile intihâb varakasının zeyline tahrîr ve cümle tarafından temhîr ile livâya gönderilecektir.

Yetmişsekizinci Madde: Kazânın intihâb varakaları re'is-i livâya geldikde tefrîk cem'iyyetinde bulunmuş olan zevât ictima' ile hâzır oldukları halde tahrîrât kâtibi ma'rifetiyle kazâların intihâb varakaları rü'yet olunarak mukaddem tefrîk olunmuş olan a'zânın her sınıfından ârâ-yı kazâda ekalliyette bulunmuş olan bir sülûsü çıkarılarak bu halde ekseriyyeti câmi olan mâ-bâkiyesi hükümetin intihâb ideceği kimselerin iki misline müsâvi olacağı cihetle bunlar için bir mazbata yapılarak vâlîye gönderilecektir. Her kazâ bir re'y i'tibâr olunub en ziyâde kaza re'yini kazanmış olan ekseriyyet kazanmış olur.

Yetmişdokuzuncu Madde: Kazâların intihâbı livâdan merkez-i vilâyete vasıl oldukda vâlî işbu intihâb olunan kimselerin içinden münâsib gördüklerini a'zâlık ve meclis-i temyîz mümeyyizliğine ta'yîn ider işbu intihâb ve ta'yîn maddesinde vâlînin meclis-i idâre-i merkeziyyeye mürâcaat itmesi re'yine muhavveldir.

Sekseninci Madde: İntihâb ve ta'yîn olunacak a'zâ ve mümeyyizlerin me'mûriyyetlerini mübeyyen vâlî tarafından birer buyruldu yazılıb kendülere virilmek üzere ka'immakamlar tarafına irsâl olunacaklardır.

(Dördüncü Fasl)

(Merkez-i Vilâyet İçün Olan Usûl-i İntihâbiyye)

Seksenbirinci Madde: Merkez-i vilâyetde meclis-i idârenin a'zâ-yı tabiiyyesi olan müfettiş-i hükkâm ve muhasebece ve mektubcu ve meclis-i hukûk ve meclis-i cinâyetde bulunan daâvî me'mûrları ve merkez-i vilâyetde bulunan müfte ve kâdı ve milel-i gayrimüslime rü'esâ-yı ruhânîyyeleri, vâlînin riyâseti tahtında olarak bir meclis-i tefrîk teşkîliyle orada gerek merkez-i vilâyet merkez-i livâ olan şehirler ve gerek re'is-i livâ olan kasabalar ahâlisinden olub tebaa-i Devlet-i Aliyye'den ve senevî lâ-ekall beş yüz guruh doğrudan doğruya devlete virgü viren ve vilayetce erbâb-ı temyîz ve i'tibârdan olan okur yazar kimselerden yine a'zâ ve mümeyyizlerin adedlerinin üç misline müsâvî olarak zâtların intihâb ile re'is-i livâlara irsâl olunub livâ ve kazâ, a'zâ ve mümeyyizlerinin usûl-i intihâblarına tatbîkan livâlarda tefrîk olunacak zevâtların mazbataları merkez-i vilâyete vurûdlarında vâlî tarafından nisbet-i mukarreresine tatbîkan intihâb

olunacak zatların esâmîsi Bâb-i Âlî'ye arz ve inhâ ile bunların me'mûriyyetleri makam-ı sadâretten yazılacaktırahrîrât ile tasdîk kılınacaktır.

Seksenikinci Madde: Beher sene merkez-i vilâyetde ictimâ'ı mukarrer olan meclis-i umûmî için meclis-i mezkûrun zaman-ı ictimâ'ından birmah mukaddem (bir ay önce) her livânın hâvî olduğu her bir kazânın dört nefer a'zâsı merkez-i livâda ictimâ' ile gerek merkez-i livâ ve gerek re'is-i kazâ sekenesinden a'zâlık şerâ'itini (şartlarını) hâ'iz olan kimselerden üç kişi intihâb edecekler ve bunlar ka'immakamın inhâsıyla merkez-i vilâyete irsâl olunacaklardır. Meclis-i umûmîyi intihâb etmek için kazâlardan gelecek a'zâ her bir kazânın turûk ve maabîr ve teshîl-i ziraat ve ticârete ve husûsât-ı sa'ireye da'ir meclis-i umûmîde müzakere olunabilecek kazâ istid'âlarını intihâb olunacak meclis-i umûmî a'zasına itâ ve teslim ve o vasıta ile vâlî-i vilayete takdîm edeceklerdir.

(Madde-i Mahsûsa)

İdâre meclisi a'zâsı ve daâvî ve temyîz-i hukûk ve cinâyet meclisleri mümeyyizlerinin iki senede bir nisfı tebdîl olunub yerine çıkanlar dahî be-tekrar intihâb olunabilmesi câ'iz olmak şartıyla beher sene nisf-ı a'zâ hakkında yeniden emr-i intihâb icrâ olunacaktır. Fakat meclis-i umûmî a'zâsı sene-i sâbıkada olanlar be-tekrar intihâb olunabilmek şartıyla beher sene cümlesi yeniden intihâb olunacaktır.

Fi 7 Cemade'l-ahir sene 1281 (8 Ekim 1864) ⁸⁵

⁸⁵ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/tunavilayetinizamnamesi.htm>

İDÂRE-İ UMÛMİYYE-İ VİLÂYÂT NİZÂMNÂMESİDİR -22 Ocak 1871 (29 Şevval 1287)

(Mukaddime)

Vilâyâtın teşkilât-ı esâsiyyesi bin iki yüz seksen bir senesi şehr-i Cemâde'l-âhiresinin yedisi tarihiyle müverrehan ilân kılınan nizâmnâme ile t'ayîn kılınmış ve mahâkim-i nizâmiyye için nizâmnâme-i mahsûs vaz' ve te'sîs edilmiş olduğundan işbu nizâmnâme idâre-i mahâkimden bahs itmeyüb yalnız me'mûrîn-i icrâiyye ve mecâlis-i idâre ve belediyyenin ve nevâhi idarelerinin vezâ'ifini t'ayîn ider.

(Bâb-ı Evvel)

(Vilâyetlerin Aksâm-ı idâresi Beyânındadır)

Birinci Madde: Vilâyetler livâlara ve livâlar kazâlara ve kazâlar nevâhiye ve nahiyeler karyelere münkasım olub idâre-i umûmiyyesinin re'is ve merc'ii vâli-i vilâyetdir.

İkinci Madde: Her ş'ube-i idârede bulunan me'mûr vazîfe-i me'mûriyyetince birinci derecede mâ-fevkindeki (üstündeki) me'mûr nezdinde mes'ûl olub her me'mûra derece-i ibtidâ'iyede râc'i olan mes'ûliyyet dahî müteselsilen vâli-i vilâyete kadar müntehâ olur.

Üçüncü Madde: Vilâyetin ş'uabât-ı idâresini terkîb iden (oluşturan) me'mûrîn-i icrâiyye muavin ve defterdâr ve mektubcu ve umûr-ı ecnebiyye ve ticaret ve ziraat ve maarif müdirleri ve tarîk eminleri ile defter-i hakânî (tapu defteri) ve emlâk ve nüfus ve evkaf idarelerinin re'isleri ve alay beyinden mürekkebdir (oluşmaktadır). Livâ idâresinin re'is ve mes'ûlü mutasarrıf olub hey'et-i me'mûrîn-i icrâiyyesi muhasebeci ve tahrîrât müdiri ve defter-i hakânî me'mûrundan ve livâ hey'et-i zâbitesinin âmirinden ibâretdir. Kazâ idâresinin re'is ve mes'ûlü ka'immakam olub hey'et-i me'mûrîn-i icrâiyyesi kazâ kâtibleriyle defter-i hakânî ve emlâk ve nüfus ketebesinden ve kazâ hey'et-i zabtiyesinin âmirinden ibâretdir. Nâhiye idâresinin re'is ve mes'ûlü müdir olub idâre-i zâbitesi nâhiyenin hey'et-i zâbitesine muhaveldir. Karye idâresinin me'mûru muhtarlar olub umûr-ı hükümet ve zâbitenin re'is ve mes'ûlü zâbita me'mûrudur.

(Bâb-ı Sâni)

(Merkez-i Vilâyetde Bulunan Hey'et-i Hükümet-i İcrâ'iyyenin)

(Vezâ'if-i Me'mûresi Beyânındadır)

(Fasl-ı Evvel)

(Vâlilerin Vezâ'ifi Beyânındadır)

Dördüncü Madde: Vâlinin vezâ'ifi umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve maarif (eğitim) ve nâfia (bayındırlık) ve zabtiye ile umûr-ı cezâ'iyeye ve hukûkiyyenin icraâtından ibâret olmak üzere aksâm-ı muhtelif-i asliyyeye münkasımdır. Vâlinin giyabında vâli muavini

ve vâli muavini mevcûd değilse me'mûrin-i merkeziyye-i vilâyetden vâlinin münâsib göreceği zât vilâyete vekâlet ider.

(Kısm-ı Evvel)

(Vâlilerin Umûr-ı Mülkiyyede Olan Vezâ'ifi)

Beşinci Madde: Vâli olan kavânin ve nizâmât-ı müessisenin icrââtına nezâret (kurulu düzen ve kanunların yürütülmesini), sâniyen, bir kanûn ve nizâm husûsu ile veya merkez-i devletin emir veya karnâmesi ile mukarrer olan mevaddı icrâ (kararlaştırılmış olan maddeleri uygulama) , sâlisen, birinci derecede mutasarrıflar ile me'mûrîn-i merkeziyye-i vilâyetin ikinci derecede olanlar vasıtasıyla bi'l-cümle idâre ş'ubeleri me'mûrlarının derece-i hareket ve muamelelerini teftîş ederek idârece muzırr (zararlı) olacak hata'at veya naka'ise (hatalar ve noksanlara) muttali (haberli, bilgili) olduğu ve bu misüllü ahvâl-i ga'ilelerinin me'mûriyyetlerinden teb'aidini müstelzem bulunduğu halde me'mûr-ı muhtînin azli(kusurlu memurun görevden alınması) tedâbirini ittihaz (önlemeni almak), râbian, me'mûr-ı m'azûlün sebep-i azli bir cinayet veya cünhaya (suç) mebnî ise me'mûrin muhâkemesi inzâmnâmesine tatbîkan kendüsünün taht-ı muhâkemeye alınması hakkında emr i'tâ , hâmisen, inde't-teftîş (denetleme sırasında) müşâhade edeceği hatâ veya noksan failinin azlini mûcip (gerekiren) derecede değil ise vâk'i olan hata veya noksanı idâre-i dâhiliyyesinde tashîh (düzeltmek) ve idâre-i hâriciyyesinde tashîhini mutasarrıflara havale eyler ve me'mûrin-i mülkiyyeden intihâb ve nasbları (seçim ve atamaları) vilâyâta muhavvel olanları nizâmnâme-i mahsûsuna tevfiikan intihâb ider(yönetmeliklere uygun olarak seçer) ve mecâlis-i nevâhiyyenin (nahiye meclislerinin) zaman-ı ictim'alarını t'ayîn (belirleyerek) ile bunların krarlarını livâ mutasarrıfları vasıtasıyla kendüsünden istizân olunan (izni istenen) mevâddan nizâmât-ı umûmiyye ile vilâyât kuvve-i icrâ'iyyesine (vilâyetlerin yürütme gücüne) müteallik olanlara me'zûniyyet i'tâ idüb Bâb-ı Alî'den muhtâc istizân olan mevâdda alacağı ruhsata (izne) göre teblîgat-ı lâzimeyi icrâ eyler.

Altıncı Madde: Vâli ve vezâ'if-i mukarrere-i mülkiyyesi haricinde zuhûr idüb idâre-i mülkiyyeye taalluk iden (yönetimi ilgilendiren) mevâddan icrâsı Bâb-ı Alî'nin (İstanbuldaki merkezi hükümet) inzîmâm-ı emrine muhtâc olanları esbâb-ı mûcibe ve suver-i icrâiyyesini mutazammın mütalaanâmeler (gerekçelerini ve uygulanma yollarını kapsayan görüşlerini yazarak) ile beraber arz ve husûsât-ı adiyyeden ma'dûd bulunanları (sıradan konuları) doğrudan doğruya icrâ ider.

Yedinci Madde: Vâliler dâ'ire-i vilâyeti müddet-i teftîşin her def'ası nihayet üç ayı tecavüz itmemek üzere (geçmemek üzere) senede bir veya iki def'a devr ve teftîş iderler (denetlerler). Şu kadar ki, vekay'i-i mühimme ilcâsıyla (önemli bir olayın gerektirmesiyle) sûret-i fevkalâdede (olağanüstü bir biçimde) bir teftîşe lüzûm görüldüğü halde bu madde müddet-i kaydından müstesnâ olub (belirlenmiş zamannın dışında tutularak) fakat böyle bir halin vuk'uunda derece-i lüzûm ehemmiyeti icrası akabinde Bâb-ı Alî'ye ihbâr olunur (hemen gereği yapılarak ancak derhal hükümete durum bildirilmelidir)

(Kısm-ı Sâni)

(Vâlilerin Umûr-ı Mâliyyede Vezâ'ifi)

Sekizinci Madde: Evvelâ vilâyetin kâffe-i vâridât ve tekâlifinin tahsîlâtına (öncelikle vilâyetin bütün gelir ve vergilerinin toplanmasına), sâniyen, emvâl-i müstahsilenin idâre-i umûmiyyesine (ikinci olarak, üretilen malların genel olarak yönetimine), sâlisen, bunlardan neş'et edecek kâffe-i münâzaât ve ihtilâfâta (üçüncü olarak, bunlardan doğacak bütün anlaşmazlıklara) , râbian, umûr-ı tahsiliyye me'mûrlarının harekât ve muamelât-ı umûmiyyesine vâli tarafından nezâret olunur (dördüncü olarak, vergi memurlarının tutum ve davranışları vali tarafından denetlenecektir) .

Dokuzuncu Madde: Vilâyetin idâre-i mâliye ve tahsiliyyesi ve hey'et-i tahsiliyyenin tertîb ve istihdâmı nizâmât-ı mahsûsasına tâbi olub taksîm-i tekâlifde (verginin belirlenmesi ve bölünmesinde) zuhûr edecek münâzaât ve ihtilâfât ve müsted'iyâtın (ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar) aksam-ı umûmiyyesinde Meclis-i Umûmî-i Vilâyet'in (vilâyet genel meclisi) ve aksâm-ı husûsiyyesinde mecâlisi idârenin (idare meclislerinin) fasl-ı mahsûsunda t'ayîn olunan kavâ'idde tatbikan (kurallara göre) tahkikat ve ârâsı (oylaması) istihsâl olunduktan sonra tahkikat-ı vakıanın neticesi bilâ-vasıta (doğrudan) veya bi'l-vasıta (dolaylı) istifâ olunan tekâlifin nisbet-i umûmiyyesine (verginin genel oranına) halel (zarar) gelmeyecek sûrette t'adîlini müstelzem olur ise (değiştirilmesini gerektirirse) doğrudan doğruya vâli tarafından icrâ kılındıktan sonra suver-i icrâiyye (uygulama) Mâliye Nezâreti'ne tebliğ edilir. Nisbet-i umûmiyyesinin tağyîrine (bozulmasına) karar verilecek her nev'i tekâlifin tağyîr nisbeti ve bi'l-vasıta ve bilâ-vasıta tahsîl olunan vâridâtdan cüz'î ve küllî bir meblağın terk veya affı lâzım geldikde icrâsı her halde taraf-ı devletden istizâna muallaktır (devletin iznine bağlıdır).

Onuncu Madde: Umûr-ı idâre ve ihtiyâcat-ı umûmiyye-i vilâyet için her vilâyetin bûdçesinde mahsûs ve muayyen olan mebâliğin haricinde cüz'î ve küllî bir masrafa lüzûm göründükde evvel emirde esbâbının beyânıyla bu taraftan istizân olunacak ve me'zûniyyet-i resmîye verilmedikce bir akça sarf olunmayacaktır.

(Kısm-ı sâlis)

(Vâlilerin Umûr-ı Maarif ve mevâdd-ı Nafiada Vezâ'ifi)

Onbirinci Madde: Nizâmât-ı mahsûsası mûcibince dahil-i vilâyetde t'alîm ve terbiye-i umûmiyyenin ve ticaret ve ziraat ve sanâyiin istihsâl-i esbâb-ı terakkisi (gelişmesinin sağlanması) ve turuk-ı umûmiyyenin inşâ ve t'amiri ve mevâki-i sahiliyyede liman ve rıhtımlar te'sîs ve tanzîmi ve cedveller küşâdı ve nehir ve göllerin tathîri ve sıhhat umûmiyyenin hıfzı (korunması) ve arazî-i muattalanın (terkedilmiş tarım topraklarının) i'mârı ve ahvâl-i memleketin istatistik ka'idesi üzere tahkik ve cem' ve tedvîni ve menâfi-i umûmiyye ve i'tibâr ve idhâr sandıkları ihdâsı ve hastahaneler ve şirketler ve fabrikalar küşâdı maden ve ormanların tevfir-i menâfi ve muhafazası birinci derecede vâliyle muhavvel olub (havale edilmiş olup) bu vezâ'ifden her birinin ifâsı derece-i sâniyyede müteallik-i aleyhi olan (ilgili olduğu)dâ'ire ve idârelere havâle olunur.

(Kısm-ı Râbi')

(Vâlilerin Umûr-ı Zâbitede Vezâ'ifi)

Onikinci Madde: Kuvve-i zabtiyyenin (kolluk gücünün) nizâm-ı mahsûs dâ'iresinde istihdâm ve idâresiyle turuk ve maabirin istihsâl-i emniyeti (yolların güvenliği) ve huzûr ve asâyiş-i ahâlinin vikayesi (korunması) ve alel-ıtlak kavanîn ve nizâmat-ı müessisenin t'ayîn eylediği ahvâlden dolayı devlet ve memleket ve şahıs aleyhinde hareket edenlerin istisâli ve emniyet-i belediye ve umûmiyye hakkında her dürlü teftîşât (denetlemeler) ve tahkikatın icrâsı husûslarında vâle mes'ûldür (sorumludur).

Onüçüncü Madde: Vâliler dâ'ire-i vilâyetde devletin veya ahâlinin hukuk ve emniyet ve menâfiini dahilen veya haricen ihlâl edecek cüz'î ve küllî bir hareket zuhûrunda (ortaya çıktığında) öyle bir vak'anın münşâ ve sûret-i vuku'unu derece-i kuvvet ve şekli derhal Bâb-ı Alî'ye arz iderek tedâbir-i külliyyede t'almât-ı mukteziyyeye muntazır olurlar (bütün önlemleri almaya hazır olurlar). Şu kadar ki, mes'ûliyyet-i asliyye i'tibâriyle emniyet-i umûmiyye ve husûsiyyeye müterettüb olan kâffe-i tedâbir-i muvakkatenin ittihaz ve icrâsına ve ol halde ale'l-acele lüzûmu tahakkuk edecek masarîfin onuncu maddede mûnderic olan takayyüdâtın haricinde ve kendü mes'ûliyyetleri tahtında olarak heman ifâsına me'zûn (izinli) olub fakat keyfiyeti (durumu) bu tarafa derhal bildireceklerdir.

Ondördüncü Madde: Bir vilâyetin asayişini ihlâl edecek hâdisât ve harekâtda asakir-i zabtiyyenin iktidarları da'iresinden haric olan kuvve-i vakıa için (büyük olaylar) efrâd-ı nizâmiyye istihdâmı taht-ı mecbûriyyetde görüldüğü halde vâli tarafından esbâb-ı mecbûriyyetin beyânıyla asakîr-i nizâmiyyenin en büyük zâbitine bir sened-i resmî i'tâ olunduktan sonra kuvve-i mukteziyye-i askeriyye sevk ve istihdâm kılınur.

(Kısm-ı Hâmis)

(Valilerin Umûr-ı Cezâ'iyye ve Hukukiyye İcrââtında Vezâ'ifi)

Onbeşinci Madde: Asayiş-i umumi veya husûsiyi ihlâl iden eşhas (genel ve özel güvenliği bozan kişiler) hakkında kanunen hükme selahiyyeti (yetkisi) olan mahkeme tarafından bir hük-i kanûnî l-hak olub da mehâzîr-i mülkiyye ve mahsûsadan fevklade bir hal sebebiyle Bâb-ı Alî'den istizâna taallikinde mahzûr görünür ise ol hükmün vâliler tarafından icrâsı câ'izdir fakat esbâb-ı mûcibesini derhal Bâb-ı Alî'ye arz itmek lâzımdır.

Onaltıncı Madde: Merkez-i vilâyet mehakiminin mevâdd-ı cezâiyye ve hukukiyyeye da'ir verdikleri ilâmâtdan (cezalardan) usûl-i muhakeminin t'ayîn eylediği kavâ'id (kurallara) göre Dersaadet'e (İstanbul'a) müracaatları icab itmeyenleri vâlileri tarafından icrâ olunur.

(Fasl-ı Sâni)

(Vâli Muavinlerinin Vezâ'ifi)

Onyedinci Madde: Vilâyetin hükümet-i icrâ'iyye-i umûmiyyesine muavenet itmek (yardımcı olmak) vezâ'ifi vâli muavinine aiddir. İşbu vezâ'if vâlinin fasl-ı evvelde münderic vezâ'ifinden t'ayîn ve irâe ideceği her nev'i husûsata muavenet itmek ve devâ'ir-i vilâyetden vâliye gelecek muharrerâtın (yazışmaların) ve vâlinin me'zûn ideceğe sâ'ir mekatib (mektuplar) ve evrakın mütalaası ve müteallik oldukları da'ireye havalesi (ilgili oldukları dairelere gönderilmesi) ile beraber havale ettiği evrak hülasaarını (özetlerini) vilâyet evrak idaresi vasıtasıyla vâliye itâ eylemek (göndermek) ve umûr-ı dahiliyye-i vilayete a'id evrak üzerine makam-ı vilayete terettüb iden r'ey ve kararları tahrîr ve işaretle bunlardan lüzûm gördüğü şeylerin bizzat vâlinin r'ey ve işaretine arz ve taallik itmek maddeleriddir. İşbu muavinlik vezâ'ifinin diğer bir me'mûriyyet-i merkeziyyeye tevfiiz ve ilâve edilmesi dahî mücâzdir.

(Fasl-ı Sâlis)

(Defterdârların Vezâ'ifi)

Onsekizinci Madde: Defterdârların veza'ifi umûr-ı maliyye-i vilâyât nizâm-nâmesinin t'ayîn ettiği ahkâmın icrââtından ibaret olub umûm me'mûrin-i vilâyetden umûr-ı mâliyece nizâmât ve kavâ'id-i hesâbiyyeye tevfiik hareket etmeyenler olduğunda o misüllü nizâm ve ka'ideye muhalif görünen halin derecesiyle ıslahı emrinde mütalaasını ve muhasebeci ve mal müderlerinin intihâb ve azilleri hakkında olan mülâhazâtını vâli-i vilâyete tebliğ ve ihtâr ider.

(Fasl-ı Râb'i)

(Mektubcuların Vezâ'ifi)

Ondokuzuncu Madde: Mektubcunun vezâ'ifi vilâyetin kâffe-i mükâtebâtının (bütün yazışmalarının) idaresi ve kuyûdunun (kayıtlarının) cem' ve muhafazası maddeleri olub umûr-ı tahrîriyyeyi ma'iiyyetinde bulunan mektûbî kalemi ve umûr-ı kuyûdiyyeyi vilâyet evrak müdiri nâmiyle mansûb (atanmış) olan me'mûr-ı mahsûs vasıtasıyla ifâ ider.

Yirminci Madde: Matbaa-i vilâyetin idâresi ve vilâyet gazetelerine taraf-ı hükümetden sûret-i resmiye ve gayri-resmiyede bir madde derc ve tahrîr itdirilmesi lâzım geldikde müsveddelerinin tanzîm ve tedkîki mektubcuya muhavveldir.

Yirmibirinci Madde: Mektubcu mektûbî-i vilâyet kaleminden kaleme alınacak müsveddâtı mektûbî muavininin imzasıyla kabul ve kendisi rü'yet ve tashih (görüp düzeltir) veya re'sen tanzîm itdiği kâffe-i müsveddâta imzasını vaz' eyleyecektir (imzasını koyacaktır).

(Fasl-ı Hâmis)

(Umûr-ı Ecnebiyye Müdürlerinin Vezâ'ifi)

Yirmiikinci Madde: Umûr-ı ecnebiye müdirinin veza'ifi vilâyetin umûr-ı hariciyesinden dolayı vâlinin re'y ve emri tahtında olarak konsoloslarla muhabere ve mükalemeden (haberleşme ve görüşme) ve kendüsüne havale olunan mesâlih-ı ecnebiyye hakkında ahkâm-ı ahdiyye ve kava'id-i düveliyyeye müteallik mülâhazatını ve mütalaât-ı mahsûsasını (vilâyetin devletin dış politikasını ilgilendiren konularını uluslararası antlaşmalar ve kuralları gözönünde bulundurmak suretiyle görüşlerini) şifâhen ve tahrîren (yazılı ve sözlü olarak) vâliye tebliğ ve ihtâr itmekden ibâretidir.

(Fasl-ı Sâdis)

(Ziraat ve Ticaret Müdürlerinin Vezâ'ifi)

Yirmiüçüncü Madde: Ziraat ve ticaret müdirinin vazifesi evvelâ dahil-i vilâyetde her mahallin mevki-i coğrafisi ve kabiliyyet-i tabiiyesi (doğal kaynakları ve durumu) icâbınca mevâdd-ı ziraiyyece fennen ve amelen iktizâ edecek tanzîmatı, sâniyen, vilâyetin terakki-i ticaret-i umumiyyesine â'id kâffe-i tedâbiri (bütün önlemleri) tedkik ve keşf ve t'ayîn ile tahrîren (yazılı olarak) vâliye tebliğden, salisen, idhlât ve ihrâcât ve mevâdd-ı ziraat-i vilâyete müteallik tedkikat ve ma'lûmatın zabt ve cem' ve tedvîninden ve râbian, terakki-i ticaret ve ziraat hakkında olan icraâta nazaretten ibâretidir.

Yirmidördüncü Madde: Ziraat ve ticaret müdiri yirmi üçüncü maddede münderic (yazılı) ahval hakkında vuku' bulacak icraatının her sene nihâyetinde (sonunda) bir fezlekesinin yapub Bâb-ı Alî'ye takdîm olunmak üzere vâli-i vilâyete itâ eyler.

(Fasl-ı Sab'i)

(Maarif Müdürünün Vezâ'ifi)

Yirmibeşinci Madde: Maarif müdirinin veza'ifi vilâyet Meclis-i Maarifine riyâset etmek ve vilâyetin maarife müteallik mesâlih-i câriyyesine ve ıslahat-ı mukarrerinin (kararlaştırılan reformun) icrâat-ı filliyyesine ve maarif nizâmnâmesi ahkâmının (hükümlerinin) ve maarif nezâretinden alınacak t'alimâtın tamamı-i icrasına ve merkez-i vilâyşetde bulunan mekteb ve kütübhânelerin ve ale'l-husus i'dadiyye ve mekatib-i sultaniyye ve aliyenin teftişine ve vilâyet maarifi tahsîsatının (ödeneginin) kaar ve nizâmı da'iresinde sarf ve ist'imaline nezaret ve dikkat eylemek husûslarından ibâret olub idâre-i tahsîsât bahsinde birinci derecede mes'ûliyyet (sorumluluk) kendüsüne a'iddir.

Yirmialtıncı Madde: Maarif müdiri bir sene içinde dahil-i vilâyetde terbiye-i umumiyyeye vak'i olan icraât ve ıslahatın fezlekesini yapub Bâb-ı Alî'ye takdîm kınmak üzere vâliye itâ eyler.

(Fasl-ı Samin)

(Tarik Eminlerinin Vezâ'ifi)

Yirmiyedinci Madde: Tarik eminlerinin (yol eminleri) vezâ'ifi amele-i mükellefeyi evkat-i mukarreresinde (önceden kararlaştırılan zamanda) celb ve cem'den ve tariklerin muhassesat ve sarfiyatını ve anlara a'id umûr-ı hesâbiye ve kaydiyyeyi idareden ve amele-i mükellefenin mahsûl-i ameliyat ve bakiye-i hidematına (çalışmalarına ve kalan hizmetlerine) ve bekayâ-yı nakdiyyeye da'ir defâtiri (defterleri) vakt-i muayyeninde vâliye itâdan ve vilâyet hendese idaresinin keşfiyyâtına veyahud i'mâlâta müteallik olan edavat (yol yapım ve keşfi için gerekli olan aletler) ve esbâb-ı istihzârdan ve i'mâlâtın hüsn-i cereyanı (yol yapımının iyi yürütülmesi) hakkında mütalaatını tahriren (yazılı olarak) vâliye tebliğden ve turuk-ı umumiyeye ve hususiyenin (genel ve özel yollar) umûr-ı fenniyyesine (mühendislik işlerine) ve me'mûrin-i fenniyye ve inşâiyyesinin idaresine da'ir olub nizâmen icrââtı veya nezareti vilâyet baş mühendisine a'id olan mesalih (sorunlar) haricinde her nev'i umûr-ı idare-i turuku ifâdan ibaretdir.

Yirmisekizinci Madde: Tarik emini yirmi yedinci maddede münderic ahval hakkında vâk'i olacak icrââtın her sene nihayetinde bir fezlekesini yapub merkez-i hükûmete takdîm itmek üzere vâliye itâ eyler.

(Fasl-ı Tâsi')

(Vilâyet Defter-i Hâkânî Müdürlerinin Vezâ'ifi)

Yirmidokuzuncu Madde: Vilâyet defter-i hâkânî müdirinin vezâ'ifi ale'l-ittlak idâre-i emlâk ve arazî ve nüfus hakkında ve emlâk ve arazînin muamelât ve tasarruf ve temlikî zımında me'i olan kavânin ve nezâmât ve t'alimat ahkâmının teftiş ve icrâsı ve livâ ve kazalarda bulunan me'mûrların muamelâtına nezâretle içlerinden idarenin nizâmât-ı asliye ve hesâbiyyesine muhalif hareket idenler olduğunda ıslahına müteallik olan mütalaasının ve şubât-ı idare (idarenin şubeleri) me'mûrlarının intihab (seçimi) ve azilleri hususunun tahrîren (yazılı olarak) vâliye tebliğ ve ihtârı maddeleridir.

Otuzuncu Madde: Defter-i hakanî müdiri bir sene içinde vezâ'if-i me'mûriyyetine â'id icrââtın bir fezleke-i mahsûsasını yapub vâli-i vilâyete itâ eyler.

(Fasl-ı Âşir)

(Emlâk ve Nüfus İdâreleri Me'mûrlarının Vezâ'ifi)

Otuzbirinci Madde: Emlâk ve nüfus me'mûrlarının vezâ'ifi nizâmât-ı mahsûsası mucibince (kendi yönetmeliği gereğince) dahil-i vilâyetde umûm emlâk ve onlara tâbi olan (bağlı olan) şeylerin cins ve nev'i ve adedini ve varidât-ı seneviyye ve tekâlif mertebesini (yıllık gelir ve vergilerin derecelerini) hâvî olar kuyûd-ı esasiyye-i mahalliyyenin idaresinden ve tekalifât-ı şahsiyye (kişisel vergiler) hülâsalarının evkat-ı

muayyene ve mukteziyesinde (belirli ve gerektiği zamanlarda) tanziminden ve tekâlif ve umûm nüfusa a'îd kuyûdun (kayıtların) cem' ce tedvîninden (biraraya getirilmesinden) ve emlâkın tağayyürât ve ferağ ve intikalatına (malların satılması el değıştirmesi) ve nüfus-ı umûmiyyece mevâlid ve vefiyyât (doğum ve ölüm) ve nakliyâta (yer değıştirmesine) a'îd olan vukuât kuyûdunun idâresine ve mürûr tezkerelerine (geçiş tezkeresi,iç pasaport) ve pasaportlara müteallik muamelâta nezaretten ve fusul-ı âtîde (yukarıdaki fasıllarda) beyân olunan ahkâma göre mecâlis-i idâre kararlarıyla kendilerine a'îd olacak mevaddı icrâdan ibâret olacaktır.

(Fasl-ı Hadi-i Aşir)

(Evkaf Müdürlerinin Veza'ifi)

Otuzikinci Madde: Evkaf müdirlerinin veza'ifi evvelâ emvâl-i evkafın tahsiliyle (vakıf mallarının toplanması) evkat-ı muayyenesinde hazine-i evkafa irsâlınden (belirlenmiş zamanlarda vakıf hazinesine yollanması) sâniyen, me'hûzât ve medfû'âtın idare-i hesabiyye ve kaydiyyesinden , sâlisen, her sene evkaf-i mülhaka mütevellileri hesaplarının rü'yetiyle fazla-ı evkafdan nizâmen hazineye ve muhasib ve muharrirlere a'îd rûsûmun (vergilerin) istifasından (alınmasından), râbian, evkaf-ı mazbûtenin t'amîrât ve mübayaâtından (onarım ve alımlarından), hamisen, tevcîh-i cihat ve veza'ife müteallik muamelât ile meşrût-ı aleyh olmayan vakıfların tahkîk ve tedkikinden ve sâdisan, sandık idarelerine ve ferağ ve intikalât ve mahlûlâta (bir malın mirasçısı olmayıp boş kalması halinde mahlûl sayılması) nezaretten ve umûm evkaf hakkında evkaf nizâmâtının muhâfaza-i ahkâmından ibâretdir.

Otuzüçüncü Madde: Evkaf müdirleri madde-i sabıkada muharrer (önceki maddede yazılı) veza'ifi fi 19 Cemade'l-ahir 1280 tarihinde vaz' olunan (konulan) nizâm ahkâmına tevfiik iderler.

(Fasl-ı Sâni-i Aşir)

(Alay Beğlerinin Veza'ifi)

Otuzdördüncü Madde: Vilâyetin hey'et-i zabtiyyesinin mes'ûliyyet-i umûmiyyesi alay beğine a'îd olub veza'ifi Zabtiye Nizamnâmesine ve t'alimât-ı mahsûsasına tâb'idir.

(Bâb-ı Sâlis)

(İdâre-i Mülhakat Beyânındadır)

(Fasl-ı Evvel)

(Livâ İdâresi Beyânındadır)

Otuzbeşinci Madde: Livâ mutasarrıfları umûr-ı mülkiyye ve maliye ve zabtiyenin idâresine veğ ahkâm-ı cezâ'iyye ve hukukiyyenin me'zûniyyet-i nizâmiyyesi da'iresinde icrâatına me'mûr olub bâb-ı sanide t'ayîn kılınan veza'ifin idâre-i livâyâ taalluk iden

kısımında vülât ile (valilerle) mes'ûliyetleri müşterekdir (sorumlulukları ortakdır)ve nevâhi mecâlisinin vâli-i vilâyetden bilâ-istizân t'ayin-i zaman-ı ictimâ'ı ve mecâlis-i mezkûre kararlarından kazâ ka'immakamları vasıtasıyla istizân olunacak mevaddın mühimm olanlarının taraf-ı vilâyetden alacağı me'zûniyet üzerine nizâmât-ı umûmiyye ile idâre-ilivâya a'id olanlarının lede'l-hâce (gerektiğinde) meclis-i idâre-i livâ kararıyla icrasına me'zûniyet i'tâsı dahî mutasarrıfların vezâ'ifi iktizâsındandır.

Otuzaltıncı Madde: Mutasarrıflar vâliden alacakları evâmir (emirler) ve t'alimâtı infâz ideceği gibi kavaninin cereyânına ve ale'l-umûm me'mûrîn-i livânın harekâtına nezaret iderek kanun ve nizâma muhalif hareket idenler olduğunda öyle bir halin derecesini ve ıslahı hakkında olan mütalâasını ve umûr-ı nâfiada ve vezâ'if-i vilâyetin idâre-i livâya taalluk iden cihetleri hakkında tedkikat ve teftişât mütevâliyyesini vâliye tebliğ iderler.

Otuzyedinci Madde: Livâ muhasebecisinin vazifesi umûr-ı mâliye-i vilâyet nizâmnamesinin t'ayin itdiği ahkâmın idare-i livâya taalluk iden kısmının icrâatından ibaret olub idâre-i hesâbiyye defterdar-ı vilâyetin vâli vasıtasıyla mutasarrıfa tebliğ ideceği t'arifnâmelere tevfiğ olunur.

Otuzsekizinci Madde: Livâ tahrirât medirinin vazifesi livânın kâffe-i mükatebatının (Bütün yazışmalarının) idâresi ve kuyûdunun cem'i ve muhafazası(toplanması ve korunması) maddesi olub umûr-ı tahrîriyyeyi ma'iyetinde bulunan tahrîrât kalemi ve umûr-ı kuyûdiyyeyi kalem-i mezkûr hey'etinde muntehib me'mûr-ı mahsûs vasıtasıyla idâre ider.

Otuzdokuzuncu Madde: Livâ defter-i hâkani me'mûrunun vazifesi yirmi dokuzuncu maddenin idâre-i livâya taalluk iden kısmının icrâatı olub idârenin umûr-ı müteferriasını vilâyet defter-i hâkanî müdürünün vasıtasıyla mutasarrıfa tebliğ ideceği t'arifnâmelere tevfiğ ider.

Kırkıncı Madde: Livâ emlâk ve nüfus me'mûrları dahî nüfus ve emlâk idâre-i umûmiyyesine da'ir otuz birinci maddede muharrer veza'ifin idâre-i livâda icrâatı ve merkez-i livâya merbût olan (bağlı olan) kazânın mürûr tezkereleri ve pasaportlar muamelâtının usûl-i umûmiyyebine tevfiğ doğrudan doğruya idâresidir ve vezâ'if-i esasiyyenin envâ'ı ve derecâtı nizâmât-ı mahsûsaya tâb'idir.

Kırkbirinci Madde: Livâ hey'et-i zabtiyyesinin mes'ûliyet-i umûmiyyesi livâda bulunan en büyük zabtiye zabıtine muhavveldir.

Kırkikinci Madde: Livâ hey'et-i zabtiyesi âmirinin vezâ'ifi zabtiye nizâmnamesine ve t'alimat-ı mahsûsasına tâb'idir.

(Fasl-ı Sâni)

(Kazâ İdâresi Beyânındadır)

Kırküçüncü Madde: Kazâ ka'immakamları umûr-ı mülkiyye ve mâliyye ve zabtiyyenin idâresine ve ilâmâtın me'zûniyyet-i nizâmiyyesi dâ'iresinde icrââtına me'mûr olub otuz beşinci ve otuz altıncı maddelerde mutasarrıflar hakkında muayyen olan vezâ'ifin idâre-i kazâyâ taalluk iden kısmı ka'immakamlara â'iddir.

Kırkdördüncü Madde: Nevâhi müdirlerinin fasl-ı mahsûsunda beyân olunan ka'ideye tevfiikan intihâbı ve mecâlis-i nevâhinin mutasarrıf livâdan bi'l-istizân (izin alarak) evkat-ı muayyenede (belirli günlerde) celb ve cem'ine ruhsat itâsı ve mecâlis-i mezkûre (adı geçen meclisler) kararlarından kendüsüne ihbâr ve ifâde olunan mevaddın meclis-i idâre-i kazâda b'ade'l-müzâkere (görüşüldükten sonra) ve inde'l-icâb (gerektiğinde) merkez-i livâdan istizân ile icrâsı ve nevâhi dâ'irelerinin teftişi dahî ka'immakamların cümle-i vezâ'ifindendir.

Kırkbeşinci Madde: Kazâ mal müdirinin vazifesi umûr-ı maliyye-i vilâyet nizâmnâmesinin t'ayîn itdiği ahkâmın (hükümlerin) idâre-i kazâyâ taalluk iden kısmının icrââtından ibâret olub idâre-i hesâbiyye livâ muhâsebecisinin mutasarrıf vasıtasıyla ka'immakama tebliğ ideceği t'arifnâmelere tâb'idir.

Kırkaltıncı Madde: kazâ idâre kâtiblerinin vezâ'ifi ka'immakamlığın kâffe-i mükâtebatının idâresi ve kuyûdunun cem'i ve muhâfazası olub kazâ idâre kâtibleri kaç kişi olur ise olsun umûr-ı tahririyye ve kuyûdiyyede vezâ'if-i müştereke (ortak sorumluluk) ile mükellef ve icâb itdikce kazâ meclis-i idâre ve daaviyyesinin (kazâ idare ve dava meclisi) ve sâ'ir devâ'irin (ve riğer dairelerin) her nev'i umûr-ı kalemiyyesine dahî ka'immakamın emriyle muavenet (yardım) itmeğe mecbûrdurlar.

Kırkyedinci Madde: Kazâ emlâk ve nüfus me'mûrlarının vezâ'ifi evvela tahrîr-i umûmî defterlerinin muhâfaza , sâniyen, emlâk ve nüfus vuku'âtını mübeyyen sûret-i dâ'imede cereyân idecek tahkikat-ı resmiyye ve nizâmât-ı mevzû'a mucibince cedveller tanzîm ve kazânın mürur tezkerleri ve pasaport muamelâtını usûl-ı mahsûsasına tevfiikan idâre itmekdir.

Kırksekizinci Madde: Kazâ hey'et-i zabtiyyesinin mes'ûliyyet-i umûmiyyesi kazâda bulunan hey'et-i zabtiyyenin en büyük zabıtine muhavveldir.

Kırkdokuzuncu Madde: Kazâ hey'et-i zabtiyyesi zâbitinin vezâ'ifi zabtiye nizâmnâmesine ve t'alîmât-ı mahsûsasına tâb'idir.

(Fasl-ı Sâlis)

(İdâre-i Nevâhiye Dâ'irdir)

Ellinci Madde: Her kazânın dahil-i dâ'ire-i idâresi olan karye (köy) ve çiftlikler kurub ve münâsebetlerine göre (yakınlık ve ilişkilerine göre) bir yahud müteaddid dâ'ireye taksîm olunacak ve işbu dâ'irelere nâhiye itlak idilecektir (denilecektir).

Ellibirinci Madde: Her nâhiyenin bir merkez-i idâresi olub dâ'ireye oradan nezâret olunacaktır. İşbu merkezlerin kurâ-ı mülhakaya (kendisine bağlı köylere) en zeyâde münâsib ve kabil olan noktada bulunması meşrûtdur.

Ellikinci Madde: Dahil-i dâ'ire-i idâresi olacak karye (idare merkezi içerisinde olacak köy) ve çiftliklerde la-ekall (en az) beş yüz nefer nüfus zikur (erkek) bulunmayan mahaller nâhiye itibâr olunamaz (nahiye olarak kabul edilemez).

Ellüçüncü Madde: Nevâhi dâ'irelerinin makarr ve hudûdu (yönetim merkezi ve sınırları) kazâlar mecâlis-i idâresinde kararlaştırıldıktan ve livâ idâre meclislerinde tedkik ve tasdik olunduktan sonra meclis-i umumî-i vilâyetin müzâkeresine konularak oradan bâ-mazbata (mazbata ile) istizân ile müteallik buyurulacak irâde-i seniyye (padişahın onayı) üzerine t'ayîn ve tahdîd idilecektir.

Ellidördüncü Madde: Her nâhiyenin bir müdiri olub fasl-ı mahsûsunda gösterilen sûretde idâre-i nâhiye meclisi nâmıyla bir hey'et-i müşâveresi (danışma kurulu) dahî bulunacaktır.

Ellibeşinci Madde: Nâhiye müdirliğine t'ayîn olunacak olanların evvelâ bir cinayetle mahkûm veya hukûk-ı medeniyyeden kanûnen mahrûm olmaması, sâniyen, oldukça okuyub yazması olması, sâlisen, sui-şöhretle müştehîr bulunmaması (kökü isimle tanınır olmaması) ve râbian, yermi beş yaşını mütecâvüz (geçmiş) bulunması meşrûtdur (şarttır) ve me'mûriyetleri dahiliye nezâreti canibinden (tarafından) tasdik olunacaktır.

(Nevâhi Müdürlerinin Vezâ'ifi)

Ellialtıncı Madde: Nevâhi müdirlerinin vezâ'if-i mülkiyyesi kavânin ve nizâmât ve evâmir ve tenbihât-ı devletin neşr ve ilân ve mevlûdât ve vefiyyâta ve verese-i sagire ve gâ'ibesi olanlara dâ'ir muhtarların icrâ eyledikleri tahkikatın ve arazi-i mahlûlât ve mektûbâtı husûsunda vuku' bulacak ihbârâtın (haberlerin) ve muhtarlarla ihtiyar mecâlisi intihâbâtının (seçimlerinin) ve bunların sûret-i hareketlerinin teftiş ve kazâya tebliğ ve muhtarlarla ihtiyar meclisleri ve umûr-ı tahsîliyye (vergi toplama işleri) ihzârîyye me'mûriyeti aleyhinde efrâd-ı ahâli tarafından vuku'a gelebilecek şikâyatın (şikayetlerin) tahkik ve menşe' (kaynakları) ve hakayıkıyla (gerçek şekilde) ka'immakam-ı kazâya ihtârı ve amele-i mükellefenin celb ve cem'inde (işçilikle yükümlü olanların çağırılması ve toplanmasında) ve nizâmât-ı umûmiyyeden kuraya (köye) taalluk

iden mevâdda nezaret-i mahsûsa icrâsı ve seküstro ve protestoların mahallerine tebliğ itdirilmesi ve meclis-i nâhiyenin ictimâ'at-ı m'utâdesinde (düzenli toplantılarında) riyâset idüb (başkanlık ederek) verilen kararların kazâ ka'immakamına tebliğiyle ve verilecek ruhsat me'zûniyyet derecesinde icrââtın kuraya beyânıyla muhâfaza-i hüsn-i cereyânı (iyi bir şekilde uygulanmasını gözetmek) maddeleridir.

Elliyedinci Madde: Vezâ'if-i zabtiyyesi vuku'ât-ı cinâyâtı tahkikat-ı evveliyeye icrâsıyla kazâya ihbâr ve kazâ ka'immakamlığı tarafından muhâfaza-i emniyyet-i nâhiyeye müteallik vâk'i olacak tenbîhatı icrâ itmek ve vazife-i mâliyyeleri tahsildâr ve mültezimleri (vergi toplayan görevliler) harekâtına ve emvâl-i mürettebe tevzî pusulalarını karye muhtarlarına taksîm ve i'tâ ile bi'l-vasita ve bilâ-vasita (dolaylı, dolaysız) alınan emvâlin cibâyetine nezâret eylemek husûslarıdır.

Ellisekizinci Madde: Nâhiye müdirleri her nev'i cezâ-yı kanûniyi icrâdan ve âdem habs ve tevkîfinden (adam hapis etmek ve tutulamaktan) ve davâ görmekden ve ihtiyar meclislerine a'id vezâ'ife müdâhaleden memnû' (karışamayacak) ve vezâ'if-i muayyenesi (belirlenen görevleri) haricinde cüz'î ve küllî (büyük, küçük) icrââtdan kanunen mes'ûl (sorumlu) olacaktır.

(Fasl-ı Râb'i)

(İdâre-i Karye)

Ellidokuzuncu Madde: Nevâhi da'irelerinde ve merkez-i nevâhi olan her karyenin (köyün) icâbı kadar muhtarları ve ihtiyar meclisi olup bunların intihâb (seçimi) ve müddet-i me'mûriyyetleri (görev süreleri) ve ahvâl-i müteferriasi teşkilât-ı vilâyet nizâmnâmesi ahkâmına tâb'idir.

(Muhtarların Vezâ'ifi)

Altmışınıcı Madde: Muhtarların vazifesi nâhiye müdiri tarafından kendülerine tebliğ olunan kavânin ve nizâmât ve evâmir-i hükümetin mensûb oldukları karyelerde i'lânı ve sekene-i karyeye (köy sakinlerine) tarh olunan emvâl-i devletin (devlet tarafından konulan vergilerin) ihtiyar meclisleri kararı ve müdir-i nâhiyenin göndereceği tevzî pusulaları (kime ne kadar vergi konulduğuna dair belge) mucibince istihsâl ve cem'i ve hükümet m'arifetiyle celb ve ihzâr olunacak kimseler hakkında gönderilen celb pusulalarının tebliğ ve kangı (hangi) gün hükümete gidecekleri, götürülen her kim ise ana ifadesi ve taraf-ı hükümetden emr olunan kişilerin kefile rabtı (kefile bağlanması) ve seküstro ve protestoların tebliği ve mürur tezkeresi ahz idecek (alacak) olanlara usûlü vechiyle ilm ü haber verilmesi ve karye ve çiftliklerde vâk'i olan mevlüdât ve vefiyat (doğum ve ölüm) ve evkat-ı muayyenesinde nâhiye müdirliğine ihbârı ve verese-i sagîre (küçük carislere) veya gâ'ibesı olduğu halde vefat idenler hakkında müdir-i nâhiyeye m'alûmât i'tâsı ve cerh ve katil (yaralama ve öldürme) maddelerini nâhiye müdirliğine acilen bildürüb cârih ve katillerin (yaralayan ve öldürenlerin) hükümete teslimine imkânı mertebede muavenet (yardım) ve arazî-i mahlûle ve mektûme (boşalmış ve terk edilmiş tarım toprakları) ve muamelât-ı intikaliyyesi rü'yet olunmayan müstemlekât ve nizâma mugayyir (aykırı) olan inşâat için nâhiyeye m'alûmât i'tâsı ve bekçi ve korucu ve sa'ir

nâm ile karye zabitesinde bulunmak üzere ihtiyar meclisleri tarafından intihâb (seçilecek) adamlara nezâretle kendülerine havale olunan umûr (işler) ve mesâlih-i sa'îrenin (diğer meselelerin) icrâsı maddeleridir.*

Bâb-ı Râbi'

Mecâlis-i İdâre Beyânındadır

Altmışbirinci Madde: Her vilâyetin idâre-i umûmiyye ve husûsiyyesine müteallik olub fusûl-ı âtîde (yukarıdaki fasıllarda) envâ'ı ve müfredâtı beyân kılınan işleri müzâkereye me'mûr mecâlis senede bir kere merkez-i vilâyetde ictimâ'a me'mûr meclis-i umumî ile sûret-i dâ'imede mün'akid vilâyet ve livâ ve kazâ idâre meclisleridir. Bunlardan başka karyelerde umûr-ı kurayı ve nûhiyelerde umûr-ı nahiyeyi ve şehir ve kasabalarda her milletin menâfi ve mesâlih-i mahsûsasını ve umûr-ı 'âdiyye-i belediyeyi rü'yet itmek için ayru meclisler dahî vardır.

Fasl-ı Evvel

Mecâlis-i Umûmiyyenin Vezâ'ifi

Altmışikinci Madde: Meclis-i Umûmiye turûk ve m'aâbirin tesvîyesini ve bir sene zarfında vilâyetce yapılması lâzım görünen yolların mesâfât ve derece-i ameliyyât ve mesârifâtı hakkında nizâm-ı mahsûs mücibince (gereğince) yapılacak cedvellerin ahkâm-ı mündericâtını ve ticaret ve sanayiini teshîl ve terakkîsini (gelişmesini) ve maarif ve terbiyenin intişârını (yayılmalarını) ve virgünün kemiyet-i asliyyesi (genel toplamına) ne halel (zarar) gelmemek üzere taksîm ve t'adîlini ve yeniden tekâlif vaz'ını (vergi konulmasını) ve her nev'i hubûbât (tahıl) tohumunun ve hayvanât cinsinin ıslahını ve ale'l-umûm esbâb-ı me'mûriyyetin taharrîsini ve meydan ve çayır ve mesîre misüllü menâfi-i umûma müteallik olan emlâk-i umûmiyyenin bey' ü şîrâ ve mübâdelesini (alım, satıp ve el değiştirmesini) ve hastahâne ve ıslahhâne gibi ebniye-i umûmiyyenin tağyîr veya tecdîdini (değiştirilmesini veya yenilenmesini) ve bunların keyfiyyet-i idâresini ve menâfi-i umûmiyyeye dâ'ir arz olunan taahhüdât ve mukavelât ve anların mesârifine müteallik i'ânâtı (yardımları) ve ameliyyât-ı fevkalade ile vücûda gelecek te'sisât-ı nâfianın suver-i icrâ'iyesinin müzâkere eyler.

Altmışüçüncü Madde: Meclis-i Umûmî her sene tekâlif-i seneviyye-i vilâyetin (vilâyetin yıllık vergilerini) tevzi' ve defterlerini ve t'adîl ve tesvîye-i emvâl-i mürettebe hakkında livâ idâre meclislerinden tanzîm olunan mazbataları rü'yet eyler.

Altmışdördüncü Madde: Kazâların t'adîl ve tekâlifine dâ'ir istid'âlar mecâlis-i idâre-i elviyyede (liva idare meclislerinde) tedkîk olunduktan sonra Meclis-i Umûmîde rü'yetle karar ve nef'cesi der-i devlete bildirilir.

Altmışbeşinci Madde: Vilâyetin tekâlifî tezyît olunduğu halde Meclis-i Umûmî tekâlif-i munzamanın taksîmini taraf-ı hükümetden sâdır olan evâmir-i mahsûsa üzerine müzâkere eyler.

Altmışaltıncı Madde: Meclis-i Umûmi mevâdd-ı sabıkada musarrah (açıklanan) mesâlih hâricinde Bâb-ı Âlî veya vâli tarafından müzâkeresine t'âlîk ve havâle olunan her nev'i mevâdd hakkında dahî itâ-yı r'ey eder.

Altmışyedinci Madde: Her vilâyetin meclis-i umûmîsi icâbât-ı mahalliyyeye göre münâsib olan mevsimde ictimâ' eder ve teşkilât nizâmnâmesinin yirmi altıncı maddesinde muharrer (yazılı) olduğu üzere mecâlis-i umûmîyyenin zaman-ı in'ikad ve ictimâ'ı kırk günü tecavüz edemez.

Altmışsekizinci Madde: Meclis-i Umûmî icâb-ı maslahata göre umûmî veyahud husûsî hey'tde olarak icrâ-yı müzâkerâta me'mûrdur.

Altmışdokuzuncu Madde: Meclis-i umûmî akdinde vâli-i vilâyet mâni-i kavîsi (önemli bir engeli, özü) olubda bi'z-zat bulunmadığı halde bi'l-vekâle (vekil olarak) me'mûrinden birisi riyâset eder. Meclis-i husûsî akdinde dahî hey'et-i mevcûdeden vâlinin intihâb ideceği zâtın taht-ı riyâsetinde olarak icrâ-yı müzâkerât olunur.

Yetmişinci Madde: Meclis-i umûmî a'zâsının sülûsânı (üçte biri) bulunmadıkca icrâ-yı müzâkerât olunamaz.

Yetmişbirinci Madde: Mevâdd hususiye her milletin hukûk ve mesâlih-i mahsûsalarına â'id şeyler olub bunlar meclis-i umûmîde müfrez hey'et-i husûsiyyede müzâkere kılınur.

Yetmişikinci Madde: Meclis-i Umûminin hey'et-i umûmiyye ve mahsûsası müzakeratına hâricden kimse dâhil olamaz.

Yetmişüçüncü Madde: Meclis-i Umûmî turuk ve emlâk ve maarif-i umûmiyye ve mevâdd-ı ticâret ve ziraat hakkında sene-i sâbıka ve âtiyyeye müteallik cereyân edecek tedkikat ve müzâkerâta (geçmiş ve gelecek yıllarla ilgili araştırma ve görüşmelere) fusûl-ı mahsûsunda (ilgili fasıllarda) idâre-i mahsûsaları tarafından tanzîmi muharrer olan fezlekeleri esas ittihâz eder.

Yetmişdördüncü Madde: Madde-i sâbıkada muharrer fezlekelerin müzâkeresinde müteallik olduğu idârenin me'mûru dahî Meclis-i Umûmî'de hazır bulunub izâhât-ı matlûbeyi itâ eyler (istenilen açıklamaları verir).

Yetmişbeşinci Madde: Meclis-i Umûmî'nin müzâkerât-ı vâki'âsı meclis-i idâre-i vilâyete â'id kavâ'id-i umumîyye (genel kurallar) sırasında t'ayîn kılınan usûle tevfiikan zabt edilür.

Fasl-ı Sâni

Vilâyet İdâre Meclisinin Vezâ'ifi Beyânındadır

Yetmişaltıncı Madde: Meclis-i İdâre-i Vilâyet'in müzâkeresine me'mûr olduğu mevâdd başlıca iki kısma münkasım olub kısm-ı evvel umûr-ı idâre ve kısm-ı sâni d'âvî-i idâredir.

Kısm-ı Evvel

Umûr-ı İdârenin Beyânındadır

Yetmişyedinci Madde: Meclis-i İdâre-i Vilâyet hükümetçe lâzım olan her nev'i mübâyaât ve mukavelât (satın alma ve sözleşmeler) akd ve tanzîmine ve nizâmât-ı mahsûsasına tevfikân vâridât-ı oşriyye ve rûsûmiyyenin (öşür ve diğer vergilerin gelirlerinin) ilzâm ve ihâlesine ve mirî ormanları müzâyesine ve ale'l-umûm orman ve maadin işlerine ve ebniyye-i mirîyye inşââtına (devlet binalarının yapımına) ve âsâkir-i zabtiyye ve inde'l-icâb sûret-i fevkaladede istihdâm olunan hey'et-i müstahfıza-i zâbiteye â'id muhassasât ve masarîfin ve vâridât ve masarîf umûmiyyenin teftîşine ve hükümetin kâffe-i emlak-ı menkûle ve gayri-mankûlesinin muhâfazasına (hükümetin bütün taşınır ve taşınmaz mallarının korunmasına) ve devâ'ir-i belediyye meclisleri kararlarının tedkikine ve livâlar beyninde turuk-ı lâzıme inşââtına (livâlar arasındaki gerekli yolların yapımına) ve dâhil-i vilâyetde ziraat ve ticâret ve sâ'ir menâfi-i umûmiyyeye ve kazâ ve karyelerin tağyîr-ül-hak ve irtibâtlarına ve sıhhat-ı umûmiyyeye ve turuk-ı devletden veyahûd vilâyetin Meclis-i Umûmîsi cânibinden bi't-tasvîb Bâb-ı Âlî'den kasdîk olunmuş bir karar mûcibince ahâlî-i vilâyete tarh olunacak tekâlifin (konulacak vergilerin) livâlarca sûret-i taksîm ve tahsîline ve islâhhâne ve hastahâne ve gurebahâne te'sîsi ve panayır ve bazar yerleri ve kabristan mahalleri tahsîs ve tahvîline ve hiç bir kimsenin taht-ı tasarrufunda bulunmayan yerlerin mübâyaa ve fûruht (satılması ve alınması) ve istibdâl ve sûret-i muvakkatede terkine veyahûd menâfi-i umûmiyyeye tahsîsine müteallik olub livâlar mecâlis-i idâresinin derece-i ibtidâ'iyede rû'yet eyledikleri mevâddı ve vâlitarafindan idâreye dâ'ir havâle olunan her nev'i işleri tedkîk ve müzâkereye me'mûr olub mazbatalarını vilâyete takdîm eyler

Kısm-ı Sâni

Daâvî-i İdâre Beyânındadır

Yetmişsekizinci Madde: Meclis-i İdâre-i Vilâyetin da'âvî-i idârece vezâ'ifi me'mûresi evvelâ me'mûrîn-i vilâyetin me'mûriyyetlerince vuku'bulacak töhmetlerine müterettüb istintak (sorgulama) ve muhâkemâtı nizâm-nâme-i mahsûs ahkâmına tevfikân rû'yet ve icrâ etmek sâniyen gerek vilâyetin devâ'ir ve mecâlis ve me'mûrlarını ve gerek mahkemelerle idâre-i hey'et ve me'mûreleri beynlerinde (aralarında) hudûd-ı

dâ'ire-i me'mûriyyetlerince ve vezâ'if-i me'mûrelerine â'id selâhiyetce tahaddüs idebilecek ihtilâfâtı (yetki bakımından meydana gelebilecek anlaşmazlıkları, sâlisen ahâlînin me'mûrîn-i hükümet aleyhinde vâk'î olacak şikâyâtıyla kendi beyenlerinde tekâlifin sûret-i taksîminden dolayı zuhûr idecek münâzaâtı, râbian, hükümetle efrâd beyinde emvâl-ı mirîyye iltizâmâtına ve mukavelât-ı sâ'ireye dâ'ir olan daâvîyi rü'yet eylemek husûslarından ibâretdir.

Ahkâm ve Kavâ'id-i Umûmîyye Beyânındadır

Yetmişdokuzuncu Madde: Meclis-i İdârenin hukûk-ı şahsiyyeye müteallik muhâkemât-ı şer'îyye ve kanûnîyyeye müdâhalesi kat'îyyen memnû'dur (yasaktır).

Sekseninci Madde: Meclis-i İdâre-i Vilâyet kendüsüne havâle olunan tedâbîri (önlemleri) istediği halde t'adîl edebilecektir (değiştirebilecektir).

Seksenbirinci Madde: Meclis-i İdâre-i Vilâyetin vereceği kararlardan nizâmât-ı mevzû'anın muhtâc-ı istizân olarak t'ayîn eylediği mevâdd vâli-i vilâyet tarafından Bâb-ı Âlî'ye arz ile irâde-i seniyye (padişahın izni) taalluk etmedikçe mevki-i icrâya konulamaz. Fakat umûr-ı idâreye â'id daavîden münba'is ihtilâfât ve şikâyât üzerine lâ-hak (haksız) olunan hükümlerin icrââtı bu kayıddan müstesnâdır. M'a-mafih vâli-vilâyet irâde-i seniyyeye müteallik bulunan tedâbîri şiddet-i lüzûmunu î'lân ve mes'ûliyyetini deruhde eylediği halde bâ-irâde-i seniyye tasdrîk olunmak şartıyla doğrudan doğruya icrâ edebilir.

Seksenikinci Madde: Meclis-i İdârenin mevâdd-ı cezâ'îyyede beş â'zâ hazır olmadıkça ve devâ'ir-i sâ'ire ve umûr-ı idârede hey'etin nisfından ziyâdesi (idari işlerde kurulun yarısından fazlası) bulunmadıkça müzâkerâta selâhiyeti olamaz.

Seksenüçüncü Madde: Meclis-i İdârenin mevâdd-ı cezâ'îyyede mevcûdunun sülûsânının (üçte birinin) ekseriyyetine î'tibâr edilür ve mevâdd-ı sâ'irede tesâvî-i ârâ (oy eşitliği) vuku'unda vâlinin ve giyâbı halinde riyâset makamında bulunan zâtın r'eyi ne tarafa ise ekseriyyet o tarafa add olunur.

Seksen dördüncü Madde: Meclis-i İdârenin kararlarında ihtilâfı ârâ vuku' bulduğunda muhâliflerin istinâd ideceği esbâb seksen sekizinci maddede muharrer zabıt cerîdesine derc olunur.

Seksenbeşinci Madde: Meclis-i mezkûrun umûr-ı tahrîriyyesi bir baş kâtibe mefûz olub m'aiyyetinde mektûbî-i vilâyet kalemi ketebesinden (kâtiplerinden) lüzûmu kadar refik bulundurulur.

Seksenaltıncı Madde: Meclis-i mezkûrun kâffe-i umûr-ı tahrîriyye ve kuyûdiyyesinin mes'ûliyyeti baş kâtibe mefûzdur.

Seksenyedinci Madde: Meclis-i mezkûra havâle olunan evrakdan muhtâc-ı tedkik ve telhîs oylanlar ibtidâ re'is-i meclis olan vâlinin veyâ vekîlinin emriyle baş kâtib ve refikleri vasıtasıyla hülâsa olunub badehu (ondan sonra) müzâkereye konulur.

Seksenkizinci Madde: Meclis-i mezkûrun kâffe-i müzâkerâtı a'zâ-yı mevcûdenin esâmîsi (isimleri) ve müzâkerenin tarih ve yevm (gün) ve saati ve mevâdd-ı muhavvele ile mütefferriâtının numeroları bâlâlarına meşrûh olduğu halde (üstlerine yazılarak) evvelâ mesâlihın derece-i kifâyede mealleri, sâniyen, kararların tafsîlatı ve ittifak veya ekseriyyet ile olduğu, sâlisen, mevâdd-ı muhtalif-i feyyihâda muhaliflerin senedât-ı ihtilâfâtı baş kâtibin refakatinde bulunan ketebe tarafından ayru ayru kâğıdlara zabt olunub ictimâ'-ı âtîde (gelecekteki toplantıda) en evvel işbu evrak kırâ'at ve zabıtlarda noksan veya galat (hata) olduğunda baş kâtib tarafından tashîh olunduktan sonra müzâkere mazbatası nâmıyla matbû' ve cedvellü bir cerîdeye nakil olunur ve işbu cerîdede her günün müzâkerâtı re'is-i ile a'zâ-yı mevcûde ve baş kâtib tarafından imzâ ve tasdîk kılınur.

Seksendokuzuncu Madde: Meclis-i mezkûrda kavânin ve nizâmât-ı umûmîyye ile nizâmât-ı husûsiyye kaydına mahsûs üç aded defter bulunacak ve meclise havâle olunan kâffe-i evrak meclisden yapılan lâyiha (rapor) ve mazbatalar dahî ayru ayru defterlere kayd olunacaktır. Evrâk-ı vâride ile mazbataların kayıd defterleri her ay başında meclis mührüyle tasdîk ve temhîr kılınur.

Fasl-ı Sâlis

Livâ İdâre Meclisi Beyânındadır

Doksanıncı Madde: Fasl-ı sâniye beyân ve t'adâd olunan husûsâtdan meclis-i idâre-i livâya â'id olan vezâ'if nizâmât-ı mahsûsasınha tevfiikan vâridâtve mesârifât-ı livânın tedkiki ve menâfi-i umûmîyye sandıkları muhâsebâtının teftîşi ve hükümetin kâffe-i emlak-i menkule ve gayri-menkulesinin nezâret ve muhâfazası ve me'mûrîn muhâkemâtının me'zûniyyet-i nizâmîyyesi dâ'iresinde rü'yeti ve kazalar beyinde olan turuk-ı husûsiyyenin inşââtı ve hükümete â'id müzâyedât ve mübâyaât ve mukavelât ve sarfiyâtdan nizâmât ve evâmîr-i mahsûsasıyla mutasarrıfın me'zûniyyeti dâ'iresinde olanlarının doğrudan doğruya rü'yeti ve me'zûniyyeti hâricinde bulunanları hakkında meclis-i idâre-i vilâyete tahkikat-ı ibtidâ'îyye istihzârı ve dâhil-i livâda teshîl-i ziraat ve ticarete ve maarif ve menâfi-i umûmîyye ve te'sisât-ı nâfiaya ve sıhhat-i umumîyyeye ve devletce bir karar-ı resmî üzerine meclis-i idâre-i vilâyetden livâya tarh olunan tekâlifin kazâlarca sûret-i taksîm ve tahsiline â'id mevâddın müzâkeresi ve bu işlere dâ'ir kazâlardan gelen evrakın tedkiki husûslarından ibâretidir. Meclis-i livâ kararlarını hâvî olan mazbatalar mutasarrıfa takdîm olunur.

Doksanbirinci Madde: Meclis-i İdâre-i Livânın müzâkerâtı ve müzâkerâtının zabtı ve muhâkemâtının sûret-i cereyânı fasl-ı sâninin ahkâm-ı umûmîyye kısmında mûnderic olan kavâ'id-i mahsûsaya tâb'îdir.

Fasl-ı Râb'

Kazâ Meclis-i İdâresi Beyânındadır

Doksanikinci Madde: Fasl-ı sânde gösterilen husûsâtdan Meclis-i İdâre-i Kazânın vezâ'ifi vâridât ve mesârif-i kazânın tedkiki ve menâfi-i umûmiyye sandıkları muhâsebâtının rü'yeti ve hükümetin kâffe-i emvâl-i menkule ve gayri-menkulesinin idâre ve muhâfazası ve Meclis-i İdâre-i livâ kararıyla tarh olunan tekâlifin mahallât ve kuraya (mahalleler ve köylere) taksîmi ve sıhhat-i umûmiyyeye müteallik tedâbir ittihâzı ve me'mûrîn muhâkemâtından nizâmen hükümlerine me'zûn oldukları mevaddın rü'yeti ve karyeler ile idâre-i mahsûsa tahtında olan nâhiyeler beyninde (arasında) turuk-i husûsiyyenin inââtıg ve hükümete â'id müzâyidât ve mübâyaât ve mukavelât ve sarfiyyâtdan nizâmât veya evâmir-i resmiyye ile ka'immakamın me'zûniyyeti dâhilinde olanlarının doğrudan doğruya rü'yeti ve me'zûniyyeti hâricinde bulunanları hakkında meclis-i idâre-i livâya tahkikat-ı ibtidâ'iyye istihzârı husûslarıdır. Kazâ idâre meclisleri kararlarını bâ-mazbata ka'immakama tebliğ ider.

Doksanüçüncü Madde: Meclis-i İdâre-i Kazânın müzâkerâtı ve müzâkerâtının zabtı ve muhâkemâtının sûret-i cereyânı fasl-ı sâninin ahkâm-ı umûmiyye kısmında münderic olan kavâ'id-i mahsûsaya tâb'idir.

Fasl-ı Hâmis

Nâhiye Meclisi Beyânındadır

Doksanördüncü Madde: Nevâhi mecâlisi her nâhiyenin dâhil-i dâ'ire ve makarr-ı idâresi olan karyelerin ihtiyar mecâlisinden nihayet dörder neferi tecavüz itmemek üzere evkat-ı muayyenede nâhiye merkezine celb olunacak a'zâdan mürekkeb olacaktır.

Doksanbeşinci Madde: her nâhiyenin meclisi zaman-ı in'ikadı her defada bir haftayı tecvüz itmemek üzere senede dörd defa vâlî-yi vilâyetin tensib ve t'ayîn eyleyeceği mevâsimde (mevsimlerde) merkez-i nâhiyyede ictimâ' eyley ve işbu meclise müddet-i in'ikadında nâhiye müdiri riyâset eder.

Doksanaltıncı Madde: Nâhiye meclisinin zaman-ı ictimâ'ını ka'immakam-ı kazâ merkez-i livâdan alacağı emr üzerine nâhiye müdirine tebliğ ve ihtâr ider.

Doksanyedinci Madde: Nâhiye müdiri dâhil-i dâ'ire-i idâresi olan karyelerde müntehib ve mevcûd olan nâhiye meclis a'zâsını celb ve d'avet idüb müzâkerâta şürû' iderler. Şu kadar ki, nâhiye meclisi her karyenin ihtiyar meclisinden gelecek a'zânın adedi nihayet dört neferi tecavüz itmeyecektir.

Doksansekizinci Madde: Nâhiye meclis müzâkeresinde ekseriyete itibâr olunub müsâvât hâlinde re'isin re'yi kangı tarafda bulunur ise ol tarafın re'yinde ekseriyet hâsıl olmuş olur.

Doksan dokuzuncu Madde: Evkat-ı m'utâdesinde (alışlagelmiş zamanlarında) a'zâ ictimâ' itmediği halde nâhiye müdiri meclisin akdini sekiz güne kadar te'hîr idebilir. İşbu müddetin inkızâsında (uzamasında) müctemi' olan a'zâ dâhil-i dâ'ire-i nâhiyede bulunan kuranın adedi itibârıyla ekseriyet hâsıl ider y'ani bir nâhiye beş karyeden mürekkeb olubda üç karyeden gelmiş olur ise müzâkerâta mübâşeret kılınur.

Yüzüncü Madde: Mecâlis-i nevâhînin vazîfesi dâhil-i dâ'ire-i nâhiyede bulunan kura ahâlisi taraflarından îânât-ı fiiliyye ve nakdiyye (nakdi ve aynı yardımlar) ile vücûda getirülmesi arzu olunan te'sîsât-ı nâfianın ve beyne'l-kura (köyler arası) turuk-ı husûsiyye inşââtının ve nâhiyece müşterek olan kuru ve baltalık ve mer'a ve kışlık idârelerine a'id husûsâtın ve ziraat ve san'at ve ticarete dâ'ir kura ihtiyar meclislerinden arz olunacak mütalaatın ve çift edevâtının ve ziraat hayvanâtının dâhil-i nâhiyede teksîr ve tevfir (artması ve çoğalması) ve muhâfazasına müteallik mevâddın ve menâfi-i beyne'l-kura müşterek olan tanzîfât ve tanzîmât-ı belediyyenin müzâkeresi ve tevzî'i emvâl hakkında kura ihtiyar meclislerinde verilen kararların tedkîk ve t'adîli istid'â kılınacak tekâlifin tahkîki maddeleri olub bunlara dâ'ir olan mütalaalarının netâyici (sonuçları) nâhiye müdiri tarafından kazâ ka'immakamlığına tebliğ ve beyân kılınacaktır.

Yüzbirinci Madde: Nâhiye mecâlisinin kararları kat'î olmayub kazâ ka'immakamlığı tarafından nâhiye müdirine verilecek me'zûniyyete göre mevk'i-i icrâya konulacaktır.

Yüzikinci Madde: Nâhiye mecâlisinde karargir olub re'is-i kazâdan tasdik ile mevk'i-i icrâya konulacak mevâddan turuk-u husûsiyye tesviyyesi ve umûma mahsûs ebniye ve âsâr-ı nâfianın te'sîsi işlerinde tahkîkat-ı fenniyye icrâsı kazâ idâresine a'id olduğundan meclis-i nâhiye bunlara müdâhale itmeyüb fakat kazâ merkezinde kendülerinin müzâkeresine havâle olunan şeyleri tedkîk ve nâhiye müdiri vasıtasıyla kazâyâ tebliğ ideceklerdir.

Yüzüçüncü Madde: Mecâlis-i nevâhî daavî rü'yetine ve cezâ-yı nakdî ahzına ve mevadd-ı sabıkada t'ayîn olunan vezâ'ifi haricinde bir maslahatı müzâkereye me'zûn değildir.

Yüzdördüncü Madde: Mecâlis-i nevâhî kararlarıyla mevk'i-i icrâya konulacak umûr-ı î'mâriyyeye merkez-i kazâ dâ'ire-i belediyyesi için devletce muhasses olan vâridâtdan nevâhînin hissesine isâbet idecek akça ile î'âne ve hibe-i mahsûsalarından hâsıl olan mebâliğ karşuluk ittihaz olunacak ve işbu muhâssesât mecâlis-i nevâhî a'zâsının inzîmâm ve nezâretleri ile nâhiye merkezinde mahfûz olacaktır.

Yüzbeşinci Madde: Nâhiye meclislerinin in'ikadı hitâm buldukda (sona endiğinde) a'zâ-yı müctemia karyelerine avdet iderler (dönerler), evkat-ı muayyene-i ictimâ'iyeden

başka fevkalade bir maslahat için merkez-i kazânın müdir-i nâhiye vasıtasıyla inhâsı vuku'unda fevkalade olarak merkez-i nâhiyeye gelmeğe dahî mecbûrdurlar.

Yüzaltıncı Madde: Nâhiye meclisleri a'zâsı müdir-i nâhiyenin icbârı (zorlaması) hâricinde olarak hod be hod ictimâ' iderler veyahûd diğer hem-civar olan nâhiye meclisi ile bi'l-muhâbere akd-i cem'iyyet eylerler ise kanûnen mes'ûl tutulacaktır.

Fasl-ı Sâdis

Kura İhtiyâr Meclisleri Beyânındadır

Yüzyedinci Madde: İhtiyâr meclislerinin vazifesi iki nev'i olup birincisi karyenin ahalîsi beyninde zuhûr iden daavî-i mahsûsayı müsâlahaten rü'yet itmekdir ki, bu vazîfenin suver-i icrâ'iyyesi ve derecât ve hudûdu teşkilât-ı vilâyet nizâmıyla mahâkîm nizâmâtında beyân olunmuştur. İkincisi, karyenin ihtiyâcât-ı mahsûsasına müteallik husûsâtın müzâkeresidir ki, bunun müfredât ve derecâtı mevâdd-ı âfide muharrerdir.

Yüzsekizinci Madde: Bir karyenin sekenesi (sakinleri) sunûf-ı muhtelifeden mürekkeb ise her sınıfın mesâlih-i mahsûsası kendü taraflarından mühtehib (seçilmiş) ve mensûb olan ihtiyâr meclisi m'arifetiyle rü'yet olunur. Şu kadar ki, başka başka iki karyede sâkin olan bir veya müteaddid şahıs beyninde tekevün iden (aralarında meydana gelen) daavî-i mahsûsanın sulhen rü'yeti nâhiye merkezi olan karye ihtiyâr meclisine mürâcaat kılınacak ve ahalîsi muhtelit (karma) olan bir karyede sunûf-ı muhtelifeye müteallik daavî-i sulhiyye teşkilât nizâm-nâmesi hükümetavfikan tesvîyye olunacaktır.

Yüzdokuzuncu Madde: Her karyenin ihtiyâr meclisi evvelâ, o karyede nezâfet ve tahârete (temizliğe) müteallik şeyleri mütalaa eylemek, sâniyen, bekçi ve korucu gibi karyenin zabıta işinde bulunacak adamları intihâb etmek, sâlisen, karyenin teshîl-i esbâb-ı ziraat ve ticaretine dâ'ir olan mesâlihe bakmak ve râbian, karyeye mahsûs olan her nev'i tekâlifin hüsn-i tevzî'ini karar vererek suver-i icrâ'iyyesine nezâret eylemek, hâmisen, karyece vücuh-ı berre vasiyyet olunan teberruâtı kabul ile meşrût-ı lehinde ist'imâl ettirmek, sâdisen, emvâl-i eytâmı (yetim mallarını) verese-i ga'ibesi olarak vefat edenlerin emvâl ve emlâkını muhâfazaya bakmak, sâbiân ziraate kabil ve müsteid olan arazî-i hâliyyeden (tarıma elveriyle boş topraklardan) dolayı muhtarlar vasıtasıyla nâhiye müdirine m'alûmât vermek, sâminân, karyede bulunan âsâr-ı hayriyyenin i'mârına ve mekteblerin idâresine nezâret etmek ve amele-i mükellefeden karyenin hissesine isâbet iden nüfusu tefrîk itirmek ve hükümete teslîmi iktizâ iden mücrimînin (suçluların) harekât ve ef'âli hakkında karyece tahkîkât-ı evveliyye icrâ etmek, âşirân, muhtarların sui-hareket ve kabahati zuhûrunda nâhiye müdirliği vasıtasıyla ka'immakam-ı kazâya haber vermek vazîfeleriyle mükellefdir.

Yüzonuncu Madde: İhtiyar meclisleri her nev'i muamele-i cezâ'iyeye icrâsını hükm ve ilâm itmeğe me'zûn olmadıkları misüllü umûr-ı ziraat ve ticaret ve kuru ve mer'â ve kışlık gibi buldukları karye ahalîsiyle hem-civâr olan bir veya bir kaç karye ahalîsi arasında menâfi-i müşterek bulunan hususât ve kura-yı mütecâvere (komşu köyler) ile iltisak ve münâsebâta vasıta olan turuk-ı husûsiyyenin i'mârına ve bu kabilden olan köprü ve çeşme ve su yolları t'amîrine müteallik mevadd, mutlaka nâhiye merkezinde ictimâ' idecek meclis-i belediyenin müzâkeresine ve nâhiye müdiri vasıtasıyla ka'immakamlık merkezinden istizâna mevkuftur (izne bağlıdır).

Fasl-ı Sâbi'

Şehir ve Kasabalar Devâ'ir-i Belediye Mecâlisi Beyânındadır

Yüzonbirinci Madde: Vâli ve mutasarrıf ve ka'immakam makarrı olan ve her bir şehir ve kasabada umûr-ı belediyye için meclis-i beledî nâmıyla bir meclis vardır.

Kısm-ı Evvel

Meclis-i Beledî ve Müteferriâtının Teşkîli

Yüzonikinci Madde: İdâre-i belediye meclisi bir re'is ve bir muavin ile altı nefer a'zâdan mürekkeb ve bir mühendis ile memleket tabibi a'zâ-yı müşâveresinden bulunacaktır. Meclis-i mezkûr ma'iyetinde bir kâtib ile bir sandık emîni ve lüzûmu kadar hademe bulunacaktır.

Yüzonüçüncü Madde: Meclis-i belediyenin a'zâsı sunûf-ı muhtelifeden ve eshâb-ı emlâk ve araziden olmak ve ibtidâ (başlangıçta) ikişer sene hizmet itmek ve def'a-i sâniyyede (ikinci kere) intihâbdan sonra her sene nisfî tebdîl edilmek (yarısı değiştirilmek) ve hitâm-ı müddetlerinde vilâyetlerin usûl-i umûmî-i intihâbiyyesine tevfikân kasabanın merkez ve mahalle ihtiyar meclislerinden mürekkeb intihâb cem'iyyetinin ittifak veya ekseriyyet-i ârâsıyla intihâb ve hükümetce tefrik ve tasdik olunduktan sonra t'ayîn olunur.

Yüzondördüncü Madde: Âtiü'l-beyan esbâb meclis-i beledî a'zâlığına intihâbın ve a'zâlıkta devamın esbâb-ı mâniasındandır. Evvelâ kanûnen bir cinayet veya cünha ile mahkûm olmak, sâniyen, bi'l-fil hidmet-i askeriyye veyahûd umûr-ı zabtiyyede bulunmak, sâlisen idâre-i belediye dâ'iresi içinde hidmet-i kazâ ve niyâbetde bulunmak (kadılık veya hakimlik yapmak), râbian, idâre-i belediyenin her nev'i inşââtını müteahhid olmak.

Yüzonbeşinci Madde: Sinni (yaşı) yirmi beşden aşağı bulunanlar meclis-i beledî a'zâlığına intihâb olunmaz.

Yüzonaltıncı Madde: Bir kimse iki meclis-i beledî a'zâlığına t'ayîn olunamaz.

Yüzonyedinci Madde: Meclis-i Beledînin kâtib ve sandık emîni muvazzaf olub a'zâsı meccanen (parasız) hizmet iderler.

Yüzonsekizinci Madde: Meclis-i beledi re'sinin me'mûriyyetine mutasarrıfdan sonra vâlinin re'yi ve tasdîki munzamm olmak meşrûtdur.

Yüzondokuzuncu Madde: Meclis-i beledî sandık emîninin kefâlet-i m'utebereye merbût olması meşrûtdur.

Yüzyirminci Madde: Meclis-i beledî haftada iki def'a ve icâbı hâlinde dahî fevkalade olarak ictima' ider.

Yüzyirmibirinci Madde: Meclis-i beledî re'sinin gıyâbında muavin ve anın dahî gıyâbında a'zâdan en müsinn (yaşlı) olan zât riyâset ider.

Yüzyirmiikinci Madde: Meclis-i beledî a'zâsının sülûsânı bulunmadıkca icrâ-yı müzâkere idemez ve re'ylere ekseriyete itibâr olunub müsâvât hâlinde re'sin re'yi kangı tarafda bulunur ise ekseriyet ol tarafda hâsıl olmuş olur.

Yüzyirmiüçüncü Madde: Meclis-i beledînin kâffe-i umûr-ı tahririyye ve kaydiyyesinde ve mecâlis-i idâreye müteallik usûle tevfikân müzâkirâtının zabt ve idâresinden re'is ve kâtibi mes'ûldür.

Kısm-ı Sâni

Meclis-i Beledînin Vezâ'ifi İle Müteferriâtına Dâ'irdir

Yüzyirmidördüncü Madde: Meclis-i beledî kâffe ebniye inşââtına ve muamelât-ı vakfiyyesi evkaf nizâmâtına tâb'i olmak üzere ale'l-umûm sulara dâ'ir umûr ve mesâlihe ve harâb olan veya inşââtında noksan bulunan ebniyenin hedmiyle (yıkılmasıyla) muhâtarâtının def'ine ve teshîl-i mürûr ve ubûr ve nakliyât için lâzım gelen tedâbire ve ale'l-umûm memleketin tenzîfât ve tezyînâtına (temiz ve güzel olmasına) ve umûr-ı zabtiyyesi kuvve-i zabıtaya â'id olmak üzere mecm'u-ı nâs (halkın toplandığı yer) olan her bir mahalle ve vesâ'it-i nakliyenin teshîl ve tanzîmine ve ücretlerinin ittîrad ve itidâline ve mikyâs ve miyârların (ölçü ve tartıların) kanûnen istikametine ve es'âra (fiyatlara) ve harîk tulumbalarına (yangın tulumbaları) nezâret ve iskele ve meydanlar ve mesîreler te'sîsini ve yolların mesarif-i tenvîriyyesini (aydınlatma giderlerini) müzâkere ve dâhil-i şehîr ve kasabada umûm tarîk ve sokak ve maabir ve mecrâların amelîyyât-ı tanzîmiyyesine ve idâre-i belediyeye mahsûs vâridât ve masarîfini (gelir ve giderini) ve icâre kontratosu muamelâtını idâre ider.

Yüzyirmibeşinci Madde: Tenbihât-ı belediyeye mugayyir hareket idenlerden kanunen cezâ-yı nakdî ahzı meclis-i beledîye â'idir.

Yüzyirmialtıncı Madde: Meclis-i beledînin vâridâtı evvelâ hükümetin tahsis ettiği rûsûmât (vergiler) ve mebâliğden, sâniyen, tanzîmât-ı memleketden müstefid olanlardan ahz edilecek virgüden, sâlisen, ahzına me'zûn olduğu cezâ-yı nakdî hâsîlatından, râbian, icâre kontrato kaydiyyesinden, hâmisen, idâre-i belediyyeye vâk'î olacak iane ve hibelerden ve turuk ve maabirin tevsî'âtı sırasında hâlî (boş) kalacak yerlerle sâ'ir i'mâr edilecek mahaller hâsîlatından ve vâridât-ı sâ'ireden ve masarifi dahî evvlâ t'alîmât-ı mahsûsası mûcibince turuk ve maabire ve menâfî-i umûmîyyeye a'id inşâât ve t'amîrât ile yüzyirmidördüncü maddede beyân olunan tanzîmât ve icrâât-ı belediyyeye müteallik masarıfdan, sâniyen, idâre-i belediyyenin ikamekgâhı icâresi (kirası) ile me'mûrîn-i mevzufe (görevli memurların) maaşlarından ve masarif-i zarûriyye-i idâreden mürekkebdir.

Yüzyirmiyedinci Madde: Tanzîmât-ı memleketden müstefid olanlara tarh olunacak virgünün t'ayîn-i nisbeti ve istifâsı meclisce tedkîk olunduktan sonra istizâna mevkufdur.

Yüzyirmisekizinci Madde: Meclis-i Beledî aydan aya vâridât ve masarifinin cedvellerini bi't-tanzîm meclis-i idâre-i livâya itâ idecek ve işbu cedveller idarede rü(yet olunduktan sonra meclis-i idâre-i vilâyetde dahî bi'r-rü'ye kabûl ve tasdîk kılındığı halde birer sûret-i musdikası (güvenilir bir kopyası) vilâyetden mutasarrif vasıtasıyla meclis-i belediye iade olunacak ve meclis-i beledî tasdik ve iade olunan cedvelleri sened olmak üzere hıfz idecektir ve işbu irârd ve masarif defterlerinin hâvî olacağı muhâsebâtı mübeyyen sene âherinde mahsûsan bir cedvel yapılub sene-i âtîde vuku' bulacak vâridât ve masarifât bûdçesi ile beraber Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilecektir.

Yüzyirmidokuzuncu Madde: Meclis-i Beledînin kararları re'is muavini vasıtasıyla icrâ itdirilür.

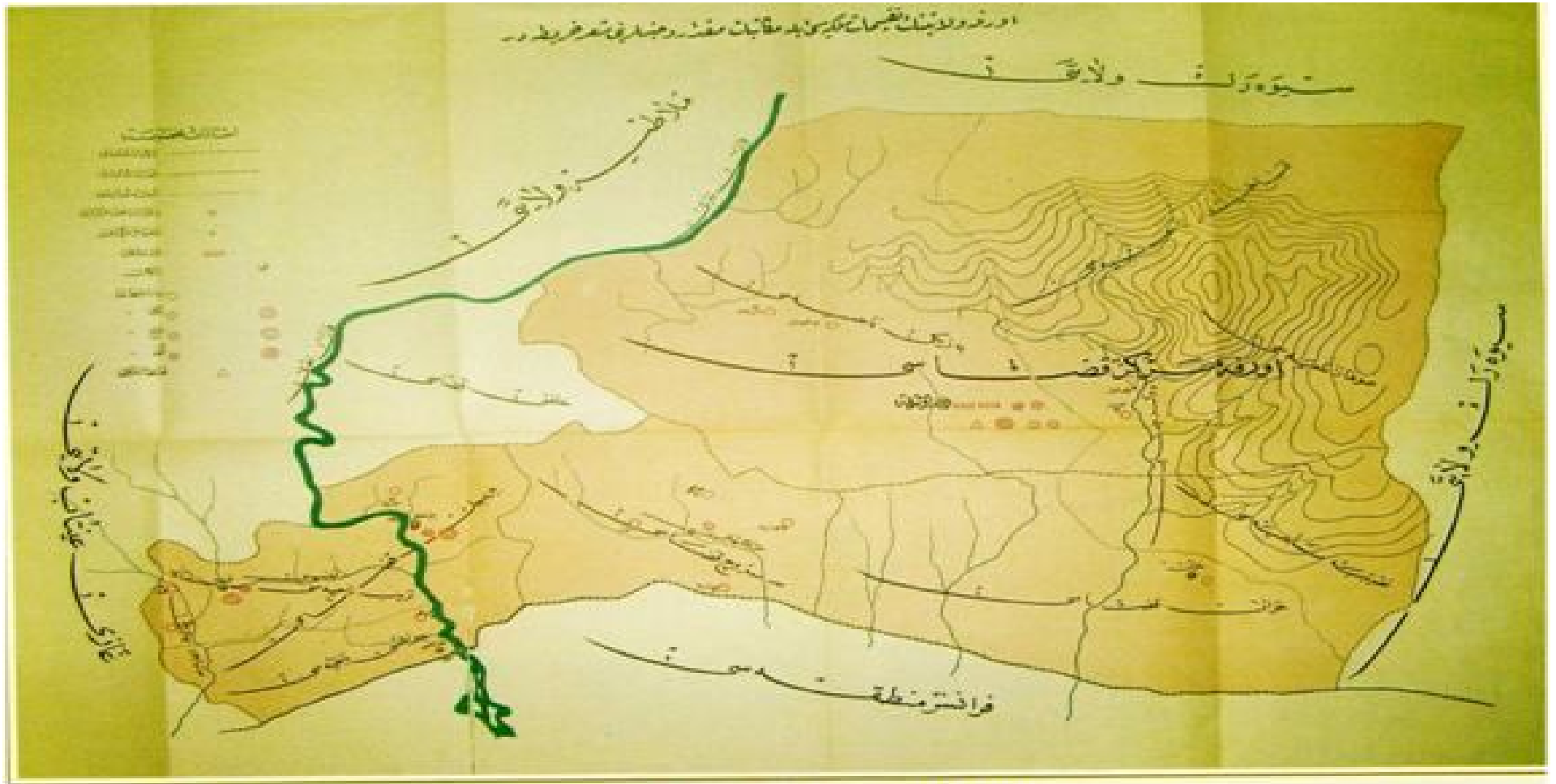
Madde-i Mahsûsa

Nizâmât-ı vilâyâtı hâvî olan mecmuanın mündericâtından vilâyetler me'mûrîn ve aklâm-ı merkeziyyesinin vezâ'if ve muamelâtına dâ'ir olan t'arifnâme ile idâre-i belediye meclislerinin teşkilât ve vezâ'ifine müteallik t'alîmât-nâmeler işbu nizâm-nâmeye muhalif olan ahkâmı münfesihtir (fesh eder).

Fi 29 Şevval Sene 1287 ve fi 9 Kânûn-ı sâni sene 1286⁸⁶

(22 Ocak 1871)

⁸⁶ <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/tunavilayetinizamnamesi.htm>

Harita : 1. Urfa Fiziki Haritası 1925. (Cihat KURKÇUOĞLU, ŞANLIURFA 1850-1950, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008, s. 17, 18)

Fotoğraf 1. Şehirin kaleden görünümü. (*Cihat KÜRKÇÜOĞLU, ŞANLIURFA 1850-1950, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008, s.*

Fotoğraf 2. 1938 yılında "Saray" (Osmanlı dönemi hüküm et konağı) bahçesinde düzenlenen "Hatay Günü" özel töreninde Avukat Muzaffer Altın Hatay bayrağı önünde konuşurken. Günümüzdeki "Sarayözü" semti, 1940'lı yılların sonlarında yıkılan eski saraydan dolayı bu adı almıştır. Fotoğrafta görülen anıt, 1916-17 yıllarında belediye başkanı Müslüm Pamaksız tarafından meydana aydınlatan kür lambasına kaide olarak yaptırılmıştır.
(Cihat KURKÇUOĞLU, ŞANLIURFA 1850-1950, ŞURKAY Yayınları, Şanlıurfa 2008, s.

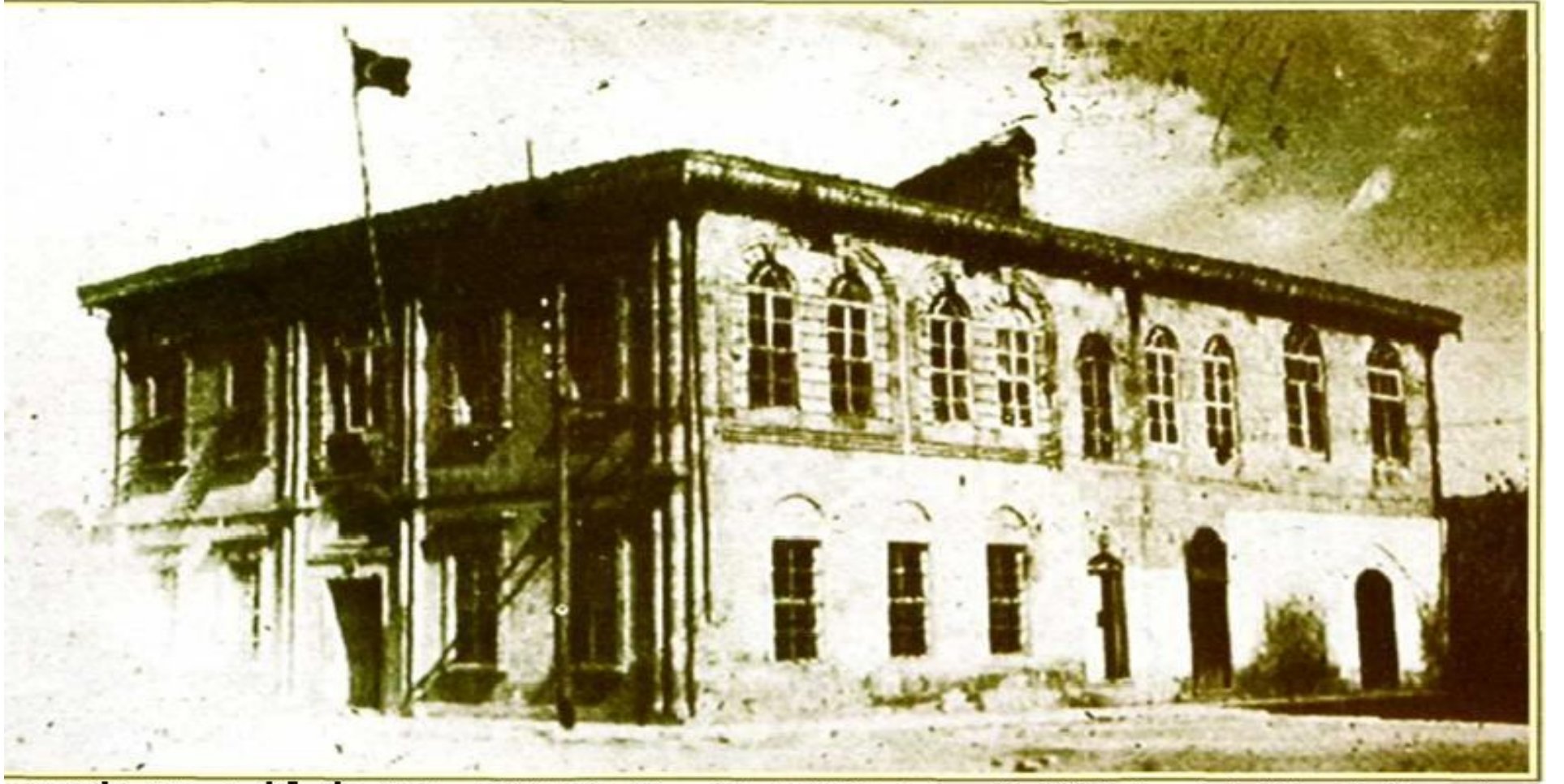
Fotoğraf 3. 1909 yılında "Saray" meydanı. Önde görülen anıt 1900 yılı başlarında yapılmış, üzerine ayrıca aydınlatma lambası konulmuştur. 1958 yılında yıktırılan bu anıtın benzeri, Şanlıurfa Belediyesi tarafından 2007 yılında mimar Cevher İlhan'ın projelendirme eseri ile Samsat Kapı meydanına yapılmıştır. (Cihat,KURKÇUOĞLU, ŞANLIURFA 1850-1950, ŞURKAV Yayınları,Şanlıurfa 2008,s.

Şif 4. Urfa Postanesi. Bu günkü Sarayönü semtindeki Yeni Karasunürsel Mağazası'nın yerinde idi.
(Cihat,KÜREÇUOĞLU, ŞANLIURFA 1850-1950, ŞURKAY Yayınları, Şanlıurfa 2008,s.

f 5. Belediye binası ve bahçesi. (*Cihat KÜRKCÜOĞLU, ŞANLIURFA 1850-1950, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008, s.*

Şekil 6. İdare-i Hususiye (İl Özel İdaresi) binası. 1950'li yıllardan itibaren adliye olarak kullanılan bu yapı bu günkü Kızılay çay bahçesinin yerinde bulunuyordu.
(Cihat KURKÇUOĞLU, ŞANLIURFA 1850-1950, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008, s.

raf 8. "Sarıy" Meydanı. Solda sarıy, sağda 1903 tarihli Hacı Kâmil Konağı. (Cihat KURKÇUOĞLU, ŞANLIURFA 1850-1950, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008, s.

BİBLİYOGRAFYA

1. BOA, A.}MKT.UM., 15/Ra/1277 (Hicrî), Dosya No:429, Gömlek No:62.
2. BOA, A.}MKT.DV., 28/C /1272 (Hicrî), Dosya No:90 Gömlek No:23 .
3. BOA, İ..HR., 19/Ca/1279 (Hicrî), Dosya No:196, Gömlek No:11157.
4. BOA.,İ.DH., 09/C/1279(Hicri),Dosya No:499, Gömlek No:33962.
5. BOA, A.}MKT.MHM., 17/C /1279 (Hicrî), Dosya No:249, Gömlek No:52.
6. *Salname-i Vilayet-i Halep, 1317.*
7. ‘‘Sancak Maddesi’’, *İSLAM ANSİKLOPEDİSİ*, cilt 13., MEB Yayınları, İstanbul, 1979.
8. ‘‘Urfa Maddesi’’ *YURT ANSİKLOPEDİSİ*, Anadolu Yayıncılık cilt 10, İstanbul, 1982-1983.
9. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/tunavilayetinizamnamesi.htm>,1864
[vilayetnizamnamesi.htm](http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/vilayetnizamnamesi.htm), 1871 [vilayetnizamnamesi.htm](http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/vilayetnizamnamesi.htm).
10. AKÇURA, Yusuf, ‘‘Üç Tarz-ı Siyaset’’, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı:31, Ankara, Kasım-Aralık 1994.
11. BAYRAKTAR, Hilmi, *Tanzimattan Cumhuriyet’e URFA SANCAĞI*, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2007.

12. BENGİSU, Mustafa, *Urfa İlinin Coğrafyası*, Garanti Matbaası, Şanlıurfa 1968.
13. CUİNET, Vital, *La Turquie d'Asie: I. Geographie, Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie - Mineure*, Cilt:4, İstanbul 2001.
14. ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınevi, Ankara 1997.
15. DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yayınları İstanbul 2000.
16. EKİNCİ, Abdullah, *Ortaçağda Urfa*, Gazi Kitapevi, Ankara 2006.
17. EROĞLU, Cengiz – BABUÇOĞLU, Murat - KÖÇER, Mehmet, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Global Strateji Enstitüsü, TİKV, Ankara 2007.
18. GÜLER, Selahaddin Eyyubi, *Urfa ve Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar*, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 1999.
19. HAYTA, Necdet, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-İ Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)*, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,2002.
20. KARAL, E. Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III. Cilt TTK. Yayınları, Ankara 1983.
21. KIRMIZI, Abdülhamit, “19. Yüzyılda Osmanlı Taşra İdaresi”, *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul 2008.
22. KÜRKCÜOĞLU, Cihat, *ŞANLIURFA 1850-1950*, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008.

23. ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yayınları, Ankara 2000.
24. ÖĞÜT, Tahir, “19.Yüzyılda Halep Vilayetinde Mahalli Meclisler”, *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul 2008.
25. PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I.Cilt, MEB Yayınları, İstanbul, 2004
26. ŞAHİN , İlhan, “Osmanlı Klasik Dönemi Urfa’sı” *Uygarlıklar Kapısı Urfa*, Editör: Filiz ÖZDEM, YKY İstanbul 2002.
27. TANÖR, Bülent, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul 2004.
28. YORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5.Cilt, çev: Nilüfer Epeçeli, İstanbul,2005